

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ'NİN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Ayyüce TURAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Niyazi BEKİ

İstanbul 2021

TURAN, Ayyüce, Yüksek Lisans, İstanbul, 2021

Hacı Bektâş-ı Velî'in Tasavvufî Görüşleri

Özet:

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tasavvufî Görüşleri adını taşıyan bu tez, öncelikle kendisinin eserleri ışığında ele aldığı kavramlardan yola çıkarak anlatmak istediklerini ele alır. Konularla alakalı klasik dönem tasavvuf büyüklerinin de görüşleri ışığında bütünü görebilme amacı taşır. Kur'an-ı Kerîm'in ve Hâdis-i Şeriflerin doğrultusunda, Allah Teâlâ'nın güzel ahlâk olarak nitelendirdiği vasıfları elde edebilmek için yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenler işlenir. *Velâyetnâme*, *Besmele Tefsiri*, *Fatiha Tefsiri*, *Kitâbü'l Fevâid*, *Makâlât-ı Gaybiyye* ve *Kelimât-ı Ayniyye*, ve *Makâlât*, adlı eserleri araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bu işleyişte, Hacı Bektâş-ı Velî'nin adı geçen eserlerinden birçok kıssa, semboller, kendisinin ve diğer mutasavvıfların fikirleri, tezin de ana konusu olmaktadır. Terimlerin mana yönünden zengin oluşu ve eserleri arasındaki bağlantılar, çalışmayı derinleştirerek bütünleştirir. Nefis terbiyesi baz alınarak anlatılmak istenilenlere odaklanılır.

Anahtar Kelimeler: Rahmân, Gönül, Fakr, Tövbe, Takva, Nefis, Şeytan, Dünya.

TURAN, Ayyüce, MA, İstanbul, 2021

Hacı Bektâş-ı Velî's Opinions About Sufism

Abstract:

This thesis, which bears the mystical views of Hacı Bektaş Veli, primarily aims to deal with what he wants to tell based on the concepts he stated in the light of his works. It goals to see the whole concept in the light of the opinions of other mystics' that are related to the topic. In the line with Quran and Hadith, what should be done and what should not be done are covered in order to get the qualities that Allah describes as good morals. The works of Hacı Bektaş Veli such as. *Velâyetnâme*, *Besmele Tefsiri*, *Fatiha Tefsiri*, *Kitâbü'l Fevâid*, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, and *Makâlât* were handled within the scope of this investigation. In this approach; many stories, symbols, his and his other Sufi's opinions in the works of Hacı Bektaş Veli are the main subject of the thesis. The richness of the terms with regard to meaning and the connections between works integrate the work by deepening it. It focuses on what is aimed to be told based on disciplining the soul. As a result of the research

Key words: The Compassionate, Soul, Poverty, Penitence, Piousness, Human Soul, Satan, Earth.

İÇİNDEKİLER

Özet	ii
Abstract	iii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. HAYATI.....	3
1.1. Hacı Bektâş-ı Velî Kimdir?	3
1.2. Lokman-ı Perende Kimdir?	4
1.3. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hünkâr ve Hacı Unvânlarını Alması	5
1.4. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Yaşamı	6
1.5. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vasiyeti	7
1.6. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Bektaşîyye Tarîkatı ile Bağlantısı	8
1.7. Yaşadığı Dönemdeki Sosyo Kültürel Düzen	8
İKİNCİ BÖLÜM	
2. ESERLERİ.....	10
2.1. Eserleri ile İlgili Genel Bilgi.....	10
2.2. Velâyetnâme	11
2.3. Besmele Tefsiri	12
2.4. Fatıha Tefsiri.....	14
2.5. Kitâbü'l Fevaid	15
2.6. Makalât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye	16
2.7. Makâlât	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. GÖRÜŞLERİ.....	19
3.1. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Âbidler, Zâhidler, Ârifler ve Muhibler.....	19
3.2. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Dört Kapı Kırk Makam Anlayışı.....	24
3.2.1. Şeriat Kapısının On Makamı.....	25
3.2.2. Tarîkat Kapısının On Makamı.....	30
3.2.3. Marifet Kapısının On Makamı	38
3.2.4. Hakikat Kapısının On Makamı.....	43
3.3. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tevazu Anlayışı.....	49

3.4. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Rıza ve Teslim Anlayışı.....	50
3.5. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Yakîn Kavramı	51
3.6. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Besmele ve Fatiha Suresi Okumanın Fazileti....	52
3.7. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Elest Meclisi	55
3.8. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Dervişin Özellikleri	58
3.9. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Velîlik Anlayışı	62
3.10. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Miraç Hadisesi ve Namaz.....	65
3.11. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Yönetici Anlayışı.....	69
3.12. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Âdem'in Yaratılışı.....	69
3.13. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Dünya ve İnsan Anlayışı.....	73
3.14. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Nefis Mertebeleri Anlayışı.....	81
3.15. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Allah'ın Rubûbiyet Mertebeleri.....	82
3.16. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Şehitlik Mertebesi	83
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4. SONUÇ	86
Kaynakça.....	88
Yemin Metni.....	92

GİRİŞ

Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması yolunda kültürel ve sosyal alanda önemli görevler üstlenen; yaşadığı döneme, coğrafyaya ve günümüze damgasını vuran önemli şahsiyetlerden biridir. Verdiği eserler ile zor şartlar altında yaşayan ve Anadolu'da tutunma mücadelesi veren Türkmen boylarına umut aşılar. Onları bir amaç etrafında toplayarak bütün bu zorluklara karşı direnmelerini sağlar. Eserlerinin amacı, İslâmın hoşgörülü, bağışlayıcı ve kucaklayıcı yönlerini ön plana çıkarmak ve insanları Allah'ın, Rahmetine ve sevgisine yönlendirmektir. Dünya hayatının geçiciliğini ve ahiret hayatının önemini vurgulayan ve mücadelesini bu yönde veren mânevî bir önderdir. Çalışmamızda bu önderliği, İnsân-ı Kâmil adı altında işleyeceğiz. Kâmil insan, Peygamber Efendimizin ahlâkıyla ahlâklanmış, Allah'ın emirlerine uyan ve yasaklarından kaçınan, gönlü Allah sevgisiyle dolan ve yaptığı amellerin gerektirdiği mertebeye kadar ulaşmış kişidir. Hakk ile halk arasında vasıta olan bu kişi sözlerinde, fiillerinde ve ahlâkında mükemmelliğe ulaşmış; bunun neticesinde mükemmel marifeti elde etmiştir.¹ Bıkmadan usanmadan hoşgörü tohumları ekmiş Hacı Bektâş-ı Velî'nin tasavvufi görüşlerini de Allah yolunda bir rehber, kâmil bir önder olduğu bilinci ile ele alınacaktır.

Çalışmamızda; eserlerinde yer alan kavramların ve rivâyetlerin, literatür tarama metodu kullanılarak, kaynaklarının tespitine çalışılmıştır. Birincil derece kaynaklar ve ikincil derece kaynaklardan faydalanılmıştır. Anadolu halk kültüründe, Allah ve Kur'an algısının şekillenmesinde önemli bir yeri olan Hacı Bektâş-ı Velî, halkın konuları daha iyi anlayabilmesi ve kendi hayatları ile bütünleştirebilmesi için eserlerinde hikâyelere, kıssalara, latîfe tarzı anlatım üslûplarına başvurmuştur. Bilgi vermesinin yanı sıra dînî hassâsiyetleri güçlü tutmayı amaçlamaktadır. Yeni Müslüman olan Türkler ile Yüce Allah arasında sevgi bağı kurmayı da başarmıştır. Onları Allah'ın lütuflarına ve affediciliğine yönleltmiştir. Ayrıca yaptığı yorumlarda, sıklıkla âyetlerden ve hadislerden

---

¹ Takot, Bülent, *Değerler Eğitimi Açısından İnsan-ı Kâmil Düşüncesi ve Günümüzde Karşılaşılan Zorluklar*, 2013, 60.

faydalandığı için eserlerinin temel kaynağının Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler olduğu söylenebilir.

Bu çalışmamızda ana gayemiz; Hacı Bektâş-ı Velî'nin görüşlerini anlamak ve klasik dönem tasavvuf büyüklerinin görüşlerinden yardım alarak bir bütün oluşturmaktır. Allah yolunda ilerlerken amacını ve bize verdiği öğütlerini doğru bir şekilde ele alarak, önem verdiği kavramları ve tavsiyeleri ışığında bir tez ortaya koymaktır. Bu doğrultuda *Velâyetnâme* adlı eserini; soyu, eğitimi, yetiştirilme şekli ve yaşam koşulları hakkında bilgi sahibi olmak için ele alınacaktır. *Besmele Tefsiri*, *Fatiha Tefsiri*, *Kitâbü'l Fevâid*, *Makâlât-ı Gaybiyye* ve *Kelimât-ı Ayniyye*, ve *Makâlât*, adlı eserlerini incelerken hedefimiz, tasavvufî görüşlerinin kökenine inmek ve bir mânevî önderin fikirlerinin bütününe görebilmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAYATI

1.1. Hacı Bektâş-ı Velî Kimdir?

Hacı Bektâş-ı Velî'nin doğumu, yetişmesi ve Anadolu'ya gelmesinden önceki hayatı ile ilgili güvenilir belgeler yok denecek kadar azdır. XIV. yüzyılın ünlü sûfilerinden Elvân Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsiyye* adlı menkıbevî aile tarihi kendisi hakkında bilgi edinebileceğimiz ikinci nesil kaynaklardan en eskisidir.² Vefatından yaklaşık yüzyıl sonra kaleme alınan Ahmed Eflâki'nin Farsça eseri *Menâkıbu'l-Ârifin*'de Hacı Bektâş-ı Velî hakkında kısa bir pasaj yer alır.³ Hayatı hakkında bilgi edinebileceğimiz *Velâyetnâme*'ler müritleri tarafından ağızdan ağıza dolaşarak, vefatından yaklaşık iki asır sonra kaleme alınmıştır. *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, yahut *Velâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* ismi ile ünlüdür. Kısaca *Velâyetnâme* olarak bilinir. XV. Yüzyılın son çeyreği içinde kaleme alındığı genellikle kabul edilir. Aynı yüzyılda Lâmiî Çelebi'nin *Nefahât Tercümesi* adlı eserinde kendisinin tasavvufî şahsiyeti hakkında üç dört cümlelik bir kayda rastlanır. Bu yüzyılın sonlarına ait diğer bir önemli kaynak ise, sûfi tarihçi olan Âşıkpaşazâde'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eseridir. Eserde Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait bazı şifahî bilgiler yer alır. XVI. Yüzyıla ait Taşköprizâde'nin *Eş-şekâiku'n-Nu'mâniyye* adlı eserinde, *Nefahât Tercümesi*'nde olduğu gibi kendisinden büyük bir velî olarak bahsedilir.⁴

John Kingsley Birge'ün yaptığı araştırmaya göre, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunduğu Yunus Emre Divanı'nın iç kapağındaki dört cümlelik bir kaydın ebced hesabıyla yapılan değerlendirmesine göre Hacı Bektâş, 645 veya 646/1248'de doğmuş; 680/1281'de Horasan'dan Anadolu'ya geçmiş; 92 sene yaşamış ve nihayet 738/1337 tarihinde vefat etmiştir.⁵ Sonraki asırlara ait

² Ocak, Ahmet Yaşar, "Bektaşîyye", ed. Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 2018, 449.

³ Ocak, Ahmet Yaşar, 1996, "Hacı Bektâş-ı Velî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14/ 455-458, İstanbul.

⁴ age., 14/455-458.

⁵ Fırlı, Ethem Ruhi, *Milli Bütünlüğümüz ve Hacı Bektaş Veli*, 1997, 5.

kaynaklarda bu şekilde 646/1248’de doğduğu yönünde verilen bilgiler kanıtlanamamıştır.⁶ Yaygın olarak kabul edilen, XIII. yüzyılda yaşadığı, doğum ve vefat tarihlerinin ise H.606-669 (1209-1270) olduğudur.

Velâyetnâme’ye göre Hacı Bektâş-ı Velî Horasanlı’dır. Nîşâbûr’da doğmuştur. Horasan bölgesi, bugün için İran, Afganistan, Türkmenistan devletlerince paylaşılan geniş bir coğrafyanın adıdır. Hacı Bektâş-ı Velî (k.s.a), Seyyid Muhammed’in oğludur. Seyyid Muhammed, Mûsâ-yı Sâni’nin, Mûsâ-yı Sâni, İbrahim Mürekkemü’l-Mücâb’ın, İbrâhimü’l- Mücab, Ali Mûsâyü’r- Rızâ’nın ana baba bir küçük kardeşidir. Mûsâ-yı Kâzım’ın da çocuklarıdır. Abbas, Kâsım ve Hamza’nın anneleri Necmetü’n-Nisve’dir. Toplamda on altısı lakaplı, gerisi lakapsız otuz dokuz oğlu, yedisi ukbalı gerisi de ukbasız on dokuz kızı vardı. Mûsâ-yı Kâzım’ın, İmâm Ca’fer-i Sâdık’ın oğlu, İmâm Ca’fer-i Sâdık, İmâm Muhammed Bâkırî’nin oğlu, Muhammed Bâkırî, İmâm Zeyne’l- Âbidin’in oğlu, Zeyne’l-Âbidin, İmâm Hüseyin Velî’nin oğludur. İmâm Hüseyin’in annesi zülâle-i Resul Fatıma-i Zehrâ, babası Gâlip Allah’ın arslanı, mü’minlerin emiri, Tâlib’in oğlu Ali (k.v.) ve dedesi ise Muhammed Mustafâ’ dır (s.a.v.). Hacı Bektâş el-Horasânî (k.s.a) seyyiddir yani her yönü ile peygamber sülâlesi neslindendir ve gerçek bir Resûl evlâdıdır. ⁷ A. Rıfki, “...isimleri (Muhammed), mahlâsları (Bektaş)dır.” der.⁸

1.2. Lokmân-ı Perende Kimdir?

Menkabelerden edindiğimiz bilgiye göre; Sultan İbrahim, Bektâş-ı Horasânî’yi ilim öğrenmesi için Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin ulu halifelerinden Lokmân-ı Perende’ye verir.⁹ Şeyh Lokmân-ı Perende’nin velâyeti, kerâmeti çoktur. Âlemlerin sultanı İmam Ca’fer-i Sâdık kendi hırkasını, Bâyezit-i Bestâmî’nin eliyle Lokmân-ı Perende’ye gönderir. O zamanlar çılgın gibi dağlarda gezen Lokmân-ı Perende, İmam’ın hırkasının câzibesinden şevkle namaz kılmaya başlar ve bir rekât namazı on dört yılda kılar. Bâyezit-i Bestâmî, namazını bitirmesini

⁶ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 14.

⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, 2014, 61.

⁸ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Milli Bütünlüğümüz ve Hacı Bektaş Velî*, 1997, 2.

⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, 2014, 77.

daha fazla beklemeden geri döner ve İmam Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin huzuruna varır ve İmam kendisine o bir rekât namazı da bekleseydi, nasibini tam alacağını ancak sabredemediğini bildirir.¹⁰ Allah Teâlâ: “*Allah yolunda sabredenlere yaptıkları amelin daha güzeliyle mükâfatlarını elbette vereceğiz*” buyurur. (Nahl 16/96).

1.3. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hünkâr ve Hacı Unvânlarını Alması

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hünkâr ve Hacı unvânlarını alması gösterdiği kerâmetler sonucudur. Hacı Bektâş, abdest almaları için mektebin dışından su getirmesini isteyen hocasına, nazar etmesini ve mektebin içinden su çıkarmasını rica eder. Böylece abdest almaları daha kolay olacaktır. Lokmân-ı Perende buna gücünün yetmeyeceğini söyler ve kendisinin denemesini ister. Bektâş-ı Horasânî hocasını dinler ve mübarek ellerini kaldırarak dua eder. Hocası da duasına ortak olur ve “Amin” der. Mektebin ortasından latîf bir su çıkar ve bunu gören Şeyhi, Bektâş-ı Horasanî'ye Hünkâr unvânını verir.¹¹

Hacı unvânının verilme sebebi ise, Lokmân-ı Perende'nin hâc görevini yerine getirdiği esnada Arafat'a çıktığı zaman, evlerinde bişi piştiğini söylemesi ve bu sözün Horasan'da Hünkâr'a malûm olması ile gerçekleşir. O esnada evde gerçekten bişi pişmektedir. Hünkâr, Lokmân'ın hanımından birkaç tane bişiyi tepsiye koymasını ister ve bu tepsiyi Arafat'taki Şeyhine sunar. Şeyh bu durumu görünce hikmeti anlar. Bişiyi yedikten sonra tepsiyi saklar. Döndüğü zaman kendisini Hacı olması sebebiyle tebrik edenlere; Hacı'nın, Hükâr Bektâş olduğunu söyler. Bu duruma şaşırarak onun daha bir çocuk olduğunu söyleyenlere de gösterdiği kerâmeti anlatır. Lokmân-ı Perende, Kâbe'de her namaz kıldığında, farz namazları esnasında Hükâr'da onun yanındadır. Hünkâr Bektâş, böylece Hacı unvânını da alır.¹²

¹⁰ age., 81.

¹¹ age., 82.

¹² Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, 2014, 86.

1.4. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Yaşamı

Hacı Bektâş-ı Velî, çocukluk çağlarında dahi diğer çocuklara karışıp onlarla oyun oynamaz, hiçbir zaman dünyaya meyl etmez.¹³ Kendisinden türlü hâller ve türlü kerâmetler görünür ve dilinden de türlü hikmet sözleri işitilir. Kendisi de soyu gibi kıymetlidir. Namaz ve zikir ehli seçkin bir ailede yetişir. İlmî eğitimini de Allah'ın velî kullarından Şeyh Lokmân-ı Perende'den alır ve kısa sürede övgüsüne nail olur. Ömrü boyunca nefsinin arzularını yapmaz ve kimsenin ayıbını görüp yüzüne vurmaz. İşi her zaman ibâdet, riyâzat, tâat, zühd ve takvâdır. Tahâretsiz yere basmaz. Şerîat hükümlerine son derece bağlıdır. Vefât eden babasının yerine geçmez ve Saltanatı amcalarından Mûsâ-yı Sâni'nin oğlu Seyyid Hasan'a bırakır. O ise halvet ve uzleti seçer. Mekânsızlık maksadına erişmek için kırk yıl boyunca nefsini tezkiye eder.¹⁴ Her zamanki gibi ibâdet ettiği bir zamanda, Hakk Teâlâ'dan kendisine “*Ey Bektâş, ibadetlerin kabul oldu.*” nidası gelir.¹⁵ Hacı Bektâş, bu sestten sonra ibâdetlerini daha da arttırır ve mertebesini yükseltmeye devam eder. Allah'ın hidâyetiyle pek çok insanî nefsin dünyevî sıfatları kendisine görünür. Kendi gayretleriyle amellerini her geçen gün arttırır ve velâyet mertebesine ulaşır.

Hacı Bektâş-ı Velî, Sulucakarayük'te otuz altı yıl yaşar.¹⁶ Çok fazla tanınması ve sevilmesi sebebiyle her yerden kendisini görmeye müritler ve muhipler gelir. Bunların arasından dönenler olduğu gibi yanında kalarak dervişliği seçenlerde olur. Hacı Bektâş, otuz altı yıl içinde otuz altı bin çerak uyandırır ve otuz altı bin halîfe diker. Bu halîfeler; tek tek bilinen, dört alâmet sunulmuş, icâzet verilmiş ve gittikleri vilâyetlerde erenlerden gördükleri gibi tarîkât ve sülûk âdâbını sürdüren halîfelerdir.¹⁷ Kendisinin hizmetinde gece gündüz sürekli olarak üç yüz halîfesi bulunur ve âhirete gitme zamanı geldiği vakit her birini ayrı ayrı vilâyete gönderir. Halîfelerinden bazıları daha meşhurdur. Seyyid Cemâl Sultan, Sarı İsmail, Kolu Açık Hâcîm Sultan, Baba Resul, Pîr-âb Sultan, Recep Seyyid, Sarı Kadı, Ali

---

¹³ age., 93.

¹⁴ age., 94.

¹⁵ age., 97.

¹⁶ age., 554.

¹⁷ age., 557.

Baba, Barak Baba, Bahaü'ddin Sultan, Yahya Paşa, Ertalas-Pûş Dost-ı Hüdâ ve Hızır Samet bilinenlerden bazılarıdır.¹⁸ *Velâyetnâme*'de ilk beş halîfe ile alakalı daha fazla bilgi bulunmaktadır.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin menkabelere göre görüştüğünden bahsedilen önemli âlimler; Kutbeddîn Haydar, Hacım Sultan, Akçakoca, Sarı Saltık, Karaca Ahmed, Tapduk Emre, Yûnus Emre, Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî, Osmancık, Alâeddîn Keykubad, Ahî Evran ve Kırşehir emîri Nûreddîn b. Caca'dır.¹⁹ Ayrıca Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eserinde, Mevlânâ Celaleddîn-i Rumî'nin çağdaşı olduğunu belirtir.

Günümüzde Hacıbektâş ilçesi olarak bilinen Sulucakarahöyük'te vefat eder. Anadolu evliyasının meşhurlarından biri de Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleridir.

Velâyet ve kerâmet sahibi bir zât idi. Hâlen kabrinin olduğu yerde imaret vardır ve ziyaretgâhtır. Herkesçe bilinir; meşhur ve maruftur. Kırşehir Hacıbektâş'tadır. Her ne kadar zamanımızda mezarında toplananlardan çoğunluğu İslâm dairesinden çıkıp ibadet otlağında başıboş olarak gezinirlerse de kendisinin sıhhati hâlî ve evliya taifesinden olduğu tevatüre ulaşmıştır.²⁰

1.5. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vasiyetinden Bir Bölüm;

Hacı Bektâş-ı Velî, Sarı İsmail'e bıraktığı vasiyetinde;

Sarı İsmail sözümü dinle, sen benim has halîfemsin. Kendi özündensin. Perşembe günü ki bugündür. Ben âhirete göçeceğim. Sakın yas tutma, dokundurur. Bütün her şeyimi hazırlayasın. Bu gece yerde dönerim bilesin. Sakın öldüğüme ağlama. Er ölmez, sûret değiştirir. Fânî olan cismimizi burada bırakır, gideriz. Ruhumuzla bâkî olana doğru yola çıkarız. Bu Mustafa'nın hadisidir. Dinle. Onunla hatırını hoş et. Mü'minler ölmez. Ancak âhirete intikâl ederler. Bu ettiğim vasiyeti tut. Bu cihanın varlığından vazgeç.²¹

¹⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, 2014, 558.

¹⁹ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 2019, 16.

²⁰ Mevlânâ Abdurrahmân Câmî, *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, 2019, 746.

²¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, 2014, 617.

Vasiyetinden de anlaşılacağı üzere; Hacı Bektâş son sözlerini, bu cihanın varlığından vazgeçilmesi yönünde öğüt vererek sürdürür. Ölümün bir son olmadığını, er kişi için fânî bedenden kurtularak bâkî olana yönelme olduğunu söyler. Kendi özünden olduğunu belirttiği halîfesine, ağlamamasını ve yas tutmamasını özellikle tembihler.

1.6. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Bektâşîyye Tarikatı ile Bağlantısı

Hacı Bektâş-ı Velî XV. yüzyıldan itibaren İslâm medeniyeti tarihinde görünmeye başlayan Bektâşîyye tarikatının da pîri olarak kabul edilir.²² Balkanlar başta olmak üzere fikirlerinin bir çok coğrafyada yayılması Bektâşî tarikatı vesilesi iledir.²³ Bu tarikat Osmanlı Devleti içerisinde, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda önemli bir rol üstlenir. Yeniçeri Ocağı'nın da pîri kabul edilmesi bu sebeptendir.

1.7. Yaşadığı Dönemde Sosyo Kültürel Ortam

XIII. yy'da Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devleti (1075-1318) hüküm sürmektedir. Anadolu'yu fethedip yüksek medeniyet seviyesinde bir Türk ve İslam yurdu haline getirirler. Ancak 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı ile Selçuklu Devleti Moğollara karşı ağır bir yenilgiye uğrar ve Moğollara bağlı, haraç veren bir beylik haline gelir. Anadolu'da da çok sayıda beylik kurulur.²⁴

Anadolu'ya, farklı bölgelerden yapılan yoğun göçler sırasında pek çok mutasavvıfta gelir ve yerleştikleri bölgelerde tarikat faaliyetlerinin temelini atarlar.²⁵ Anadolu'nun fethinde, sistematik bir fonksiyon icra ederler. Her biri bir bölgeye mânevî bir görevle gelir ve kendi dergâhını kurar. Abdal ve Baba ismini taşıyan bu dervişler; Türk halkını, Allah rızası için iyilikte bulunmaya davet ederek, onlara zühd ve takvâyı öğretirler. Horasan'dan Anadolu'ya manevî bir göç halinde gelen ve Anadolu'yu mesken tutan bu dedeler, babalar ve analar 'Horasan Erenleri' olarak anılır. Bu kavram genel olarak Horasan bölgesinde yetişmiş veya

²² Ocak, Ahmet Yaşar, "Bektaşîyye", editör Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 2018, 448.

²³ Ocak, Ahmet Yaşar, 1992, "Bektaşîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5/373-379, İstanbul.

²⁴ Sümer, Faruk, 2009, "Selçuklular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36/ 388-389, İstanbul.

²⁵ Öngören, Reşat, "Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar", editör Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 2018, 55.

bu yöreye başka yerden gelmiş şeyh ve dervişleri ifade eder. Ancak aslı Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına büyük katkı sağlayan üç evliya zümresinden biri olmasıdır. Bu üç zümre Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri ve Rum Erenleridir. Evliya menakıpnâmelerinde de Anadolu'ya göç eden bu dervişler hangi tarıkata mensup olurlarsa olsunlar, Horasan'dan göçme Horasan Erenleri'nden sayılır ve keramet sahibi insanlardır.²⁶

Horasan; birçok kültür hareketi gibi, sūfî hareketlerinin de odak noktasıdır. Tasavvuf hareketi, Horasan'da Ahmed Yesevî ile başlar²⁷. Halk; yakılıp yıkılan, can ve mal güvenliğinin olmadığı bir coğrafyada; tarikatlerin mânevî havasında ve şeyhlerin nüfuzu altında bütünlüğünü ve mânevîyatını korumaya çalışır. Tasavvuf hareketine sıkı sıkı bağlanır. Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen mutasavvıflardan biri de Hacı Bektâş-ı Velî'dir. Hacı Bektâş, Nîşâbûr'da Ahmed-i Yesevî'nin talebesi ve halifesi olan Lokmân-ı Perende tarafından yetiştirilir. Menkabelerde, Ahmed-i Yesevî ile görüştüğünden; icazetini alıp, kendisi tarafından irşâd için Anadolu'ya gönderildiğinden bahsedilir.²⁸ Nevşehir'e bağlı Sulucakarahöyük'e gelir. Burada yetiştirdiği ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine irşâd için gönderdiği dervişler ve halifeler de bu menkabelerde yer alır. Ahmed-i Yesevî'nin Hacı Bektâş-ı Velî'den yaklaşık bir asır önce vefat etmiş olması sebebiyle, aralarındaki bağlantı manevî bir bağ olarak kabul görür.²⁹

---

²⁶ Aday, Erdal, *Horasan Erenleri'nin Menkıbevi Şahsiyetlerindeki Ortak Özellikler*, 2014, 383.

²⁷ Eroğan, Kadri, *Hacı Bektaş Veli Armağanı*, 1997, 25.

²⁸ Hacı Bektâş Veli, *Makâlât*, 2019, 16.

²⁹ age., 17.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ESERLERİ

2.1. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Eserleri ile İlgili Genel Bilgi

Hacı Bektâş-ı Velî, eserlerine ilk önce Allah'ın (c.c.) yüceliğinden bahsederek ve bu bahsedişin ne kadar yetersiz ve eksik olduğunu belirterek başlar. Devamında da Hz. Peygamber Muhammedü'l-Mustafâ'yı över ve selam gönderir. Günahkârların şefâatçisi olduğuna vurgu yapar. Sıralama önemlidir çünkü, Allah(c.c.) bu sıralamaya önem verir. Allah; Hz. Peygamber'e, O'nun ümmetini çok sevmesinin sebebini bu sıralamayla anlatır.

Ey cömert Peygamber, ben senin ümmetini senden bin kat fazla severim. Çünkü, Lâilâhe illallah Muhammedun Rasulullâh, derken önce benim adımlı sonra senin adını söylerler. Her ibâdetle önce farzı, sonra senin sünnetini yaparlar. Senin ümmetin benim kullarımdır. Sen onlara şefaat edersen ben lütufta bulunurum.³⁰

Hz. Peygamber'in ümmeti, diğer ümmetlerde olduğu gibi, Peygamberlerini Tanrılaştırmaz. Her şeyden önce Allah(c.c.) gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'de O'nun elçisidir.

Hacı Bektâş-ı Velî eserlerinde, sırların sadece bir parçasını açıkladığını belirtir. Bunu yaparken ki amacı da ahiret ve din yolunu başarmak isteyenlere yardım etmektir. Benzeri bir durumu İbn Arabî, *el-Fütühât* adlı eserinde:

Allah, hasıl etmiş olduğum maârifeye dair fenleri velî kullarına da aktarmamı ve onlara öğretmemi istedi... Lisanıma akıttığı bilgilerden dolayı Allah'a hamd ederim. Zira daha önce bunu yapmak isteği içimde yoktu. Halbuki nasihat etmemi Allah'ın bana emretmesi ile beraber içimde insanlara öğüt verme gayreti ve şevki galip geldi... Ben de bunları ancak o söz verdiğim Rabbimin izniyle yapabildim. Ben ancak bana verilen izin kadar konuşurum. Bana biçilen sınıra gelince de dururum.” diyerek, eserlerini

³⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 45.

sadece ehli olan kimselerce anlaşılması için ve Allah Teâlâ'nın kendisine koyduğu bir sınır dahilinde yazdığını belirtir.³¹ sözleri ile ifade etmiştir.

Mutasavvıfların hayatlarıyla alâkalı edindiğimiz bilgilerde, genel olarak eğitim düzeylerinin çok yüksek olduğunu görürüz. Ancak eserlerinde, Allah Teâlâ tarafından kendilerine verilen görev neticesinde insanlara nasihat etmeye başlarlar. Aldıkları güçlü eğitim ve bilgi birikimine dayanmazlar. Hacı Bektâş-ı Velî, Kur'an'da yer almayan, ancak Allah tarafından kendisine bahşedilen özel bilgilerini, Allah'ın izni olduğu kadarıyla, paylaşma sebeplerinden birisi de yaşadığı dönemin ağır koşullarında umutsuzluğa kapılan insanlara umut aşılamaştır. Allah'ın lütfu, ihsanı, bağışlayıcılığı, cömertliği gibi konuların işlendiği eserleri, insanlar arasındaki ilişkileri de aynı temalar üzerine oturtmaktadır.³² Bu doğrultuda, eseri de Allah'ın rahmetinin bir parçasıdır.

2.2. Velayetnâme

Velâyetnâmeler, tasavvuf geleneğinde, sâlih kişilere Allah tarafından olağanüstü hâller gösterebilme kudreti olarak bahşedilen kerâmetlerin teşkil ettiği velî mekabelerinin yer aldığı eserlerdir.³³ Velâyet, Arapça'da velîlik, Evliyâullahtan olan zâtın hâl ve sıfatı mânâsına gelen bir isimdir. Velî, Allah'a dost veya Allah için dost olan kişidir. *“İyi bilin ki, Allah'ın velîleri için bir korku yoktur, onlar asla üzülmeyeceklerdir.”* (Yûnus 10/62)

Velâyetnâmelerin yazılış amaçları, tarîkatların gelişmesi ile müridlerin yetişmesine katkıda bulunmaktır. Velî'ler Kur'an ve Hadis temeline dayanarak anlattıkları kerametleri ile müridlerin, hem merakını hem de gayretini arttırır. Bu eserler XIII. yüzyılda çoğalır ve pek azı günümüze ulaşabilmiştir.³⁴ Bunların içerisinde en ehemmiyetlilerinden biri de Hacı Bektâş-ı Velî *Velâyetnâmesi*'dir. Dini-tasavvufi Türk Edebiyatında yer alan menâkıbnâmeler içerisinde en tanınmış

³¹ Kılıç, Mahmud Erol; *Şeyh-i Ekber*, 2018, 45.

³² Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 31.

³³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, 2014, 13.

³⁴ age., 15.

ve yaygın olanıdır.³⁵ Kütüphanelerdeki yazmalarının dışında şahısların elinde de farklı nüshaları bulunur. Eldeki Türkçe nüshalarından başka bir de Farsça nüshası olduğu yine Türkçe *Velâyetnâme*' de verilen bir bilgidir. Bu eserin müellifinin kimliği ile alakalı yaygın kanaat, II. Bâyezid Devri' nde yaşamış Firdevsî-i Rûmî ve Firdevsî Tavîl lakabı ile tanınmış Bursalı İlyas bin Hızır'dır. Aldülbâkî Gölpınarlı, Nihânî'nin yazdığı manzum velâyetnâmedeki bir kayıttan yola çıkarak biri nazım, biri nazım-nesir karışık iki nüshasının da Firdevsî'ye ait olduğu düşüncesindedir. Esad Coşan da manzum kısımların Firdevsî ye ait olduğu konusunda hemfikirdir. Tamamı mensur bir nüshası olmadığı için, her iki nüshanın da Firdevsî' ye ait olduğu görüşünü taşır.³⁶

Eserin içeriğinde, çocukluğundan itibaren sahip olduğu olağanüstülükler, ibâdete düşkünlüğü, sultanlığı kabul etmemesi ve gece gündüz âmâl-i sâlihiyye üzere yani salih amel işleme gayreti içerisinde oluşu, Ahmed-i Yesevi ile münasebeti ve O'ndan aldığı işaret üzere Anadolu'ya gelişi ve sonrasındaki hayatı yer alır.

2.3. Besmele Tefsiri

Eser, *Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makâlât-ı Hacı Bektâş* ismi ile Manisa Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. 827/1423 tarihinde Cafer bin Hasan tarafından istinsah edilmiş otuz varaklık tek nüshadır. *Makâlât* adlı eseriyle istinsah edilmesi ve aralarındaki üslûb benzerliği sebebiyle Hacı Bektâş'a ait olduğu kabul edilir.³⁷ İşâridir yani, Kur'an'ın ilk bakışta görülmeyen derûnî manalarına ağırlık veren bir tefsir metodundadır.³⁸ İlk olarak Rüştü Şardağ tarafından bulunarak günümüz harflerine aktarılmıştır.³⁹ Konuları itibariyle belli bir düzende değildir. Sözlü geleneğe uygun bir şekilde kaleme alınmıştır. Besmele sadece fıkıh, tefsir ve kırâat kitaplarının mukaddimelerinde değil, müstakil eserlerde de ele alınarak şerh edilir. Fatiha suresinin ilk âyeti olduğu için, Fatiha tefsirlerinde de ele alınır.

³⁵ age., 16.

³⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, 2014, 18.

³⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fatiha Tefsiri*, 2012, 47.

³⁸ Uludağ, Süleyman, 2001, "İşârî Tefsir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23/424-428, İstanbul.

³⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 30.

Besmele Tefsiri savaş sonrası dağılmış, beyliklere bölünmüş, haraca bağlanmış ve baskı altındaki Anadolu toplumuna Allah Teâlâ'dan ümid kesmemelerini öğütme amacıyla yazılmıştır. Klasik tefsirlerden farklıdır. Kelime ve cümle tahlillerine değinmez. Bismelenin faziletine ve bu zikirle elde edilecek lütufların sonsuzluğuna değinir. İnsanları sürekli olarak Besmele çekmeye yöneltir. Halkın mâneviyatını yükseltmek ve onları dine daha sıkı bağlarla bağlamak amacı güden, Türkçe kaleme alınmış ilk eser olma özelliğini taşıyan bir tefsirdir. Hacı Bektâş-ı Velî, kaynağı Miraç gecesi olan bu eserini Hz. Peygamber ve Allah arasında geçen sohbetlere dayandırır. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.); “*Besmeleyle başlanmayan her iş bereketsiz ve güdüktür.*” (Acluni II. 174) ⁴⁰ buyurur.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve melekler arasında geçen bu sohbetler sahih kaynaklarda tespit edilemediği için eserin ilmî değerini eksiltir. Şifahî bir anlatımın yazıya geçirilmesi halidir. ⁴¹ Eserde bu sohbetlerin yanı sıra kıssalar, tanınmış mutasavvıfların sözlerinden oluşan latîfe bölümleri ve anlaşılır olması için kurguladığı hikâyeler yer almaktadır. Harun er Reşid ve Sultan Mahmut zamanında geçen hikayelere yer verir. Hasan-ı Basrî, Sâcî, Kaffâl Şâşî, Cüneydî, Seriyî-i Sakatî'den naklettiği latife ve hikayelere de yer verir. Besmeleyi tefsir etmek için, on dokuz ayeti metin halinde, yirmi beş ayeti ise telmihen verir. Eserin temel kaynağı Kur'an-ı Kerîm'dir.

Kur'an da kimi âyet kolayca anlaşılırken kimi âyeti de anlamakta zorlanırsınız. Anlamı gizli âyetler derin düşünmenin yanı sıra sırların çözülebilmesi için bâtınî ilim gerektirir. Bu işi, usûl-i tefsir ilmi üstlenmektedir. ⁴² Besmele; *Bismi'llahi'r-rahmâni'r-rahîm*'dir. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla anlamına gelir ve Allah'ın doksan dokuz ismi içinde başta söylenen Rahmân ve Rahîm sıfatlarının yer aldığı bir âyettir. Hacı Bektâş-ı Velî gibi diğer mutasavvıflarda önemi

⁴⁰ Yıldız, İbrahim, *Hacı Bektâş-ı Velî'nin Besmele Tefsiri İsimli Eserinin Kaynak ve Yöntem Açısından Değerlendirilmesi*, 2020, 155.

⁴¹ Yıldız, İbrahim, *Hacı Bektâş-ı Velî'nin Besmele Tefsiri İsimli Eserinin Kaynak ve Yöntem Açısından Değerlendirilmesi*, 2020, 155.

⁴² Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, 2019, 10.

üzerinde durmuş ve Besmele'nin insanların hayatına olan etkisine vurgu yapmışlardır.

2.4. Fatiha Tefsiri

Fatiha Tefsiri işâri bir tefsirdir. İlk olarak Baha Said, Türk Yurdu'nda yayınlanan makalesinde bahseder.⁴³ Makalede verilen bilgiye göre tefsirin bir nüshası Tire Hacı Necip Paşa Kitaplığı'ndadır. Fuat Köprülü'de aynı bilgiyi *Anadolu'da İslamiyet* adlı makalesinde verir. Bu bilgiler doğrultusunda bahsedilen tefsiri araştıran Esat Coşan ve Bedri Noyan herhangi bir sonuç elde edemez. Eser daha sonra Hüseyin Özcan tarafından İngiltere'de British Museum Library'de yazma eserleri inceleme esnasında, Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât* adlı eseriyle bir arada istinsah edilmiş olarak bulunur. 16 varaktan oluşur ve istinsah kaydı bulunmaz.⁴⁴ Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşır. Eserdeki bir çok arkaik kelime ve özellik göz önüne alındığında, XIV. yüzyılın başlarında yazıldığı belirlenir. Bulunan bu nüshada eserin son sayfası eksiktir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshadan yararlanılarak eksik kısmı tamamlanır. Eserin başında; “*Sultân el-Hacı Bektâşu'l-Horasânî rahmetullâhi aleyh ol dîn çerağı, îmân nurunun bağı, erenlerin durağı, şöyle beyan kılur kim*”⁴⁵ ifadesi yer alır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Fatiha Tefsiri* ve *Besmele Tefsiri*, bazı ortak özellikler taşır. İki eser de *Makâlât* adlı eseriyle arka arkaya istinsah edilmiştir ve giriş bölümlerinde Miraç hadisesine telmih yapılır. İki eserde de zaman zaman ayet ve hadisler iktibas edilir ve eserlerin üslubu ve anlatım tarzı birbirine birçok yönden benzer. Eserin dikkat çekici bir özelliği de, Fâtiha sûresindeki kelimelerin sayıları ve bu sûrede kullanılmayan harflerle ilgili tasavvufi yorumlardır.⁴⁶

Fâtiha sûresi, hamdın âlemlerin Rabbi Allah'a ait ve mahsus olduğunu bildiren âyetle başlar. Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl sebeplerinin başında yer alan tevhidi ifade ve ilân etmektedir.⁴⁷ Sûre, ilk önce Allah'ı, O'nun en belirgin

⁴³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hükâr'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 45.

⁴⁴ age., 47.

⁴⁵ age., 46.

⁴⁶ age., 44.

⁴⁷ Işık, Emin, 1995, “Fâtiha Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12/252-254, İstanbul.

nitelikleriyle tanıtır. İnsanı sağlam bir îmanla O'na yöneltir. Yaratıcıya ve yaratılmışlara karşı sorumluluk duygusuyla hareket etmeyi, dinin ve dindarlığın temeli olarak belirtir. Fâtiha sûresinin tefsiri ile alakalı çok sayıda müstakil eser bulunur. Bunun sebebi olarak sûrenin, namazların her rekâtında okunması, her sûrette en çok okunan sûre olması, Kur'ân'daki bütün anlamları ihtiva etmesi, bir bütün olarak nazil olması ve kısa olması gösterilebilir.⁴⁸ Fâtiha kelimesi bir şeyi açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek anlamındaki feth kökünden gelir ve bir şeyin evveli, başlangıcı mânâsı taşır.⁴⁹

Hacı Bektâş-ı Velî'nin eseri, Fatiha Suresinin her bir kelimesinin ayrı ayrı bâtinî manalarının tefsiridir. Besmele ile başlar sonrasında Hz. Peygamber (s.a.v)'e naat bölümü yer alır. Bu bölümde O'na duyduğu aşkı büyük bir coşkuyla hissettirir ve Miraç hadisesi ile devam eder. Allah ile namaz kılan kulu arasında geçen sohbetir.

Hacı Bektâş-ı Velî, Fatiha suresinin her birinde bir rahmet ve bir hikmet olan on isminden daha bahseder. Bunlar; namazda okunduğu için Fatihatü'l-Kitâp, var etme mahalli, Kur'ân'ın anası olduğu için ve Kur'ân bu sûre ile başladığı için Ümmü'l-Kur'an⁵⁰ her rekâtta bir kere okunduğu ve yedi ayet olduğu için Seb'al-Mesâni, İnsanın gönül sıkıntısını gideren, ruhi daralmalara şifa verdiği için Suretü's-Şifa, Esâsu'l-Kuran, namazın tamamlayıcısı olduğu için Temmetü's-Salat, Suretü'l-Kenz, Suretü'l Medine, Nûr ve Elhamdü' dür.⁵¹

2.5. Kitâbü'l Fevaid

Fevaid, öğrenilen bilgi ve kazanılan mal anlamındaki fâidenin çoğuludur. Bir konuya dair faydalı bilgileri toplayan kitap mânâsında hemen her ilimde kullanılmakla beraber özellikle hadis ilminde bir âlimin veya çeşitli âlimlerin daha

⁴⁸ Çardak, Fatih, *Fâtiha Suresi Bağlamında Sadreddin Konevî ve Molla Fenarî'nin Tefsirlerine Kavramsal Bakış*, 2019, 143.

⁴⁹ Işık, Emin, 1995, "Fâtiha Sûresi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12/252-254, İstanbul.

⁵⁰ Muhyiddin İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*; Demirli, Ekrem, *Besmele ve Fatiha'nın Sırları*, 2015, 66-67'den iktibas edilmiştir.

⁵¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 64.

çok ferd ve garîb rivayetlerini toplayan eserlere ad olmuştur.⁵² Hacı Bektâş-ı Velî'nin eseri Farsçadır. Kitabın varlığından ilk olarak Baha Sait Bey ve Fuat Köprülü söz eder. Esat Coşan' da kitabın İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Ty.55'de kayıtlı bir nüshasını gördüğünden bahseder.⁵³ Abdülbaki Gölpınarlı, bu yapıtın genişletilmiş bir başka nüshasını gördüğünü ve çoğunun uydurma olduğunu söyler.⁵⁴ Bedri Noyan ve Ethem R. Fıglalı, Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserini örnek alarak yazdığını belirtir.⁵⁵ Ethem R. Fıglalı yapıtın onun ağzından çıktığı adının da onun tarafından verildiği kanısındadır. Bir nüshası Vaktidolu tarafından, Taksim Atatürk Kitaplığı'nda Osman Ergin koleksiyonunun 948-2 numaralı kaydında bulunur ve kitaplıktan CD'si alınarak Shahram Bahadori Gharacheh tarafından Türkçe'ye çevrilir.⁵⁶ Belkıs Temren'e göre eserin kopyası İstanbul Üniversitesi elyazması bölümünde 75 numaraya kayıtlıdır ve Farsça'dır.Eserin Farsça bir nüshası da Fatih Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. İstanbul Üniversitesi'ndeki yazma nüshası Türkçe'ye çevrilmiş ve 1994 yılında Mehmet Yaman tarafından yayınlanmıştır.⁵⁷ Hacı Bektâş-ı Velî'nin bazısı bir satır bazısı bir sayfadan fazla olan tasavvufi sözlerinden meydana gelir. Her faslın başında Faida başlığı taşıyan, 132 bölümden oluşan, öğüt nitelikli bir kitaptır.⁵⁸ Üçüncü bir ağızdan aktarılmasına karşın, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ağzından çıktığı izlenimi verir. Eser ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Hacı Bektâş'ın olduğu kabul edilen kitapları onun yazdığı kesinlik kazanmamıştır. Fevaid doğrudan onun kaleminden çıkmasa da onun düşüncelerini taşımaktadır.

2.6. Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye

Gözle görünmeyenlere dair sözler, *Makâlât-ı Gaybiyye* ve gözle görünenlere dair sözler, *Kelimât-ı Ayniyye*'dir. Eser, XIII. yüzyıl Tekke Edebiyatı ürünüdür.⁵⁹ Öğretici mahiyettedir. Bu sebeple sade ve her türlü edebî sanattan uzak bir Farsça ile mensur olarak soru-cevap şeklinde yazılmıştır. 'Erenlerin İzinde' adlı belgesel

⁵² Kandemir,M.Yaşar, 1995, "Fevâid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12/500-501, İstanbul.

⁵³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 14.

⁵⁴ age.,15.

⁵⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 15.

⁵⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, Vaktidolu, 2007, 7.

⁵⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 15.

⁵⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkâr'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 52.

⁵⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, V.

film çalışması esnasında İran İslam Şurası Kütüphanesi'nde bulunarak Türkiye'ye getirilir.⁶⁰ Belkıs Temren, kitapta geçen konuların ve bir iki nokta hariç temaların ele alınış biçimlerinin Hacı Bektâş-ı Velî' nin sözlü ve yazılı gelenekte bulunan görüşlerine uygun olduğunu bildirir. Mürsel Öztürk tarafından XIII. yüzyıl Farsçası ile yazıldığına dair rapor çıkarılır ve Davut Duman tarafından Türkçe'ye çevrilir. Yazar dinî, ahlâki ve tasavvufî konularda sorduğu kısa sorulara, Arapça âyetleri, hadisleri ve İslam büyüklerinin sözlerini şahit göstererek cevap verir. Şahit gösterdiği Arapça cümleleri Farsça'ya çevirerek, karmaşık ve anlaşılması zor konuları herkesin anlayabileceği şekilde anlatır.

Bu eseri yazmasındaki maksat nasihat vermektir ve bu nasihatler ona, iyi kulları gayrete getirmek ve günahkârlara doğru yolu göstermek için ilahî âlemden ilham edilmiştir. Eser genel olarak arınma üzerinedir. Kulun kendi içerisindeki avâmını görerek var gücü ile havâsa yönelebilmesi, ve eğer kabiliyeti olanlardan ise yükselerek hassül havas olabilmesi için neler yapması gerektiğini açıklar. Arınma temel konudur ve dervişin nefsi ile vermesi gereken savaşı esas alır. Ağırlıklı olarak Allah'ın tekliği ve geri kalan hiçbir şeyin önemli olmadığı vurgulanır. Dünyanın gerçek yüzünü keşf ederek Hakk'a yönelmek tavsiye edilir. İki türlü düşkünlüğünde sonuçları detaylı bir şekilde verilir. Hakk'a düşkün olan ve her an O'nun ile beraber olmak isteyen velî olurken, dünyaya düşkün olan zelil olur. Hacı Bektâş-ı Velî, birçok terim ve örnek ile Allah dışında her şeyin boş ve faydasız olduğunu açıklar.

2.7. Makâlât

Hacı Bektâş-ı Velî'nin en önemli eserlerinden biri *Makâlât*'tır. Diğer eserlerinde olduğu gibi bu eseri için de onun olup olmadığı tartışmaları yapılmıştır. Kesin bir delilinin olması mümkün olmadığı gibi, bu tarz eserlerin kime ait olduğu başında ya da herhangi bir yerinde yer alan nisbet sayesinde tespit edilir. Eserin aslı Arapçadır. Esat Coşan'ın *Makâlât* ile ilgili yazdığı doktora tezinde belirttiği üzere Arapça aslının iki nüshası vardır. Esad Coşan'ın özel kütüphanesindeki nüshanın başında *Kitâbü'l-Makâmât* ismi ile kayıtlıdır. Dört kapı ve bunların onardan kırk

---

⁶⁰ age., X.

mâkamını anlatır. Diğer arapça nüsha İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Denizli bölümü 393/4 no.da kayıtlıdır. Bu nüshadan başka Arapça bir nüsha bulunamamıştır. Bunlardan biri tam değildir. Diğeri de sağlıklı bir metin değildir. Ancak Türkçe tercümelerinin el yazması nüshaları epeyce çoktur. Tasavvufi nitelikli bir eserdir ve insanın yaratılışını konu alır. Kendisi ile bütünleşen “Dört Kapı Kırk Makam” kavramını açıklar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÖRÜŞLERİ

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre Tasavvuf, Tanrı'dan başka her şeyden uzaklaşmaktır. Kafada olanı bırakmak, elde olanı vermek, kuyuya düşen ne yaparsa onu yapmaktır.⁶¹ Tasavvuf ve âfiyet bir arada bulunmaz.⁶² Burada görüldüğü üzere, kafada olanları bırakmak, dedikodulardan ve boş konuşmalardan uzak kalmaktır. Düşüncelerin temiz olması, kalbin temizlenmesini sağlar. Allah Teâlâ, *“Ben göklere ve yere sığmam, fakat mü'min kulunun kalbine sığarım.”* buyurur. Kalbinde Allah sevgisi olan, kendi menfaatinden önce başkalarını düşünür ve elinde olanı verir. Hz. Peygamber bir hadisinde *“Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez.”* buyurur.⁶³ Müslüman aç olanı doyurur, ihtiyacı olanın ihtiyacını giderir.

Kuyuya düşenin kurtarılmak istemesi ve yardım beklemesi gibi insan da nefsinden kurtulmak istemelidir. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre Tanrı ile kulu arasında perde olan yer ve gökler değildir. Arş ve kürsi de değildir. *“Öyle tasarla ki, perde sen ve ben'im.”* diyerek ne olduğunu açıklar.⁶⁴ Gördük ki, kişi bencillik zihniyetinden kurtulmadıkça ve âlemin Allah ile arasında bir perde olduğunu göremedikçe kulluk görevini de yerine getiremez.

3.1. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Abidler, Zâhidler, Arifler ve Muhibler

Hakk Teâlâ, Adem'i (a.s.) toprak, su, ateş ve rüzgar olmak üzere dört unsurdan yarattı. Onun evlatlarını da dört bölüğe ayırdı ve her bir bölümü dört ayrı ibadete bıraktı. Buradan anlaşılıyor ki, insanları ayıran en önemli özellik ibadetleridir ve yaratılışları gereği oraya çekilirler. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yaratılışı dört unsur ile anlatma sebebi, eskiden gelen bir geleneğe bağlı kalarak insanların daha iyi

⁶¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 32.

⁶² *age.*, 26.

⁶³ Buhârî, *Mezâlim* 3; Müslim, *Birr* 58.

⁶⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 32.

anlamalarını sağlamaktır. Zira Oğuz Türklerinde dört sayısı kutsaldır. Şamanizm dört esas üzerine kuruludur.⁶⁵ Herkesçe kabul gören hava, su, ateş ve toprak unsurlarını, kendi ilmi ile açıklar. Havayı da rüzgar olarak değiştirir. Hz. Adem'i yarattığı rüzgar, abidlerdir ve şerîat ehlidir. Ateş zahidlerdir ve tarîkat ehlidir. Su ariflerdir ve mârifet ehlidir. Son olarak ta toprak muhiblerdir ve teslim-i rıza diye adlandırılırlar.

Abidler, şerîat ehlidir ve asılları rüzgârdandır. Şerîat İslamdır. İlk önce Allah'ın kanunlarına harfiyen uymak gerekir. Abidler, beş vakit namaz kılan, Ramazan'da oruç tutan, zekât veren, hacca giden, cehennemden korkan ve cennet ile sevinenlerdir. Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşarlar ve O'na ümit bağlarlar. Hacı Bektâş-ı Velî, onları rüzgâr olarak tarif eder çünkü rüzgar güçlü ve temizleyicidir. Esmediği takdirde, ekin taneleri samandan ayrılmaz ve bütün dünyayı kötü bir koku kaplar.⁶⁶ Allah'ın kanunlarına uyulmadığı takdirde, dünyada adaletsizlik ve her türlü kötülük baş gösterir. Şerîat öyle güçlüdür ki bu kötülükleri engeller ve iyilikleri kötülüklerden ayırır. Abidler hava değil rüzgardır. Rüzgar şiddetlenir ve hafifler. Hava ise sabittir ve değiştirme ya da kendiliğinden temizleme özelliği yoktur. Bunun yanı sıra kötü kokulardan da etkilenir ve kötüleşir. Şerîatta toplumda böyle bir göreve sahiptir. Sağlam bir şekilde düzeni kurar ve korur. Abidler grubunun hallerinden biri, birbirlerini incitmemeleridir ancak büyüklenme, kıskançlık, nefret, cimrilik ve düşmanlık her an görülebilir.⁶⁷ Burada anlıyoruz ki abidlerin, nefisleri terbiye edilmemiş olduğu için her an ona hizmet edebilirler. İslam bu grupta şeklen uygulanır ve bundan ileri gidemezler. Araç olan ibadet amaç durumuna indirgenir. Kalp ile bir bağ kurulamamış olur.

Zâhidler, tarîkat ehlidir ve ateştedirler. İbâdetleri; korku, ümit, yakınlık kurmak, helâli kabul edip haramdan sakınmaktır. Hacı Bektâş-ı Velî onlara ateş der çünkü nefislerini yakıp onun kötü huylarından arınırlar. Kibir, kıskançlık, cimrilikten kurtulmak için uğraşırlar. Bunun karşılığında da ahirette türlü azaplardan

---

⁶⁵ Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*; Yalçın, Aziz, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaş Veli* 2010, 67'de iktibas edilmiştir.

⁶⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 44.

⁶⁷ age., 47.

kurtulurlar. Bir kere yanan bir daha yanmaz sözü geçerli olur.⁶⁸ Çünkü onlar nefislerini dünyada yakarlar ve ahirette yanmaktan kurtulurlar. “*Yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem, kafirler için hazırlanmıştır.*”(Bakara 2/24).

Hacı Bektâş-ı Velî, zâhidleri anlatırken Hz. İsa (a.s) ve bir dağ arasında geçen sohbetten bahseder. Hz. İsa, dağın dibinde bulunan suyu alıp içince acı olduğunu görür ve nedenini öğrenmek ister. Dağ, Hz. Musa (a.s.) zamanında gelen bir gencin, yukarıda geçen ayeti okuduğunu ve kendisinin de o zamandan beri titrediğini, İsrailoğulları zamanından içinde kalan bir pîrin de aynı ayet ile göz yaş döktüğü için onun göz yaşlarından o yerin de gece gündüz ağlamasıyla suyun acı aktığını söyler. Tevrat’ta da, Zebur’da da, İncil’de ve Furkan’da da geçen bu ayet için, Hz. İsa’dan dua etmesini ister. Böylece titremesi ve acı suyu geçecektir. Hz. İsa’nın duasının bereketi ile ağlaması da dağın titremesi de durur ve acı su tatlıya döner. Bu yaşadığı olaydan Hz. İsa ibret alır ve dünyalık tek varlığı esasını, iğnesini ve keşkülünü de başkalarına bırakır.⁶⁹

Hz. İsa Rûhullah; Allah’ın azameti, hikmeti, yüceliği karşısında ibret almaya devam ederek ilerler. Bedenen ihtiyaç duyduğu eşyalarından da vazgeçer. Benlik ve çıkar simgesi olan eşyalarına duyduğu ihtiyacını nefsinden bilerek onlardan da kurtulur. Kul da, Ahiret için dünya arzularını terk etmelidir. Kul kendini beğenerek ve yeterli bularak Allah’a kavuşamaz. Önce her zaman eksik olduğunu ve tamamlayıcısının her daim bir tek Allah olduğunu idrak edebilmelidir. Zâhidler ise kendi bilgileri ile hoşnut durumdadırlar. Kendi kendilerini överler.⁷⁰ Âlimlerden ilim öğrenip halka öğretirler.⁷¹ Nereden gelip nereye gideceklerini bilmezler ve kendilerine hidâyet kapısı açılmamıştır. Makamları sadece dünyayı terk etmekten ibarettir. Tanrı’yı hatırlamaları kendi gayretleri iledir.⁷² Bu tek taraflı gayretten kasıt, Hakk ile bir olamamış ve O’nda kaybolmamış olmalarıdır. Kendilerinden geçip Allah Teâlâ ile hareket etme kabiliyetine erişememiş ve bulundukları yerde kalmışlardır. Benliklerini korurlar bu da olgunlaşmak yolunda

⁶⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 47.

⁶⁹ age., 48.

⁷⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 46.

⁷¹ age., 44.

⁷² Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 48.

aşılması gereken en önemli engellerden biridir. Hz. Muhammed (s.a.v.): “*Dünya, derin bir deniz gibidir. İnsanların çoğu bu denizde boğulurlar.*” buyurur.⁷³ Kendi bilgilerinden hoşnut olup bencilliğini koruyan, dünya denizinde boğulur. Zâhidler bölüğü de böylece bu kadardır.

Ârifler mârifet ehlidir ve suyu temsil ederler. Su temizliktir ve mârifet ehli hem kendini temizleyebilen hem de temizleyici olandır. Kendisini temizleyemeyen başkasını da temizleyemez. Ârif hangi kaba girerse o kap su gibi temiz olur. Murdar olanı dışarı bırakır. Onların ibadeti tefekkürdür.⁷⁴ Onlarda ne nefis ne de dünya sevgisi barınır. İnsan ise pistir çünkü içinde şeytan fiili bulundurur.

Hacı Bektâş-ı Velî gönlü, büyük bir şehre, akıl ve iblisi de bu şehrin iki sultanına benzetir. Aklın yardımcısı anlamadır. Komutanları da ilim, perhiz, edep, nezaket ve iyi ahlâktır. Bu beşi tamam olunca Hakk Teâlâ o kişiye mârifet verir. Marifet te gelip canın içine yerleşir ve akıl ile anlaşır. Gönül şehrinin ikinci sultanı iblis ise yasaklanmış işler yapar. Yardımcısı nefistir. Komutanları kibir, haset, cimrilik, açgözlülük, öfke, kahkaha ve maskaralıktır. Bu yedisi muhafızdır ve bunlardan dolayı kalbin sağ tarafında yedi kale vardır. Her birinin başında da bir muhafız görevlidir. Her bir muhafızın, yüz bin komutanı vardır. Haset ve buhul yani cimrilik dünyayı terk etmekle, tamamı ise sabır etmekle imana ererler. Burada gördük ki şeytan sürekli olarak taarruz halindedir ve hep bir açık arar. İnsana sürekli nefisini güzel gösterir ve Allah (c.c.) ile arasını açmaya gayret eder. Allah’ın ilgisi ve yardımı ile akıl sultanı güçlenir. İdrâki açılır ve nefisini bilir. Kibrin kaynağı şeytan, alçak gönüllülüğün kaynağı ise Rahmân’dır. Kibir geldiğinde, alçak gönüllülük O’na havale eder. Bu durum bütün hepsi için geçerlidir. Allah Teâlâ “*Her sıradan insan beni anmaya layık değildir. Her vücut bana ibadet edemez. Her sıradan ibadet te benim marifetimi bilmeye yaramaz.*”⁷⁵ buyurur. İbadetin makbul olması için gereken temizlik, kişinin içindeki şeytani fiillerden kurtulmasından geçer. Temizlik sadece beden temizliğinden ibaretse gösteriştense başka da bir şey değildir. Ârifin aslı sudur suyun aslı da yeşil

⁷³ age., 48.

⁷⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 52.

⁷⁵ age., 51.

mücevherdir. Mücevherin aslı Allah'ın kudretindendir. Yani âriflerin aslı O'ndandır. Allah'ta onları sever.⁷⁶

Muhiblerin aslı topraktır. Toprak rızaya teslim olmuştur. Muhibler de Hakk'a boyun eğmeli ve ondan gelene razı olmalıdır.⁷⁷ Onların ibadetleri sır, sohbet, gözlem, Allah'a yakarış ve muhabbetir.⁷⁸ Toprak suyu emer, ateşi söndürür. Şaşmaz bir düzen içerisinde durmadan üretir. Üzerinde hayat bulmuş olan her canlının ihtiyacını özenle, sabırla ve noksansız olarak giderir.⁷⁹ İçiyile barındırır dışı ile besler. Buna karşılık üzerine basıp geçerler, hırpalarlar, yine de toprak olmaya devam eder. Yani tamamen teslim olmuştur. Ölü pozisyonundadır, aslında esas yaşayan odur. Kendisine yapılan her hareketi hazmeder ve saklar. O yüzden ibadetleri de sırdır. Muhabbeti aşktır. Yalnız Allah'a sığınır, her geleni O'ndan kabul ederler. Bencillikleri kalmamıştır. Onlara Allah'ı nasıl buldunuz diye sorulduğunda “Yüce Allah'ı kendimizde bildik, kendi özümüzü de Allah'tan bildik” derler.⁸⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, muhiblerin sözünün doğruluğunun insanın içinde olduğunu ve başka yerde arayanın bunu bulamayacağını söyler ve Hz. Peygamber'in “*Nefsini bilen Rabbini bilir.*” sözünü delil olarak gösterir.⁸¹

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, muhiplerin üç yerde kazancı vardır. Bunlar Allah'ın varlıklardaki kudretini seyir etme, bu gücün karşısında Allah'a yönelerek yalvarma, müşahedeye oturmaktır. Müşahede yüce bir hâldir. Hz. Peygamber'in hadisinde: “*Allah'a O'nu görüyormuşçasına kulluk et.*”⁸², ayette de: “*O her şeye şâhiddir.*” (Sebe 34/47) buyrulur. Serrac'ın *El-Luma* adlı eserinde; müşahede ile alakalı bölümünde “*O'nun müşahedesi ibret gözüyle, muâyene; yâni ıyân ile görmekle, fikir ve düşünce gözüyle olur.*”⁸³ bilgisi verilir.

---

⁷⁶ age., 52.

⁷⁷ age., 52.

⁷⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 47.

⁷⁹ Yalçın, Aziz, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, 2010, 107.

⁸⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 55.

⁸¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 55.

⁸² Serrâc, *el-Lüma*, 2016, 67.

⁸³ age., 67.

Âbidler, zâhidler ve ârifler dünyalık beklentileri olan topluluklardır. Muhibler ise mânâ kavimleridir. Hacı Bektâş-ı Velî, bu sebeple onların hallerini şerh etmek uzun ve çeşitli olsa da aklın ermeyeceğini, gönlün tatmin olmayacağını ve insanın sûretinin bunları kavrayamayacağını söyler. Onlarla ilgili sözünün de bittiğini belirtir.⁸⁴

3.2. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Dört Kapı Kırk Makam Anlayışı

Hacı Bektâş-ı Velî, nefisten arınmak, Allah'a ulaşabilmek, O'nun ile bir olmak, O'nda kaybolmak, kendi benliğini yakmak, dünyadan el etek çekmek, rıza göstermek, teslim olmak gibi Allah katında en makbul olan makamlara ulaşabilmek için bir takım tavsiyelerde bulunur. *Makâlât* adlı eserinde ise, kulun Hak Teâlâ'ya varması için geçmesi gereken dört kapıyı ve her bir kapının on makamını açıklar.⁸⁵ Âyet ve hadislerle sağlamlaştırır. Sembollerle de idrak edilebilmesi için basitleştirir. Hz. Peygamber'in “*Kul, Allah Teâlâ'ya on makamda erer, dost olur. (Bu makamlardan) onu Şerîat, onu Tarîkat, onu Ma'rîfet, onu da Hakikat içindedir.*”⁸⁶ hadisine yer verir.

Şerîat kapısının on makamı bölümünde; iman, ilim, zekât, oruç, hac, helal kazanç, faizi haram bilmek, nikâh yapmak, hayız ve nifas halinde cinsel ilişkiyi haram bilmek, sünnet-i cemaat, şefkat, temiz giyinmek, temiz yemek, iyiliği emretmek ve yaramaz işlerden sakınmak yer alır.

Tarîkat kapısının on makamı bölümünde; tövbe, inabet, rü'yet, mürid olmak, saçları traş edip tarîkata uygun giyinmek, cihad, hizmet, korku, ümitle yaşamak; hırka, zembil, makas, seccade, tesbih taşımak, ibret alarak yaşamak, nasihat ve muhabbet sahibi olmak, aşk, şevk, fakirlik ve cân yer alır.

⁸⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 67.

⁸⁵ age., 67.

⁸⁶ age., 68.

Marîfet kapısının on makamı bölümünde; edep, korku, aşırı istekleri sınırlamak ve perhizkârlık, mücâhede, mücahedet, sabır, utanmak, cömertlik, ilim, miskinlik, marîfet, muhabbet ve kendini bilmek yer alır.

Hakîkat kapısının on makamı bölümünde; toprak olmak, yetmiş iki milleti ayıplamamak, elden geleni men etmemek, güven vermek, mülkün mutlak sahibi olan Allah'ın huzurunda eğilmek, sohbet, hakîkat sırlarını söylemek, seyr u sülûk, sır, Allah'a yakarış ve müşahede yer alır.

3.2.1. Şerîat Kapısının On Makamı

Şerîatın ilk makamı iman getirmektir. Hücvirî'ye göre iman, lügat yönünden tasdik demektir. Hz. Peygamber'in hadisi üzere iman; Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve âhiret gününe inanmaktır.⁸⁷ Hacı Bektâş-ı Velî açıklamasında, “ *Her kim ki imanın ten üzere olduğunu söylerse hatadır. Eğer can üzredir derse yine hatadır. O halde şöyle bilmek gerekir ki ârifler katında iman akıl üzeredir. Ancak marîfet gönül üzredir. Tanrı'ya gönülden şehâdet edip inanmazsa münâfıktır.*” der.⁸⁸ Münafık; küfrünü gizleyerek kendini mümin gösteren veya imanla küfür arasında bocalayan kimsedir.⁸⁹ Hacı Bektâş-ı Velî daha anlaşılır olması için örnek verir. Örnekte; bir kaba içki konsa, ağzı sıkıca kapanıp, denize bırakılsa; dış kısmı her ne kadar su ile temas edip temizlense de, kabın içindeki içkidir ve pis kalır. İçi değişmez.⁹⁰ Şeklen Müslüman olmak ta kandırmacadan ibarettir ve Allah katında değerli değildir. “*Şüphe yok ki münafıklar Cehennem'in en alt katındadırlar.*” (Nisâ 4/145).

Hacı Bektâş-ı Velî, Rahman'ın aslı iman, şeytanın aslı ise şüphedir diyerek görünmeyen bir düşmandan bahseder. İman akıl üzeredir ve akıl sultandır. Beden içerisinde ise vekili şeytandır. Sultan gidince yerine vekili durur.⁹¹ Şeytanın işi ise kötülüktür ve nefis onun yardımcısıdır. Askerleri; büyüklenme, kıskançlık,

⁸⁷ Hücvirî, *Keşfu'l Mahcûb*, 2018, 349.

⁸⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 68.

⁸⁹ Alper, Hülya, 2006, “Münafık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31/565-568, İstanbul.

⁹⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 51.

⁹¹ age., 68.

pintilik, açgözlülük, kırgınlık, çekiştirme, gülüşte aşırılık ve gönül rahatlığında aşırılıktır.⁹² Silahı ise, müminlerin gönlüne dünya teşvişi koymaktır, çünkü gönlünde dünya olanın dilinde de dünya olur. Hacı Bektâş-ı Velî, imanı bir hazineye, şeytani ise hırsıza benzetir. Hazinenin bekçisi gidince hırsız hazineyi ele geçirir.⁹³

Besmele Tefsiri adlı eserinde; dünyada çok fazla düşmanı olan ve kendini korumaya gücü yetmeyen bir kişinin güçlü birine giderek onun eteğini tutması gibi kulun da her daim şeytana karşı Allah'ın kapısına giderek O'ndan yardım dilemesi gerektiğini söyler. Allah Teâlâ, Resûl'e “*Şimdi Ey müminler, görünmeyen bir düşmanınız vardır. Adı Şeytânî'r-racîm'dir. Bir de galip dostunuz vardır. Adı Er-Rahmani'r-Rahîm'dir. er-Rahmani'r-Rahîm'i oku ki şeytani'r-racîm'i kahreylesin, kovsun.*” buyurur.⁹⁴

Fatiha Tefsiri adlı eserinde de, şeytana dair şu bilgi verilir; Fatiha suresinin indiği gün, artık onları azdıramayacağı için İblîs yas tutup çok ağlar. Muhammed ümmeti bu sureyi okuyup cennete girecek ve kendisi onlara güç yetiremeyecektir.⁹⁵ Şeytandan korkan bu sureyi okur. Kendisinden rahmet dileyen, bağışlanmak isteyen kulları için, bu sure Allah tarafından sunulur. Cehenneme girmek istemeyen için bir anahtardır. Bu anahtar cenneti açıp, cehennemi de kapatır. Fatiha sûresinin tamamını düzgünce okuyan önceki peygamberlerin mükâfatı kadar sevap bulacaktır.⁹⁶ Burada düzgünce okumayı özellikle belirtir. Kul, namazı sadece bedensel organlara indirgeyerek Tanrı önünde aymazlığa düşer.⁹⁷ Allah'ın lütuflarını duyduktan sonra oluşan beklentinin karşılığını, kul ilk önce kendisinden isteneni düzgün bir şekilde yaparak elde edebilir.

⁹² Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 79.

⁹³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 68.

⁹⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 31.

⁹⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkâr'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 81.

⁹⁶ age., 85, 86.

⁹⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 46.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, Tanrı'ya inanmak, buyruğunu tutmak, sakının dediğinden sakınmak, O'nun meleklerine inanmak, Kur'an'a ve diğer kitaplarına inanmak, Tanrı dostlarına inanmak imandandır. İman ettiğini söyleyenleri de sert bir dille eleştirir çünkü, iman edenin içinde kibir, hased, cimrilik, açgözlülük, öfke, gıybet, kahrkaha ve maskaralık gibi şeytanî özellikler bulunmaz. İman eden, kendi gibi birinin yanında edepli dururken, Allah'ın kendisi için görevlendirdiği üç yüz altmış meleğin önünde edepsizlik edemez. Tanrı dostlarına inanan, Yüce Allah onların hatalarını iyiden iyiye inceleyerek tekrar yüzlerine vuracakken, lüzumsuzluk edemez. Kıyamete inanan, helal haram gözetmeksizin, yiyip giyemez. Haksız yere elde ettiği nimetlere sevinemez. Hacı Bektâş-ı Velî bu inanmanın gerçek bir inanmak olmadığından söz eder. Nefsini bilen için Allah kapısı, ümit kapısıdır ve kişiye rahmet isabet eder. Nefsini bilmeyen için ise O kapı ümitsizlik kapısıdır ve kişiye öfke isabet eder.⁹⁸

Şerîatın ikinci makamı ilim öğrenmektir.⁹⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, "...*Rabbe hâlis kullar olunuz.*" (Âl-i İmrân, 3/79) âyetini vurgular. Hâlis bir kul olmak için gerçek cahillik olan Allah'ı bilmemekten uzaklaşmak gerekir. Bu bilgi dahilinde de kişi lüzumsuz konuşmalardan uzaklaşır. Bilginin kendisinden değil Yaratıcı'dan geldiği bilinci ile, O izin verdiği ölçüde ve O'na mahcup olmamak için de, dikkatle konuşur. Serrâc *El-Lüma* adlı eserinde, Ebû Ali Ruzbârî'nin: "*Bizim ilmimiz işarettir. İbâreye dönüşecek olursa değeri gider.*"¹⁰⁰ sözlerine yer verir.

Hacı Bektâş-ı Velî "*Her neden ki ilim yoktur, suyu olmayan kent gibidir.*" der.¹⁰¹ Her şeyin en büyüğünü soranlara da; cevap olarak ilim ve huy yumuşaklığını verir. İlim ile Hakk'a yol bulunur ve hilm yani huy yumuşaklığı ile halka dayanılır. İlim; kulluk yani Ubudiyet ve Tanrılık yani Rubûbiyet olarak iki çeşittir. Gerisinde kalan ise nefsin hevesleri ve büyüklenme nedenidir. Hz. Peygamber

⁹⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 72.

⁹⁹ *age.*, 72.

¹⁰⁰ Serrâc, *el-Lüma*, 2016, 204.

¹⁰¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 53.

(s.a.v.) bir hadisinde: “*Hak, güneşten daha bellidir. Bir kimse, gördükten sonra açıklama isterse yanıldadır*” buyurur.¹⁰²

Şeriatın üçüncü makamı zekâtı, oruçtur, gücü yetince hacca gitmektir ve Allah yolunda savaşmaktır. Cünüplükten temizlenmektir.¹⁰³ Hak Teâlâ: “*Namaz kılınız ve zekâtı veriniz.*” buyurur. (Bakara 2/43) Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb* adlı eserinde zekâtı; nimetin tamamlanması esası üzere vaciptir ve ondan yüz çevirmenin ya da kaçınmanın yolu yoktur. Aslı ve hakikati, nimetin cinsinden olmak üzere nimetin şükrünü eda etmektir. Sıhhat büyük bir nimettir ve her organın bir zekâtı vardır sözleri ile açıklar.¹⁰⁴ Kerem sahiplerinin ise malı sebildir, kanları hederdir, canları feda edilmiştir. Bu sebeple onlar ne mal konusunda cimrilik yaparlar ne de kan üzerine husumet edip düşmanlık güderler. Onların mülkü yoktur.¹⁰⁵

Aklın sıhhatli olması halinde, Müslüman olma ve kudretin mevcut olması şartları dahilinde hac yapmak kul üzerinde farzdır.¹⁰⁶ Hakk Teâlâ: “*Yol bulup varabilen kimse üzerine Kâbe’yi ziyaret ederek Hac yapmak Allah’ın bir hakkıdır.*” buyurur. (Âl-i İmrân 3/97).

Hacı Bektâş-ı Velî, orucu üç dereceye ayırır. Birincisi halk yani avam derecesidir. Oruçlarının amacı karnı ve cinsel organları orucu bozan şeylerden korumaktır. İkincisi seçkinlerin yani havasın derecesidir. Onların oruç tutma amacı, gözlerini namahreme bakmaktan, kulaklarını uygunsuz sözleri duymaktan ve dillerini haksız konuşmalardan korumaktır. Üçüncüsü ise seçkinlerin seçkini yani havasül havas derecesidir. Onların oruç tutmaktaki amaçları ise peygamberlere ve evliyalara mahsustur. Onlar gönlü Hak’tan gayri her şeyden korurlar. Hacı Bektâş-ı Velî, orucun sonu Hak’ta zenginleşmek ve yaratılış unsurlarından yani maddi şeylerden uzak durmaktır der. Hz. Ali’nin bir sözü ile örnek verir. “*Dünya bir gündür ve orada bizim için oruç vardır.*”¹⁰⁷

¹⁰² age., 51.

¹⁰³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 72.

¹⁰⁴ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 2018, 376.

¹⁰⁵ age., 377.

¹⁰⁶ age., 388.

¹⁰⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 41.

Şeriatın dördüncü makamı helal kazanmak ve faizi haram bilmektir.¹⁰⁸ Hacı Bektâş-ı Velî; “...*Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır.*” (Bakara 2/275) ayetini vurgular. Kur’an-ı Kerîmde bir çok âyette haramdan uzak durulması yönünde Allah kullarını uyarır. Onlara temiz olan şeylerden yiyip içmelerini öğütler. Alış verişleri helâl kılar ve karşılıklı rızanın önemini de vurgular:

Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) vermeyin.” buyurur. (Nisâ 4/29) İmâm Gazâli, Mükâşefetü’l Kulûb adlı eserinde el-Bezzâr’ın: “Emanete riayet etmeyen kişinin ne dini vardır, ne namazı vardır, ne de zekatı vardır. Kim haram yoldan bir mal edinir ve bununla bir gömlek alırsa, o gömleği sırtından çıkarmadıkça namazı kabul edilmez.” rivayetine yer verir.¹⁰⁹

Şeriatın beşinci makamı nikâh yapmaktır.

Şeriatın altıncı makamı hayız ve nifas halinde cinsel ilişkiyi haram bilmektir.

Şeriatın yedinci makam, sünnet-i cemaattir.¹¹⁰ Hacı Bektâş-ı Velî bu makam için “*Allah’ın kulları hakkında süregelen âdeti budur.*” (Bakara 2/20) ve “*Allah’ın kanununda asla değişme bulamazsın.*” (Fetih 48/23) ayetlerini zikreder. Hak Teâlâ kendi Resûlüne uyulmasını ve O’nun sünnetine aykırı hareket edilmemesini emreder.

Şeriatın sekizinci makamı şefkattir.¹¹¹ Şefkat sevmekten gelir. Hacı Bektâş-ı Velî, “*Şefkat imandandır.*” hadisini dile getirir. Şefkat duygusundan yoksun olanın ve merhamet etmeyeninin imanı eksiktir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.): “*Merhamet etmeyene merhamet edilmez!*”¹¹² buyurur ve olmazsa olmaz bir özellik olduğunu bildirir. Kul şefkat göstermelidir ki Allah’tan şefkat bekleyebilsin.

¹⁰⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 72.

¹⁰⁹ İmâm Gazâli, *Mükâşefetü’l Kulûb*, 2013, 505.

¹¹⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 72.

¹¹¹ age., 75.

¹¹² Buhârî, Edeb, 18; M6028 Müslim, Fedâil, 65.

Şerîatın dokuzuncu makamı temiz giyinmek ve temiz yemektir.¹¹³ Haram yemekten uzak durmanın haricinde burada fiilen temizlikte belirtilir. İç temizliği ile beraber dış ta temiz olmalıdır.

Şerîatın onuncu makamı iyiliği emretmek ve yaramaz işlerden sakınmaktır. Yaramaz işler şeytanın işleridir. O yüzden şeytandan her manada uzaklaşmak gerekir. iyiliği emretmek, yapmak ya da vesile olmak şeytanı uzaklaştırır. Allah Teâlâ; *“Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleri ile yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir.”* (Âl-i İmrân 3/114) buyurur.

Hacı Bektâş-ı Velî üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu makamlar ile alakalı bir kaç ayet ile açıklama yapar. Detaylı bir anlatımda bulunmaz.

3.2.2. Tarîkat Kapısının On Makamı

Tarikatın ilk makamı tövbe etmektir.¹¹⁴ Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre tövbe, Allah’a yani Allah’ın emrine dönüştür. Tövbe günahtan çıkış ve arınmaktır. Günah işlemekten vazgeçmek, Allah’a yönelmek, işlenen kötü ve yanlış davranışlardan ötürü pişmanlık duymaktır. Yani isyandan itaate, günahtan sevaba, hatadan doğruya, bâtıldan Hakk’a dönmektir. Allah’ın huzurunda özür dileme ve günahları itiraf etme halidir. Yüce Allah kullarına; *“Hep birlikte Allah’ın ipine (İslam’a) sımsıkı yapışın.”* (Âl-i İmrân 3/103) ve *“Samimi bir tövbe ile Allah’a dönün.”* buyurur. (Tahrîm, 66/8)¹¹⁵ Hacı Bektâş-ı Velî tövbenin şartlarından bahseder ve dervişin, tövbenin şartlarını yerine getirerek geçmiş günahlarından tövbe etmesi gerektiğini söyler. Derviş büyük ve küçük günahlardan arınarak yedi organına günah işletmemeli ve yedi organını bir çoban gibi korumalıdır. Çoban nasıl ki sürüsünün başına durur ve onları içeride sistemli bir şekilde tutar dışarıdaki tehlikelere karşı da korursa derviş te organlarını nefsinden ve şeytandan

¹¹³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 75.

¹¹⁴ age., 75.

¹¹⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 75.

korunmalıdır. Kuralların dışında bir şey yaşandığında da hemen müdahale etmeli ve tekrar düzene girmelidir. Bu da tövbe kapısına giderek olur. Derviş, Yüce Allah'ın lütfu ile bu makamı elde edebilirse, günahlardan kurtulur ve söylediği her söz ve yaptığı her iş güzel olur.¹¹⁶

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, tevbe üç çeşittir. Tevbe, inabet ve rü'yet. Tevbe başlangıçtır. Talibin vücudunu dünya zevklerinden arındırması, dilini Dost'tan başkasını konuşmaktan sakındırması, gönlünü Allah'tan başkasının sevgisinden korumasıdır. Sırrını, nefsinden ve heveslerinden temizleyerek arındırmasıdır.¹¹⁷ Tevbenin bir takım sebepleri, sırası ve kısımları vardır. Dervişin kalbinin gaflet uykusundan uyanarak içinde bulunduğu kötü halini görmesi ile başlar. Bütün bunlara, Allah'ın özel yardımı ile ulaşılabilir. Kuşeyrî, dervişin Allah Teâlâ tarafından kalbine gönderilen uyarıyı fark edip harekete geçmesi için Allah'ın özel yardımı gerektiğini belirtir.¹¹⁸ Bu yardım ile talib büyük ve küçük günahlarından, ahlâki kusurlarından uzaklaşır, itaat ve ebedî iyiliğe yönelir. Allah'a doğru gerçekleşen seyirdir tevbe.¹¹⁹

İnabet işin ortasıdır. Evliya ve Allah'a yakın kulların sıfatıdır.¹²⁰ Derviş gaipten huzura gelerek her durumda kendini Hakk'ın zâhiri, bâtını, mahluku, rızıklandığı, kaderini tayin ettiği ve emir alanı olarak bilmelidir. Derviş böylelikle kendini beğenmişlikten kurtulur.¹²¹

Rü'yet işin sonudur. Derviş kendinden geçip Hakk'a ulaşır. Yani önüne çıkan her aşamayı aşar. Orayla yetinmeyip daha yüksek makam ister ve seyirden geri kalmaz.¹²² Kuşeyrî rü'yet için Peygamberlerin sıfatıdır der.¹²³ Allah'ı görmektir. Kelabâzî'nin *Ta'arruf* adlı eserinde bunun ile alakalı, sûfîler; aklen caiz, naklen vaciptir derler. Rü'yetin akıl yönünden caiz olma sebebi, Allah vardır, şayet Hakk

¹¹⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 24.

¹¹⁷ age., 24.

¹¹⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 241.

¹¹⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 25.

¹²⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 245.

¹²¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 24.

¹²² age., 25.

¹²³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 245.

Teâlâ görme hassası verirse var olan her şey görülebilir.¹²⁴ Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek, O'na ihlasla ibadet etmek demektir.¹²⁵

Hacı Bektâş-ı Velî, Hz. Peygamber'in her gün yetmiş iki aşama geçerek önüne çıkan her aşamayı aşmasını, seyirden hiçbir zaman geri kalmamasını ve her zaman daha yüksek makam istemesini örnek gösterir.¹²⁶ Hz. Peygamber'in makamı Makam-ı Mahmud'dur ve sadece O'na hastır.¹²⁷ Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre derviş, Hz. Peygamber'in “Allah'ım! Bilgimi arttır.” hadisini örnek alarak önüne hangi makam çıkarsa çıksın orada kalmamalı ve yetinmemelidir.¹²⁸

Tarikatın ikinci makamı mürîd olmaktır. Mürîd-i mutlak, mürîd-i mecâz, ve mürîd-i mürted olmak üzere üç türdür. İlki şeyhine hiçbir şekilde karşı gelmeyerek, söylediklerini kabul edip istediklerini yapma gayretindedir. İkincisi, zâhirde şeyhine uysa da kendi istediği gibi davranır. Üçüncüsü ise herhangi bir şekilde şeyhinden gördüğü bir halden dolayı onu terk edip gider. Seyrû süluk yolunda muradına ermek isteyen mürîd-i mutlak olmalıdır.¹²⁹

Tarikatın üçüncü makamı saçları tıraş etmek ve tarikata uygun elbise giymektir. Hz. Muhammed (s.a.v.):“İnsanlar elbiselerine göre tanınırlar.”¹³⁰ buyurur.

Tarikatın dördüncü makamı cihad aşkıyla yanmaktır. Cihad dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek demektir.¹³¹ Hakk Teâlâ “Müminler ancak Allah'a ve Resûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşırlardır. İşte doğrular ancak onlardır.” buyurur. (Hucurât 49/15) İmam Gazâlî, *Mükâşefetü'l Kulûb* adlı eserinde, cihad ile ilgili Rasûlullah (s.a.v.)'in

¹²⁴ Kelabâzî, *Ta'arruf*, 2016, 78.

¹²⁵ Tahralı, Mustafa, *Çağ ve Hakikat René Guénon'dan Seçme Makâleler ve Yorumlar*, 2018, 340.

¹²⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 25.

¹²⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 44.

¹²⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 26.

¹²⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 77.

¹³⁰ age., 77.

¹³¹ Özel, Ahmet, 1993, “Cihad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7/527-531, İstanbul.

ashabından birinin; insanların yanından ayrılarak, gördüğü tatlı suyu olan bir pınarın bulunduğu yere yerleşmek istemesi üzerine, ona karşı çıkar.

Çünkü sizden birinin Allah yolunda cihada katılması, evinde yetmiş yıl namaz kılmasından daha hayırlıdır. Allah Teâlâ'nın sizleri mağfiret etmesini ve cennetine koymasını istemez misiniz! Allah yolunda cihada çıkınız! Kim, Allah yolunda ilâ-yı kelimetullah için, devenin iki sağımı arasında geçen müddet kadar savaşıacak olsa cennet kendisine vacib olur. buyurur.¹³²

Tarîkatın beşinci makamı hizmet eylemektir. Hz. Peygamber: “*Başkasına hizmet edene, hizmet edilir.*” buyurur.¹³³ Kuşeyrî, müridin bu hizmet esnasında kendisine yapılan eziyetlere de sabretmesi gerektiğini söyler. Hatta kusuru olmadığını bildiği zaman da, hizmet ettiği kimseler ona sıkıntı ve cefayı artırsa, onlara daha fazla hizmet ve iyilik yapması gerekir. Bu müride gereken edeplerden biridir.¹³⁴

Tarîkatın altıncı makamı korkudur. Buradaki korku, içinde Allah korkusu bulundurmaktır. Korkan sakınır ve günahlardan uzak durur. Hacı Bektâş-ı Velî bu makam ile alakalı şu ayete yer verir: “*O halde Allah’a koşunuz, yöneliniz.*” (Zâriyât 51/50) Allah’ın rızasını kaybetmekten korkan kişiyi Allah cesaretlendirir. Kelabâzî’nin *Ta’arruf* adlı eserinde Sehl’in: “*Kul, Allah’tan başkasından da korkar fakat Allah Teâlâ’dan ümitli olursa, Hakk Teâlâ onu korktuğundan emin kılar. Bu durumda o kul ile Allah arasında bir korku perdesi var demektir.*”¹³⁵ ifadesine yer verir.

Tarîkatın yedinci makamı ümitle yaşamaktır.¹³⁶ Allah Teâlâ “*Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.*” buyurur. (Zümer 39/53) Hacı Bektâş-ı Velî açıklamasında sadece bu ayete yer verir. Korku ve ümit, tasavvufta birbirinden ayrılmayan iki haldir. Korku da ümit te Allah’a yönelik olmalıdır. Allah’tan korkan ve O’na yönelen, en sıkıntılı anda bile bir çıkış kapısı bulur. “*Kim*

¹³² İmam Gazâlî, *Mükâşşefetü’l- Kulûb*, 2013, 662.

¹³³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 77.

¹³⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 743.

¹³⁵ Kelabâzî, *Ta’arruf*, 2016, 162.

¹³⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 77.

Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerde rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter.” (Talâk 65/2-3) Kul her daim Rabbinden ümitvâr olmalıdır ki Rab'i ona yardım etsin. Allah'tan başka bir şeyden korkmak ise şeytanî bir korkudur ve Allah Teâlâ “*İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.*” (Al-i İmran 3/175) buyurur. Bu âyet Kendisi'nden korkanlar için bir güvence, şeytandan korkanlar için de büyük bir uyarıdır.

Tarîkatın sekizinci makamı hırka, zenbil, makas, seccâde, tesbih taşımak, her şeyden ibret alıp hidâyet üzere yaşamaktır. Hidâyet ise azîzdir ve azîzlere verilir.¹³⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, bu makamı açıklamak için tek bir âyete değinir. “*Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.*” (Talâk 65/3) Burada belirttiği eşyalar, sûfî yaşantısına yön veren temel eşyalardır. Bunlarla hem bu dünyada yeterli hem de âhiret için gerekli yaşamı sürdürebilirler. Tarikatlarda bu giyim parçalarının her birine bir anlam verilir ve basit bir şekilde satın alınıp giyilen bir giyim eşyası değildirler. Her şeyde olduğu gibi giyim kuşam olarak ta tarikatler Hz. Muhammed'e bağlıdır.¹³⁸ Bunlar resmi üniformalar gibidir. Rütbe ve derece gösterdiği için kazanılır, yani hak edilir. Giydirilişi de kazanılışı gibi anlamlıdır ve bu esnada yapılan her hareket özel bir mânâ taşır.¹³⁹

Hırka; Hz. Muhammed'e Mirac'da verildiği ve giydirildiği inancı doğrultusunda, ancak onu giymeye lâayık seviyeye gelenler tarafından giyilebilir ve tarikat silsilesi Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir pîr tarafından törenle giydirilebilir.¹⁴⁰ Hırka sadeliktir, gösterişten uzaktır. Dünya ile ilgili her türlü mal-mülk, makam-mevki, servet edinmek gibi ihtiraslardan arınmak, nefsinı yakmak manasına gelir.¹⁴¹

Zenbil, iyilik yolunu arayan kişinin gönlünde uyanan Allah sevgisinin ateşiyle kendisine yol gösterecek bir aydınlatıcı aramak için durmadan gezip

---

¹³⁷ age., 77.

¹³⁸ Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi*, 2016, 300.

¹³⁹ age., 16.

¹⁴⁰ Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi*, 2016, 300.

¹⁴¹ Yalçın, Aziz, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, 2010, 215.

dolaşmasıdır.¹⁴² Makas, dünya ile ilgili olan her türlü boş ve yararsız hatta zararlı bağın zihinden ve düşüncelerden temizlenerek sökülüp atılması ve yerine gerçek ve sağlam bilgilerin gelmesidir. Seccade, Allah’a yapılan kulluğu, gönlü ve ruhu yalnız O’na ve emirlerine bağlamanın işaretidir.

Tarîkatın dokuzuncu makamı nasihat ve muhabbet sahibi olmaktır.¹⁴³ Bilgi sahibi olan kişi nasihat verebilir. Tasavvufa göre de âriflerin, velîlerin ve evliyaların nasihatleri kıymetlidir. Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre, bir söz gülünç bile olsa, eğer o sözü söyleyen Tanrı’nın velisi ise ciddiye alınmalıdır çünkü yararsız gibi görünen o söz, çok yararlı olacaktır.¹⁴⁴ Allah Teâlâ: “*Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.*” buyurur. Hak Teâla kulun sevgisine şahitlik etmiş ve kendisinin de kulunu sevdiğini haber vermiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre muhabbet candan geçmektir. Gerçekleşmesi için de üç durumu şart gösterir. İlki Pîr’in emriyle seyir etmektir. Allah’ın yarattığı on sekiz bin âlemi görüp dikkatle gözlemleyerek görüş sahibi olur. Burada emir, yol göstermesidir. İkincisi Pîr’in yardımı ile seyir ederek gönlün Allah’ın şehri ve fazilet odağı olduğunu öğrenir. Yardım etmesi güç vermesidir. Üçüncüsü ise Pîr’in desteği ile, Yüce Allah’ın görüşme izni verdiği yere ulaşır. Destek vermesi, bağışlamaktır.¹⁴⁵

Tarîkatın onuncu makamı aşktır, şevktir, fakirliktir. Hacı Bektâş-ı Velî, Hz. Peygamber’in “*Fakirlik benim övüncümdür. Kıyamet gününde onunla övüneceğim.*” hadisine yer verir.¹⁴⁶ Fakirlik, Allah’tan başkasını istemeyi bırakmak, Allah’tan başkasına doymuş olmaktır. Fenâ ise, Allah’tan başkasından kopmaktır.¹⁴⁷ Hacı Bektâş-ı Velî bunun için dervişin varlıklar aleminde gönlünü uyanık tutması gerektiğini ve gönlünde Tanrı’dan başka bir şeyi var görmemesi ve

---

¹⁴² age., 215.

¹⁴³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁴⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 65.

¹⁴⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 48.

¹⁴⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁴⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 27.

bilmemesi gerektiğini belirtir.¹⁴⁸ Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, yoksulluktan korkanlar ikiyüzlü yani münafıktır.¹⁴⁹ Münafık sahte Müslüman demektir. Hz. Peygamber: “İnsanlara gereksinim duyup boyun eğmek, kâfirliğe yakındır.”¹⁵⁰ buyurur. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre “Fakr, her yoklukta sakindir ve her varlıkta malını sakınmadan Tanrı yolunda vermelidir. Yani yoksulluk her yoklukla uyuşmak ve varlıktan kurtulmaktır.”¹⁵¹

Gerçek yoksulluk, kulun hiçbir şeyi kendinin saymaması, kendine mâl etmemesi demektir ve ancak peygamberlerde ve Tanrı dostlarında bulunur. Ne zaman ki yoksul olan kişi kendisinde mülkiyetten iz bırakmayacak kavrayış düzeyine erişir yani hiçbir şeyi kendinin bilmez ve dünyaya olan ilgi ve bağlılığı ortadan kalkarsa, evrenin önünde övünmesini açıklayabilir. Hz. Peygamber bu övünmeyi belirtmektedir.¹⁵² Bu makamda kuldan geriye gönül isteğiyle varılan tanrısal birlik kalır. Bu düzeye ulaşan insan için Hacı Bektâş-ı Velî, Bâyezid-i Bistami'nin “Kendimi bunun dışında bırakırım, şanım ne yüce oldu.” sözünü örnek verir.¹⁵³

Hacı Bektâş-ı Velî, fakirliği anlatmak için Hz. İmam Abdülkadir Geylani'nin *Risaletü-Gavsıyye* adlı eserinden örnek verir. Eserde fakirlik; Allah'tan başkasına muhtaç olmamanın olgunluğu içinde ihtiyaçsızlık olgunluğudur, açıklaması ile yer alır. Bu olgunluk makamı Hz. İbrahim'in makamıdır. Nemrut, Hz. İbrahim'i mancınığa koyarak ateşe attığı zaman, Cebrâil'in ne istediğini sorması üzerine Hz. İbrahim istekle bir işi olmadığı cevabını verir. Çünkü Yüce Allah kendisinin durumunu en iyi gören ve bilendir. Bu sözleri üzerine Allah(c.c) ateşe, Hz. İbrahim'e karşı serin ve zararsız olmasını emreder.¹⁵⁴

Tarîkatın on birinci makamı cândır. Hacı Bektâş-ı Velî, cân cânâ değse, şevkle hareketine şaşılmaz. Çünkü ilahî nasiptir. Her kime değse, belli olması gerekir

---

¹⁴⁸ age., 11.

¹⁴⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 30.

¹⁵⁰ age., 22.

¹⁵¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 30.

¹⁵² age., 22.

¹⁵³ age., 23.

¹⁵⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 29.

der.¹⁵⁵ “Ne zaman cana değdi, can dirildi. Akla uygun geldi ve geleni gideni anladı. Zira her şey can ile dirilir, can marifetle dirilir. Marifetli can, erenler canıdır. Can ölü müdür yoksa diri midir? Aşık olanların tenleri ölür, ama canları ölmez.”¹⁵⁶

Hacı Bektâş-ı Velî can ikidir; biri can biri cânân diyerek açıkladıktan sonra, katımızda can beştir der. Bu sözü anlamının güç olduğunu; Âdemin manasının üç olduğunu, kendini bilmenin güç, bilmeyen için ise bu sözün hiç olduğunu söyler.¹⁵⁷

Birinci can cismanidir ve o diri kalır. Diken batmasını veya kıl çekilmesini duyar. İkinci can yeme içmedir. Acıkmayı ve susamayı bildirir. Üçüncü can ruhanidir. Beden uyuyunca, o can uyanır. Dördüncü can marifettir. Canı bir bahçeye, marifeti de suya benzettir. Susamış bahçeye su ne yaparsa, marifette canı öyle yapar. Beşinci can ile alakalı bir bilgi vermemiştir.¹⁵⁸ Can, bu beş aşamada mertebe mertebe yükselerek cânân ile bir olur.

Âdem (a.s.)’den örnek verme sebebi ise günahkar olmasıdır. Bir Peygamber bile günah işleyerek cezalandırılmış ve cennetten mahrum yaşamıştır. Allah Teâlâ “Yanmayı ateş ile mi sanırsınız? Âdem (a.s.)’e cennet içinde öyle bir azab çattı ki cehennemde o azab yok idi. İbrahim’e ateş içinde bir bahçe verdim ki o bostan cennet içinde yoktu.”¹⁵⁹ buyurur.

Hacı Bektâş-ı Velî kendini bilmenin güç olduğunu ve bu sözlerin kendini bilmeyen için de anlamsız olduğunu söyler.

¹⁵⁵Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁵⁶age., 86.

¹⁵⁷age., 86.

¹⁵⁸age., 90.

¹⁵⁹Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 89.

3.2.3. Mârifet Kapısının On Makamı

Hacı Bektâş-ı Velî, Marifet kapısının makamları ile alakalı detaylı bilgi vermez. Sadece makamların ne olduğunu belirtir.

Marifetin birinci makamı edeptir.¹⁶⁰ Hz. Muhammed (s.a.v) “*Beni Rabbim terbiye etti ve edebimi ne güzel yaptı.*” buyurur.¹⁶¹ Ebu Nasr Serrâc edebi; dünya ehlinin, din ehlinin ve seçilmiş evliyaların edebi olmak üzere üçe ayırır. Dünya ehlinin önem verdiği edep güzel konuşmalar yapmak, önemli şairlerin isimlerini öğrenmek gibi şeklî değerler olduğunu söyler. Din ehli ise nefisleri güzel ahlakla süslemeye önem verir. Helal-haram sınırlarına dikkat eder. Oysa seçilmiş velîler için edep, kalplerini temizlemektir. Onlar sırların hâl ve yönelişlerine dikkat eder, sözlerini yerine getirir, içinde bulundukları vaktin hakkını korur ve gereğini yaparlar. Kalplerine gelen hoş düşüncelere fazla iltifat etmez ve Allah’tan talepte bulundukları zaman ya da ilâhî huzurda bulunduklarında güzel edep içinde olurlar.¹⁶²

Marifetin ikinci makamı kokudur.¹⁶³ Tarikatın altıncı makamı gibi, marifetin de ikinci makamı korkudur. Sevgi arttıkça yakınlık artar ve kul Allah’ın sevmediği şeyleri yapmaktan, O’ndan uzak kalmaktan daha çok korkar.

Marifetin üçüncü makamı aşırı istekleri sınırlamaktır yani perhizkârlıktır.¹⁶⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* adlı eserinde mücahede ve mücahedet kavramları altında aşırı isteklerden kurtulmayı açıklar.

Mücâhede, nefis ve şeytanla savaşımdır ve derviş gece ve gündüz bu savaş içerisinde olmalıdır. Nefsini hiçbir isteğine kavuşturmamalı ve onu muradına erdirmemelidir. Şeytan da ona nüfuz edecek yol bulamamalı ve reddedilmiş olmalıdır. Nefis bağımlılıktan ve şeytanın vesveselerinden kurtulmalıdır. Nefis ve

¹⁶⁰ age., 78.

¹⁶¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 535.

¹⁶² age., 538.

¹⁶³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁶⁴ age., 78.

şeytanla yapılan bu mücadele sonucunda, Allah ona samimiyet yani ihlas kapısı açar. Allah ile huzur bulma aşamasına ulaşır.¹⁶⁵ “Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri, hiç şüphesiz biz, bize getiren yollara ulaştıracağız. Muhakkak Allah, iyilik sahipleriyle beraberdir.” (Ankebut 29/69).

Mücahedet ise az yemek, az konuşmak, az uyumak, benliğini yok etmek(fenâ) ve fakirliktir.¹⁶⁶ Hücvirî’ye göre, Nefsi ile savaşmak isteyen, aç kalıp gece uyanık olmalıdır zira dilin sükûtu, uykusuzluğun sonucudur. Uykusuz olanda konuşma arzusu da bulunmaz. Buradaki açlık, sessizlik ve az uyuma hâli dünyevî ihtiyaçlardan kesilmek, onlardan uzaklaşmaktır. Çaresizlikten aç kalan, hakîkatte aç değildir. Yani yemeye talip olan, yemekle olur.¹⁶⁷

Marifetin dördüncü makamı sabırdır.¹⁶⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri* adlı eserinde Eyüp Peygamber’in (a.s.) sabır makamına çıkmasını örnek gösterir. Hz. Eyüp bu makamda, sabredenlerin sabrının, Allah Teâlâ’nın yüceliği karşısında kıymetsiz olduğunu görür ve sabır evini yıkar. Allah’ın kudreti yanında hiçbir gücünün olmadığını idrâk eder ve müflislik makamına çıkar. Bu makam, Allah’ın kudreti yanında kendinin hiçbir gücünün olmadığını idrak makâmıdır.¹⁶⁹ Sabır, aklın üç korumasından ilkidir. ikinci koruması utanmak, üçüncü koruması da kanaattir. Şeytan bu üç korumadan korkar ve yenildiğini onlarla anlar çünkü riyâ ve tamahı gönül şehrinden onlar çıkarırlar.¹⁷⁰

Marifetin beşinci makamı utanmaktır.¹⁷¹ Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “Her bir dinin kendine has bir ahlâkı vardır. İslam’ın ahlâkı hayâdır.”¹⁷² Allah bütün ihtiyaçlardan münezzehtir. Kullarından istediklerinin karşılığında, onlara hak ettiklerinden çok daha fazlasını verir. Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri* adlı eserinde; Allah’ın kullarını, sadece ismini zikir etmeleri karşılığında bile,

¹⁶⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 26.

¹⁶⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 26.

¹⁶⁷ Hücvirî, *Keşfu’l Mahcûb*, 2018, 387.

¹⁶⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁶⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 53.

¹⁷⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 67.

¹⁷¹ age., 78.

¹⁷² Muvatta, Hüsnü’l-Hulk 9, (2, 905); İbnu Mace, Zühd 17, (4181, 4182).

bağışladığından ve mükafatlandığından bahseder. Bu sebeple kulları da yaptıkları ibadetlerde ve hayırdaki her daim yetersiz hissederek hayâ içinde olmalıdır. Çünkü kul her ne yaparsa yapsın, Allah'ın huzurunda ve O'nun vaad ettikleri huzurunda bir hiçtir. Bunun bilincinde olan da hayâ eder. Hacı Bektâş-ı Velî utanmayı bir hikâye ile anlatır. Harun er-Reşid zamanında yaşayan bir bedevî Arap, daha önce yetişmiş bir hıyar görmediği için, ona farklı gelen bu sebzenin tohumunu alır ve yetiştirir. Birkaç tane acı hıyar elde eder. O sebzeyi daha önce görmeyen akıllıları toplayarak onlara danışır. Hiç görülmeyen bu sebzenin halîfeye layık olduğuna karar verirler. Arap ta, bu hıyarları halîfeye sunar. Halîfe, etrafındaki herkesi kızgın bakışları ile susturduktan sonra hıyarlara karşılık bedevîye değerli hediyeler verir. Hatta bununla da yetinmez, tekrar gelip daha çok hediye almasını söyler. Hıyarı getiren Arap gidince, etrafında kendisine hayret edenlere açıklamada bulunur. Bedevînin hayatı kırdaki geçmiş ve daha önce hiç hıyar görmemiştir. Görünce de, halîfeyi de kendi gibi daha önce görmemiş sayar. Kıymetli olduğuna kanaat getirdiği hıyarı halîfeye layık görüp getirir. Kızgın bakmasının sebebi, o bedevîyi utandırmamaları içindir. O esnada kendi bildiğini bırakıp, bedevînin bilgisini kabul ettiğini ve bu sayede de iyiliklerin yazıldığı defterden mahrum olmamayı umduğunu söyler. Ömürlerini bir şekilde geçiren kulları da, tıpkı o bedevînin hıyarları halîfeye sunması gibi, Allah'ın huzuruna değersiz tövbeleri ile varırlar. Hacı Bektâş-ı Velî, utanmadan o işe yaramaz tövbeleri, iyi bir meta sanıp emsalsiz Tanrı'ya getirirler diyerek ifade eder.¹⁷³

Marifetin altıncı makamı cömertliktir.¹⁷⁴ Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre cömertlik dört çeşittir. İlki mal cömertliğidir ve zenginlerindir. İkincisi beden cömertliğidir ve gâzilerindir. Üçüncüsü can cömertliğidir ve âşıklarındı. Dördüncüsü de gönül cömertliğidir ve âriflerindir. Cömertliğin aslı Rahmân, buhlûn aslı ise şeytandır. ne zaman buhlûl gelirse, cömertliği Rahman'a havale etmek gerekir.¹⁷⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) “Cömert kişi Allah'a yakındır, Cennete yakındır, cehennemden

¹⁷³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014; 54, 57, 58.

¹⁷⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁷⁵ age., 60.

uzaktır. Cimri kişi Allah'tan uzaktır, Cennetten uzaktır, Cehenneme yakındır.” buyurur.¹⁷⁶

Marifetin yedinci makamı ilimdir. Hacı Bektâş-ı Velî, âlimlerin ilmi üç olarak açıkladığından bahseder. Bunlar muhkem âyetler, kesin farzlar ve bunun dışındakilerdir. Hz. Peygamber hadisinde “İlim üçtür: Birincisi apaçık ayetler. İkincisi kuvvetli farz, üçüncüsü sabit sünnet.” buyurur. Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre bu üç ilmi bilen gerçekten büyük kişidir.¹⁷⁷ Hz. Peygamber ilim ehlinin halka ve aydın kimselere faydalı kimseler olduğunu buyurur. Hacı Bektâş-ı Velî, bu hadisten yola çıkarak ilim ehli için havas ve avam herkese faydalı olduğunu belirtir.¹⁷⁸

Marifetin sekizinci makamı miskinliktir.¹⁷⁹ Kulun, gerçek zenginin Cenâb-ı Hak olduğunu ve kendisinin O’na karşı mutlak bir ihtiyaç içinde bulunduğunu bilmesi durumudur. Muhtaç olduğunu bilen devamlı olarak sığınır ve her daim Cenab-ı Hakk ile olmak için çabalar.

Mârifetin dokuzuncu makamı mârifettir.¹⁸⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, mârifet ağacının başı tevhid, özü iman, kökü yakınlık ve tevekkül, budakları kötülükleri nehiy, suyu korku ve ümit, yemişleri ilim, yeri mü’minlerin gönlü, başı da arştan yukarıdır der.¹⁸¹ Akla, hisse ve nassa dayanmayan ve zâhirî olmayan bâtinî bilgiler manasına gelir. Kelabâzî’nin *Ta’arruf* adlı eserinde verilen bilgiye göre sûfiler; Allah’ı tanımanın yolu olarak akli ve nakli değil, keşfi ve mârifeti kabul ederler. Keşf, ilham, sezgi ve manevî tecrübe ile Allah hakkında elde edilen bilgiye marifetullah denir.¹⁸² Hacı Bektâş-ı Velî mârifetli canı erenler canı, marifetsiz canı da hayvanlar canı olarak niteler ve beş giysisi olduğunu söyler. Bunlar; ilham, anlayış, aşk, şevk ve muhabbettir.¹⁸³

¹⁷⁶ Hücvirî, *Keşfu'l- Mahcûb*, 2018, 378.

¹⁷⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 97.

¹⁷⁸ age., 133.

¹⁷⁹ age., 78.

¹⁸⁰ age., 78.

¹⁸¹ age., 106.

¹⁸² Kelabâzî, *Ta’arruf*, 2016, 104.

¹⁸³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 86.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre muhabbet candan geçmektir. Gerçekleşmesi için de üç durumu şart gösterir. İlki Pîr'in emriyle seyir etmektir. Allah'ın yarattığı on sekiz bin âlemi görüp dikkatle gözlemleyerek görüş sahibi olur. Burada emir, yol göstermesidir. İkincisi Pîr'in yardımı ile seyir ederek gönlün Allah'ın şehri ve fazilet odağı olduğunu öğrenir. Yardım etmesi güç vermesidir. Üçüncüsü ise Pîr'in desteği ile, Yüce Allah'ın görüşme izni verdiği yere ulaşır. Destek vermesi, bağışlamaktır.¹⁸⁴

Muhabbet, Yüce Allah'ı sevmektir ve çok şerefli bir haldir. *Kuşeyrî Risâlesi*'nde verilen bilgede; Hak Teâlâ, kulun sevgisine şahitlik etmiş ve kendisinin de kulunu sevdiğini haber vermiştir. Buna göre Hak Teâlâ kulunu sever dendiği gibi, kul da Yüce Allah'ı sever denir.¹⁸⁵

Marifetin onuncu makamı ise kendini bilmektir.¹⁸⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Nefsini bilen, Rabbini bilir.*”¹⁸⁷ buyurur. Hacı Bektâş-ı Velî, kendini bilmek dileyen için üçtür der ve şu ayeti verir: “*Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz de vardı..*” (Âl-i İmrân 3/152) ve şöyle ekler; “*sizin içinizde Mevlâ'yı isteyen de vardır.*”¹⁸⁸ Bu söz, tarikat kapısının on birinci makamı olan cân bölümünde geçen Âdem'in manası üçtür sözü ile birlikte değerlendirilebilir.

Hacı Bektâş-ı Velî bu âyetin manasını açıklar. Allah Teâlâ kullarına ne görmenin göz ile, ne konuşmanın dil ile, ne yürümenin ayak ile ne de bağışlanmanın ibâdet ile olduğunu anlatır. Öfkelenmek günah, yanmak ta ateş ile değildir. O, Firavun'u Nil içinde boğarken Musa'yı kurtarır. Dostunu korur ve düşmanını helak eder. Hiç bir günahı olmayan binlerce yüz bin meleği yakarken, hiçbir ibadeti olmayan binlerce yüz bin insanı da bağışlar. İstedliğini ağlatır, istediğini de güldürür. Allah Kadir'dir ve gücü her şeye yeter. “*Benim bildiğimi siz bilemezsiniz.*” buyurur. İyiliği ise korku ve ümit arasında olanadır.¹⁸⁹ Allah Teâlâ, “*Ben sizin Rabbiniz*

¹⁸⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 48.

¹⁸⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 587.

¹⁸⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁸⁷ age., 78.

¹⁸⁸ age., 89.

¹⁸⁹ age., 89.

değil miyim?” sorusuna hayır diyenler için hayvandan daha aşağıda olduklarını, gönüllerinin karışık ve kibirli, canlarının da inatçı olduğunu bildirir.¹⁹⁰ Onlar kendini bilmeyenlerdir.

3.2.4. Hakikat Kapısının On Makamı

Hakikatın birinci makamı toprak olmaktır.¹⁹¹ Hacı Bektâş-ı Velî, toprak ehli için muhibleri örnek gösterir. Toprağın babası ise, ismi Ebu Turab olan Hazret-i Ali'dir. Bu üstün makamlar ve yüce sıfatlar bütün Allah'ın velilerinde bulunur. Bu makamlara erişen salık, velayete erer. Velayet ile nübüvvet hakikat âleminde birdir. Hacı Bektâş-ı Velî, Hz. Peygamber'in *“Ben size kıymetli iki şey bırakıyorum; biri Allah'ın kelâmı, diğeri ise Ehli beytim.”* buyurduğu hadisini örnek verir.¹⁹²

Hakikatın ikinci makamı yetmiş iki milleti ayıplamamaktır.¹⁹³ Hacı Bektâş-ı Velî, evliya makamının gereği olarak; onların yetmiş iki milleti kabul ettiğini, herkese dua ve himmet ile yardım ettiğini söyler.¹⁹⁴ 72 millet deyimi XIII. yüzyıldaki anlamıyla güvenilir birkaç kaynaktan şu şekilde açıklanmaktadır;

Hz. Muhammed'in bir hadisinde "Ümmetim benden sonra 73 fırkaya ayrılacak. Bunlar içinden bir fırkası kurtulur, diğerleri cehennemliktir" buyurduğu rivayet edilir. Fırka-i naciye denilen bu ehl-i sünnet yolu dışında kalanlara "72 millet" denir. Buradaki millet sözü "yol" anlamındadır. Vahdet ehli, kendisini kurtulmuşlardan oluşan 73. milletten sayar. Sufî, vahdet-i vücut inancıyla 72 millete bir gözle bakmak zorundadır.¹⁹⁵

Hakikatın üçüncü makamı elinden geleni men etmemektir.¹⁹⁶ Bu makama ulaşmış bir derviş, kişisel çıkarlarını ortadan kaldırdığı için elinden gelen yardımları, ihtiyaç dahilinde olan herkese yapar. Yardım ederken de insan ayırt etmez.

¹⁹⁰ age., 90.

¹⁹¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁹² Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 39.

¹⁹³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

¹⁹⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 50.

¹⁹⁵ Tan, Nail, *Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı*, 1995, 337.

¹⁹⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

Önemli olan, onun Allah için kimseyi ayırt etmeden elinden geleni sakındırmamasıdır.

Hakikatın dördüncü makamı dünya içinde yaratılmış her şeye güven vermesidir.¹⁹⁷ Emîn sözlükte kendisine güvenilen, hıyanet etmeyen, sözünde duran, vefalı; başkalarından korkmayan kimse anlamına gelir. Allah Teâlâ, çevresinde en mert, en iyi huylu, en asil, komşuluk haklarını en iyi gözeten, en uysal, en doğru sözlü ve en güvenilir kimse olarak bütün iyi sıfatları Hz. Peygamber’de bir arada topladığı için cahiliye döneminde dahi herkes tarafından Muhammedü’l-emîn lakabı ile meşhur olmuştur.¹⁹⁸

Hakikatın beşinci makamı mülkün mutlak sahibi Allah’ın huzurunda eğilip itibar bulmaktır.¹⁹⁹ Çünkü vahdet evindedir. İmam-ı Rabbanî Ahmed Sirhindî’ye göre; Vahdet-i Vücûd düşüncesinin en temel özelliği, Var olan sadece Allah’tır. Etrafımızda var gibi gördüğümüz âlem, Allah’ın isim ve sıfatlarının gölgesidir. Bu gölgeler hayalîdir ve gerçek varlıkları bulunmaz. Hakikatte var olan sadece Allah’tır.²⁰⁰ Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre varlık üç türlü, kimilerinin dediğine göre de dört türdür. Vacib-ül-vücut, yani Tanrı zorunlu varlıktır. O’na başlangıç ve son yoktur. Sürekli olarak vardır. Bütün gözüken şeylere de Caiz-ül-vücut denir. İzinli varlıktır. Başlangıcı ve sonu bilinir. Bütün bilinen şeylere Mümkün-ül-vücut denir. Olağan varlıktır. Bilinen, bilimin içindedir. Mümteni-ül-vücut ise olmayacak varlıktır. Tanrı’nın ortağı olmamasıdır. Olmayacak varlık budur.²⁰¹ Muhyiddin İbnü’l-Arabî’ye göre “*Varlık birdir, o da Hakk’ın varlığıdır.*”²⁰²

Hakikatın altıncı makamı sohbettir ve hakikat sırlarını söylemektir.²⁰³ Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre, en büyük mucize, peygamberlerin ve evliyaların

---

¹⁹⁷ age., 78.

¹⁹⁸ Algül, Hüseyin, 1995, “Emîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11/111, İstanbul.

¹⁹⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 78.

²⁰⁰ İmâm-ı Rabbanî Ahmed Sirhindî, *İmâm-ı Rabbanî’nin Tasavvufî Görüşleri*, Haz.: Necdet Tosun, 2009, 89.

²⁰¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 75.

²⁰² Demirli, Ekrem, 2012, “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42/431-435, İstanbul.

²⁰³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 81.

sözüdür.²⁰⁴ Allah Teâlâ: “*Ana-baba çocuklarını dünya belâlarından korur, âlimler ise Müslümanları ahiret belâsından ve ateşinden saklarlar.*”²⁰⁵ buyurur. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*’nde, kendisinden yüksek derecede olan bir şeyhin sohbetine giren, edebi gereği itirazı terk etmelidir der. Ondan gördüğünü güzel bir şekilde yorumlayarak hallerini iman ve teslimiyetle karşılamalıdır. Hal ve ilimde kendisinden aşağıda olanlarla sohbet ederken, onlarda gördüğü noksanı ve kusuru söyleyerek sohbetin hakkına uygun davranmalıdır. Aynı seviyedeki kişilerle sohbette ise, karşıdakinin kusurlarına göz yummalı, gördüğü kusurları mümkün olduğu sürece güzel yorumlayarak kendisini mazur görmelidir.²⁰⁶

Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre, Tanrı’nın aracı olan olgunlaşmış evliyaların yani Tanrı’ya erenlerin sohbetlerini dinlemek ibadetin en yararlısı ve kulluğun en üstünüdür. Kişi kendi çalışmasıyla uzun zaman elde edemediği sonucu, şeyhini bir saat dinledikten sonra edinir.²⁰⁷ Zâhiri yani görünüme dayalı ibadetten daha yararlıdır. Hz. Peygamber: “*Bilgin kişinin uykusu, bilgisizin ibadetinden hayırlıdır.*” buyurur.²⁰⁸ Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre de, evliyanın uyku halinde olması, oruçsuz olması, gülmesi ve şakaları; ötekilerin uyanıklığından, orucundan, ağlamalarından ve ciddiyetlerinden daha yeğdir. Evliya sohbetine katılan kişi, doktordan reçete alan ve iyileşmeye başlayan kişi gibidir. Hz. Muhammed (s.a.v.)’e “*Hangi kimselerle beraber olmak daha hayırlıdır?*” diye sordular. Peygamberimiz buyurdular ki: “*Görülmesi Allah’ı hatırlatan kimselerle.*”²⁰⁹

Hakikatın yedinci makamı manevî yolculuk yani seyirdi.²¹⁰ Sufiler tasavvuftaki bu yolculuğa seyrü süluk adını verir. Hacı Bektâş-ı Velî, yolun sonu var mıdır diye soranlara; Hocası Ahmed Yesevî’nin yolun sonu olduğunu ancak menzilin sonu olmadığını söylediğinin bilgisini verir. Biri Allah’a kadar, öteki ise Allah’ta.²¹¹ Birincisinde son vardır çünkü bu varlıktan geçmektir. Kişinin

²⁰⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 31.

²⁰⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 133.

²⁰⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017; 551,552.

²⁰⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 67.

²⁰⁸ age., 68.

²⁰⁹ Mecmeuz Zavaid 1/226.

²¹⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 81.

²¹¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 32.

dünyadan ve kendinden geçmesinin sonu vardır. Bu yürüyüşün sonudur. İkinci durum Hakk'a erişmedir ve süluk eden O'nun gizli bilgileri evreninde gezinir. Bunun bir sonu yoktur. Seyr-i Fillah'tır yani Tanrı'ya yürümedir.²¹²

Seyr u sülûk, yola girmektir. Seyr u sülûkta, mürşid-i kâmil ve mürid ilişkisi esastır. Mürşid, tasavvufta tabi olunan kâmil insandır. Mürid te Hakk yoluna talip olandır. Hacı Bektâş-ı Velî, halîfelerinden Sarı Saltuk'u, öteki şeyhlere gözünü çevirmemesi için uyarır. Bu hareket hem kendisinin, hem de onların söyleşilerine zarar verir. “Çünkü bizim bakışımız güneştir. Mürid ise taştır. Şurası gerçektir ki yetenekli taş, güneş ışıını ile yakut (lâl) olur. Öteki şeyhlerin bakışları gölge gibidir. Yetenekli taş güneşin verimli ışığından gölgeye giderse yakut (lâl) olmaz.”²¹³ diyerek müridin, mürşidi ile olan ilişkisinde, derin bir bağlılık ve sadakat içinde olması gerektiği konusunda uyarır. Mürid bir tek kendi mürşidinin idaresinde, belli tasavvufî âdab ve erkânın uygulanması ile ilerler.

Hacı Bektâş-ı Velî, seyir halini bir takım benzetmelerle ifade eder. Mürid, doyunca yerse sarhoş, aç kalırsa deli, uykuda ise de ölüdür. Bu üç durumda da kişi ne kendine ne de başkasına faydalı olabilir. Mürid kararınca yemeli ve uyanık olmalıdır. Müridin uyanıklığı göstermelik ise, ona büyüklenme yani kibir gelmiştir. Bu niteliğin azaltılması gerekir. Mürid, her hatalı gidişatını düzeltmesi için uyarı alır. Kendini yetersiz hissettiğinde ve güçsüz kaldığında da destek görür. Mürid, kendisinden istenilen doğrultuda devam etmelidir. Hacı Bektâş-ı Velî bir rüyasında Tanrı'ya, O'na varan yol hangisidir diye sorduğundan bahseder. Allah(c.c.), “Kendinden geçince erişirsin” buyurur.²¹⁴ Tanrı'yı insanda arayarak Vahdet-i Vücut felsefesini işler.²¹⁵

Peygamber Efendimiz “Ölmeden önce ölünüz.” buyurmuştur. Buna göre, insanın iki kere doğumu şarttır. İlki biyolojik olarak bir anneden doğmaktır. İkinci doğum ise gövdeden yani görkemden doğmaktır. Buna insanın nefsi ölünce, ruhu

²¹² Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 70.

²¹³ age., 64.

²¹⁴ age., 43.

²¹⁵ age., 17.

görmekten doğar diyebiliriz. Hz. İsa: “Her kim iki kere doğmazsa gökteki ulvî âleme (melekut) erişemez.” buyurur.²¹⁶ Mürid, Mürşid-i Kâmil’in yardımı ile tekrar doğar. Kuşeyrî’ye göre, vakti gelmeden yolculuğa çıkmak mürid için öldürücü olabilir o yüzden mürid, mürşidinin terbiyesine girince orada sürekli olarak kalmalıdır. Bu sayede kabul görür ve kalbi ile Rabbine ulaşır. Vakti gelmeden yolculuğa çıkan hiç kimse, umduğuna ulaşamaz.²¹⁷ Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre, zamanından önce yüksek görevlere gelmekte acele eden, sonu gelmeyecek şeyle uğraşmış olur. Yani zamanından önce başa geçmek isteyen, ne için çalışırsa çalışsın ancak kendi aşağılanmasına çalışmış olur diyerek sözünü açıklar.²¹⁸

Akşemseddin Makâmât’ül-Evliya adlı eserinde, evliya katında sülukun dört olduğunu söyler:

Evvel süluk budur kim; her salık kendi vücûdünde ki, ilme âlim olur. Kendi vücûdunda ne kadar ilim varısa okur, bilür. İkinci süluk oldur kim havass-ı eşyanın ilmine âlim olur. Ve her şeyin havass-ı nedür ve tabiatı nedür ve ne derde devadur bilür. Üçüncü süluk; oldur kim; Salık ilm-i Eflâke âlim olur. Bu yedi kevakib nice seyreder ve fiili nedür ve eseri nedür, ne zuhura gelür anlarun ilmine âlim olur. Dördüncü süluk; budur kim sâlik ilm-i eflâki tamam idicek; arşa nazarider. Bir zaman hayran olur, Arşun azametinden ve heybetinden valeh ü denk olur. Kendi vücûdu zâhirini bilmezikim; yirdemidür, göktemidür. Evliya katında makam-ı hayret bu makamdur.²¹⁹

Hakikatın sekizinci makamı sırdır.²²⁰ Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre sır vahdet âleminden haber bulmaktır. Kendini bulmak isteyen tam anlamıyla Allah’a yaslanmalı ve tam anlamı ile tevekkül etmelidir. O zaman hem kendini hem de Yüce Allah’ı bulur.²²¹ Hacı Bektâş-ı Velî, sır sahibi olana Yüce Allah’ın on sekiz bin alemini sunduğunu ve o on sekiz bin âlemin onun emrinde olduğunu söyler.²²²

²¹⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 50.

²¹⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 733.

²¹⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 33.

²¹⁹ Akşemseddin, *Makâmât’ül-Evliya*; Yıldız, M. Ali, *Akşemseddin’in Meşhur Eseri Makâmât’ül-Evliyâ’nın İçeriği* Den ıktibas edilmiştir, 2016, 55.

²²⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 81.

²²¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 46.

²²² age., 49.

Sır sahibinin görmesi, söylemesi, konuşması, duyması ve bilmesi Allah'tandır. Allah Teâla varlık perdesini kaldırdığı kuluna Kendisi'nden gösterir.²²³ Kuşeyrî Risâlesi'nde, sır da ruhlar gibi insan bedenine konmuş bir latife olarak geçer. Sûfî temel usul ve anlayışında ruhlar ilâhî muhabbet mahalli, kalpler mârifet ve irfan mahalli, sır ise müşahede mahallidir. Yine sûfîlerin usul ve ifadelerinden anlaşıldığına göre sır, ruhtan daha latif (sırlı ve gizli) bir cevherdir. “Sırlarımız özel perde içinde korunmaktadır; o perdeyi hiç kimsenin hayali açıp içinde ne olduğunu öğrenemez.”²²⁴

Hakikatın dokuzuncu makamı Allah'a yakarıştır.²²⁵ Hacı Bektâş-ı Velî zahidin yetmiş yıllık ibadeti arifin bir saatlik tefekkürüne, arifin yetmiş yıllık tefekkürü de muhibbin bir saatlik Allah'a yakarışına eşittir der. Allah'a yakarış, Allah ile muameledir.²²⁶

Hakikatın onuncu makamı Hakk'ı halkta görme (müşahede) ve Allah'a ulaşmaktır.²²⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, müşahedeyi Tanrı bilgisini görür duruma gelmek olarak açıklar. Derviş gözlerini ilahî bilgiyi görmek ve her zaman görür halde olmak için açmalıdır. Gördüklerinin de ne olduğunu idrak etmelidir. Müşahede, dost perdesinde Allah'ı görmektir. Hicâbü'r-refik yani dost perdesi, Allah'ı görmek için bütün yaratıkların baktığı ince perdedir ve o ince perde bütün yaratıklardır. Hacı Bektâş-ı Velî, “Allah her şeyi kuşatır.” (Kur'an-ı Kerim 4/126) ayetini burada ele alır ve Allah'ın her şeyi ilmi ile kapsadığını belirtir. “Allah dilemedikçe siz dilemeyiniz. Doğrusu Allah bilendir.” (Kur'an-ı Kerim 76/30) ayeti ile de kullarını, iradelerinde aracı ve bütün vasıflardan da aciz kıldığını buyurur. Kulları ancak O'nun lütfü, kudreti ve emri ile dileyebilir. Hacı Bektâş-ı Velî sözün özünü “O hâlde sen hiçbir şey değilsin.” diyerek verir.²²⁸

²²³ age., 47.

²²⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 235.

²²⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 81.

²²⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 49.

²²⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 81.

²²⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 10.

Hacı Bektâş-ı Velî, açıkladığı bu kırk makamdan yirmisi için tanıklı, yirmisi için ise tanıksız olduğu ifadelerini kullanır. Çünkü, tanık kâl yurdunda olur, hâl yurdunda olmaz. İnkâr evinde olur, kâlû belâ evinde olmaz. Dışarıda olur, içeride olmaz. Yani şeriat ve tarikat kâl yurdunda, inkâr evinde ve dışarıdadır. Dış burada beden anlamına da gelir. Bedende başlayıp içeriye doğru geçen ve tanıksız yani Allah ile kul arasında direk olarak kurulan bağ ile ilerlenen ve kimin hangi derece olduğunu bilmediği, Allah'ın lütfu ile yükselen makamları ifade eder. Orada tanık olmaz. Hacı Bektâş şunu da ifade eder, bu kırk makamdan bir tanesi bile eksik olsa, hakikât tamam olmaz. Hepsi birbiri ile iç içe geçmiş bir bütündür.

3.3. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tevazu Anlayışı

Hacı Bektâş-ı Velî, tevâzu makamını sâbıklardan yola çıkarak anlatır. Sâbıklar, Hz. Peygamber ümmetinin takvâ yönünden üstün olanlarıdır. Onlar dünyaya bakmaz ve cennete itibar etmezler. İbadetten maksatları Hak buyruğunu yerine getirmektir. İbâdetleri ve zikirleri neticesinde yükseldikleri makamda, esasen Allah'ın lütfu ve rahmetiyle yükseldiklerini idrak ederler. Çabaları, O'nun gücü karşısında bir hiçtir ve bunu idrâk ettiklerinde tevâzu makamına dönerler. Hakîkatı bilip, bu makamdan görüş beyan edecek hâle gelirler.²²⁹ Tevâzuluk makamı eminlik ve rahatlık makamıdır ve Allah kavuşturur.²³⁰ *Besmele Tefsiri* adlı eserinde, Hz. Peygamber'in bu makam için; “ *Ey Allah'ım biz sana lâayık olduğun şekilde ibadet edemedik. Asıl bilinmek gerektiği şekliyle bilemedik. Seni tesbih ederiz.* ” dediğini belirtir.²³¹

Kelabâzî, *Ta'arruf* adlı eserinin, tevâzu ile alakalı bölümünde, Cüneyd'in; “*Tevâzu, şefkat kanatlarını halkın üzerine germek ve onlara yumuşak davranmaktır.*” sözüne, Ruveym'in ise; “*Tevâzu, gaybı bilen Allah karşısında kalbin zillet içinde bulunmasıdır.*” sözüne yer verir.²³²

²²⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 49.

²³⁰ age., 53.

²³¹ age., 50.

²³² Kelabâzî, *Ta'arruf*, 2016, 161.

3.4. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Rıza ve Teslim Anlayışı

Hacı Bektâş-ı Velî *Fevaid* adlı eserinde, rıza ve teslim makamları ile alakalı; Hz. İmam Bakır, Hz. İmam Cafer-i Sadık ve Hz. Enes b. Mâlik arasında geçen bir sohbeti ele alır. İmam Cafer, Enes b. Mâlik e hangi makamda olduğunu sorunca; yaşlılığa gençlikten, yoksulluğa zenginlikten ve rahatsızlığa sağlıktan daha bağlı olduğu makamda olduğunu söyler. Enes b. Malik, Cafer-e makamını sorunca; eğer kendisini genç ya da yaşlı sayarlarsa da, yoksul ya da varlıklı sayarlarsa da, sağlıklı ya da sağlıklı sayarlarsa da razı olduğu makamda olduğunu söyler. Enes b. Malik Rıza, İmam Cafer ise Teslim makamındadır.²³³

Kelabâzi, *Ta'arruf* adlı eserinde rıza kavramı ile ilgili; hoşnut ve memnun olmak, sızlanmamak, şikâyetçi olmamak ve dert yanmamak açıklamasında bulunur. Kaderin üzücü tecellilerine, neşelendirici tecellileri kadar memnun olmak en iyi rıza hâlidir. Rıza mutlak iyimserlik demektir.²³⁴ Rıza kavramı ve insanın uğradığı ya da şahit olduğu musibetler karşı karşıya gelebilir. Sûfîler, Allah'ın irade ettiği şeylerin bir kısmına razı olmadığı ilkesine daima bağlı kalır. Tasavvuf ehlinin Allah'ın kaza ve takdirine razı olma noktasında ısrarlı vurgusu; işlenen günahlara, yapılan kötülüklere ve haksızlıklara rıza göstermeyi içine almaz. Bunlar Allah'ın gazap ettiği hususlardır.²³⁵

“Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı oldular. (El-Mâide 5/119), Allah'ın onlardan razı olması her şeyden üstündür.” (Et-Tevbe 9/72) Allah kulunun kendisinden razı olmasını ister. Bunun yanında, kendi rızasını her şeyden üstün kılar. Kulun Allah'tan razı olması, O'ndan gelene rıza göstermesidir. Her şekilde Allah'ın takdir ettiği olur. Kul rıza göstererek, kendi için takdir edileni saygıyla karşılamış olur.

Teslim, Hakk'ın emrine boyun eğip, kendi tabiatına uymayan işlerde bile O'na itaat etmektir. Hacı Bektâş-ı Velî ye göre, Yaradan'ın yarattığına karşı iradesi

²³³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 42.

²³⁴ Kelabâzi, *Ta'arruf*, 2016, 167.

²³⁵ Reis, Bedriye, *Tasavvuf Klasiklerinde Rıza Kavramı*, 909.

çeşitlidir. Bazen sevinç, bazen hüznün, bazen sağlık, bazen hastalık, bazen darlık bazen de ferahlık şeklinde taksim edilir. Hepsini Hakk'tan bilmeli ve Hakk'tan gelen her şeyi cânî gönülden kabullenerek onunla yetinmelidir.

3.5. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Yakîn Kavramı

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, Tanrı her kimi kendisine yakınlık düzeyine yüceltirse, ona ne yapsalar, yapılan şeylerden razı ve hoşnut olur. Tanrı'ya yakınlık aşaması, rızasızlık ve hoşnutsuzluk ile bulunamaz. Yakın nedir diye sorulduğunda; “*Yakın Tanrı'ya yakınlıktır. Tanrı'da ölümsüz, sonsuz ve kalımlı (fani-baki) olmaktır. Örneğin, insan Hakk-al yakın denilen düzeye erişince, onun görüşünde tüm varlıklarda, gerçek varlıktan başka bir varlık kalmaz olur.*” diyerek açıklar.²³⁶

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, dedikodu davası ilme'l-yakîn abidlerindir. Tefekkür, sohbet, vilâyet beklemek hakka'l-yakîn âbidlerindir. Münâcât ve müşâhede ise dostlarındır.²³⁷ Burada devreye İlme'l-Yakîn, Ayne'l-Yakîn ve Hakka'l-Yakîn kavramları girer. Kur'an ve sünnette geçmediği için Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılmayan Yakîn, âlimlerin kullandığı manada sahibine herhangi bir şüphe gelmeyen ilimdir. Üçü de yakînin ta kendisidir. Yakîn, Tanrı önünde ve O'nun sözü ile buyruğu önünde gönlün huzur bulmasıdır.²³⁸ Kuşeyrî'ye göre; İlme'l-Yakîn, kesin delile dayanması şart olan, akıl sahiplerine ait ilimdir. Ayne'l-Yakîn, keşf yolu ile elde edilebilecek, kesin ilme ulaşmış kimselere ait bir ilimdir. Hakka'l-Yakîn de bizzat görmeye dayalı, ilâhi marifete ulaşmış ve Hakk'ın zikrinde kaybolmuş kimselere ait ilimdir.²³⁹ Hücvirî'ye göre; İlme'l-yakîn, ulemanın istikametlerinin gereği olarak, işlerin hükümleri üzerinde bulunmaları derecesidir. Ayne'l-yakîn, ölüm için hazırlıklı olmalarını sonucu olarak âriflerin makamıdır ve Hakke'l-yakîn de tüm varlıklardan yüz çevirmenin hükmü olarak dostların fenâ buldukları mahaldir.²⁴⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, kendisine sorulan yakîn sorusuna, Hakke'l-yakîni baz alarak cevap verir. Ona göre yakîn olmak tüm

²³⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 30.

²³⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 94.

²³⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 27.

²³⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 230.

²⁴⁰ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 2018, 439.

varlıklardan yüz çevirerek elde edilebilir. O bunu öğütler. Ayrıca yakınlık için şu ifadeleri de kullanır: “*Yakınlıkta ikilik vardır ki; bir kimse, diğerine yakın olur. O durumda iyi özen gösterecek olursan, yakınlık uzaklık olmuş olur. Ayı derviş yoktur. Dervişlik birliktir. Can yakınlığı olunca, yer uzaklığının önemi yoktur.*” Yani önemli olan kalbi yakınlıktır bu da birliği getirir. Kalp sevdiğiyle bir olur ve yakın kalır.²⁴¹

3.6. Hacı Bektâş-ı Velî’ye Göre Besmele ve Fatiha Suresini Okumanın Fazîleti

Hacı Bektâş-ı Velî, Allah (c.c.)’ın Miraç gecesinde Hz. Peygamber’e; ism-i azamının Allah²⁴², keremini bildiren adının Rahmân, lütfunu bildiren adının da Rahîm olduğunu söyler. Her durumda Bismi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm dendiğinde, keremi ve lütfu ile bekçi olacağını bildirir. Mü’min kulları; her Besmele çektiğinde, onlara her işlerinde kendilerinden daha yakın olacağını²⁴³, onları Kıyâmet gününde yaşanacak üç büyük korkudan emin kılacağını²⁴⁴, Tevrat’ı, İncil’i, Zebur’u, Kur’an’ı olmuşçasına ve bunlarla ibadet etmişçesine sevap vereceğini²⁴⁵, bütün bir ömürde ne kadar eksiklik yapıldıysa hepsini affedeceğini, ayıpları örtüp huri, köşk, gılman, vildan ve didar göstereceğine söz verir. Mü’min kulu her Allah dediğinde, dünyada ayıplarını örteceğini²⁴⁶ lebbeyk diyerek dünyâda ve âhirette ihtiyacı olan ne varsa vereceğini, perdeyi kaldırıp yüzünü göstereceğini, araya kimse girmeden sevenlerin sevdiğine kavuşacağını²⁴⁷, bütün ömürlerini ibâdetle geçirmiş gibi kabul edeceğini, mezardan kalktıkları zaman yüzlerini aydan nurlu ve güneşten parlak yapacağını, ayakta dururken edilen ibâdetle eksiklik olursa affedeceğini söyler. Mü’min kulu her Rahmân dediğinde, ahirette diğer insanlar arasında rezil etmeyeceğini,²⁴⁸ ümmetini cehennemden kurtaracağını, korkanların korktuklarından emin kılacağını, gecenin bir kısmında ibâdet etmişlerin mükâfatını vereceğini, amel defterlerini sağ ellerine vereceğini

²⁴¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 40.

²⁴² Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 46.

²⁴³ age., 45.

²⁴⁴ age., 94.

²⁴⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 97.

²⁴⁶ age., 45.

²⁴⁷ age., 49.

²⁴⁸ age., 45.

bildirir. Her Rahîm dediğinde de, işledikleri günahları sevaplara çevireceğini,²⁴⁹ cenneti onlara makam olarak vereceğini, umucuları umduğuna erdireceğini, gün boyu oruç tutmuş ve gâzilik yapmışlara verdiği sevabı vereceğini, sırat köprüsünü kolay gösterip çabucak geçireceğine, secdede yatarken olan eksikliği affedeceğini bildirir.

Hacı Bektâş-ı Velî; müminlerin dualarının kabul olmasının ve kâfirlerin hep hüsrana uğramalarının sebebini bir Latîfe ile ele alır. Kâfirlerin muhâtabı yoktur, inandıkları el-Lât'tır. Bunaldıkları zaman el-Lât diye seslenirler. Oysa müminler Alemlerin Rabb'ine inanır ve O'ndan isterler. Bunaldıkları zaman da Allah diye seslenirler. Olmayandan isteyenle, Rabb'inden isteyen Allah (c.c.) bir tutmaz. Kâfirleri mahrum bırakır ve Kendisine seslenen kuluna ise lebbeyk der.²⁵⁰ O'nu memnun eder.

Ey dünyada Rahmân ve ahirette (inananlar için) Rahîm olan (Tanrı) yani ey dünyada Rahmân Tanrı, hem mü'min hem kâfir hem canlı canavara, her türlü iyilik ve bağışların erişir. Kâfir gece gündüz küfredir. Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ ona rızık, sağlık, uyku verir. Onu uyutur, kendi uyumaz onları bekler. Ama Kıyamet günü olduğunda sonsuz rahmet denizlerini mü'minlere has kılar, kâfirlere haram kılar.²⁵¹

Hacı Bektâş-ı Velî, ömürlerini yanlış işlerde geçirip hebâ eden, yaşlanıp gözlerinin nûru kalmadığı ve saçları ağardığı zaman Hak dergahına gelenleri muktesit olarak adlandırır. Melekler onlara bu yüzden kızarken Allah Teâlâ, Rahmân ismini hatırlatır. Allah, yarattığı her canlıya merhametlidir. Kâfir olana dahi rızkını verir. Düşmanına bile kötü konuşulmasını istemez. Çünkü; “*O kulluğunu unutsa ben Tanrılığıyı unutmam.*” buyurur.²⁵²

Fatiha Tefsiri adlı eserinde Hacı Bektâş-ı Velî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Fatiha sûresi ve Bakara sûresi için, daha önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nûr

²⁴⁹ age., 45.

²⁵⁰ age., 46.

²⁵¹ age., 69.

²⁵² Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 66.

olduklarını söylediğini belirtir.²⁵³ Allah bütün Kur'an sûrelerini karşılıksız olarak verirken, bir tek Fatiha sûresinde karşılık ister. “*Ant olsun ki sana seb'an mine'l mesani ve yüce Kur'an'ı verdik.*” (Hicr 15/87.) Bu ayette, seb'an mine'l mesani, ayetlerden yedisi manasına gelir yani Fatiha sûresidir. Allah (c.c.) Fatiha sûresini ayırır. “*Göklerin esası Beytü'l-Mâmûr'dur. Yerlerdeki esas Kâbe'dir. Cehennem'in esası haviyedir. Uçmak'ın esası cennetler, bahçelerdir. Bütün kitapların esası Kur'andır. Ku'an'ın esası Fatiha'dır.*”²⁵⁴ Fatiha Sûresi, Kur'an-ı Kerîm başta olmak üzere semavi kitapların temel esaslarını içine alır ve özetler.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Hz. Übeyy İbn-i Ka'b'a şöyle ifade eder:

Sana ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ne de Kur'an'ın diğer kısımlarında benzeri indirilmemiş bir sûre öğretmemi ister misin? buyurdu. Übeyy İbn-i Ka'b: “Evet, ya Resûlallah!” dedi. Resul-i Ekrem Efendimiz (a.s.m.): “Namazda nasıl okuyorsun?” buyurdu. Übeyy İbn-i Ka'b, Fatiha sûresini okuyunca, Peygamber Efendimiz (a.s.m.): “Evet, nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, onun eşi, ne Tevrat'ta ne İncil'de, ne Zebur'da ve ne de Kur'an'ın diğer kısımlarında indirilmiştir. O bana verilen şanlı Kur'an'ın içinde bulunan yedi âyetli Fatiha Suresi'dir.”²⁵⁵

Eserde Hak Teâlâ, kulu ile konuşmasını, Fatiha Sûresi üzerinden yapar ve bu sûrenin kulları için, Allah ile konuşma mahiyetinde olduğunu söyler. Ancak kullarının bu konuşmaya gereken önemi vermediğini de belirtir.²⁵⁶ Dünya âleminde, kendilerince üstün gördükleri biriyle konuşurken bile daha memnun olan kulları, Âlemlerin ve kendilerinin yaratıcısı olan Rabb'lerine yapmaları gereken ibâdetlerinde ve kulluk vazifelerinde yeterli değildir. Kullarından memnuniyetsizliğini dile getirir. Elhamdülillah Suresi'nin faziletlerini açıklamaya devam eder. Sure yedi âyettir ve bu âyetleri okuyanları Hak Teâlâ yedi cehennemden azat edecektir. Âyette “*Andolsun, biz sana tekrarlanan yediyi (âyeti) ve yüce Kur'an'ı Azim'i verdik.*” buyurularak Fâtiha sûresinin ayrı olarak zikredilmesi, bu sûrenin önemini vurgulamak ile birlikte müstakil olarak tefsir edilmesine sebep olmuştur.

²⁵³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 85.

²⁵⁴ age., 85.

²⁵⁵ age., 65.

²⁵⁶ age., 81.

Eserde, Enes bin Malik ile Hazreti Resûlullah Aleyhisselâm arasında Fatiha suresinin sevabının ne kadar olduğuyla ilgili bir konuşma geçer. Kendisine sorulan soruyu, Cebrail'e sorduğunu söyleyen Hz. Peygamber (s.a.v.); Cebrail'in Mikail'e, Mikail'in İsrail'e, İsrail'in Levh'e ve Levh'in de Kaleme sorduğunu ve en son kalemin cevap verdiğini bildirir.²⁵⁷ Burada üç büyük melekten sonra anılan Levh-i Mahfûzdur. Yazı yazmaya uygun yassı ve düzgün yüzey anlamındaki levh ile korunmuş mânasındaki mahfûz kelimelerinden oluşan levh-i mahfûz üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satır anlamına gelir.²⁵⁸ Çok şerefli ve değerli Kur'an Levh-i Mahfûz'da bulunur. İlk duyan ve Allah tarafından kendisine direk söylenen ve O'na ilk temas eden olduğu için kalem cevap verir. Bu sorunun cevabını Peygamber Efendimiz bilmediği için değil kalemin şahitliğini vermek için bu şekilde anlatır. “*Hakikatte o (yalanladıkları, aslı) levh-i mahfuzda bulunan şerefli Kur'an'dır.*” (Büruc 21/22).

Fatiha sûresinin tamamını düzgünce okuyan önceki peygamberlerin mükâfatı kadar sevap bulacaktır.²⁵⁹ Burada gördük ki düzgünce okumak özellikle belirtilir. Kul, namazı sadece bedensel organlara indirgeyerek kalbini Tanrı önünde aymazlığa düşürür.²⁶⁰

3.7. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Elest Meclisi

Ruhlar Elest Meclisinde Allah'a bir söz verirler. Hak Teâlâ; Elest meclisinde ruhlara,

Ben sizi yurdunuzdan ayırıp garipliğe (başka bir yere) gönderiyorum. O yerde (dünya) iken oraya gönül verip yurdunuzu unutmazsanız, benim nurumun sevgisini bekleyip, benim nurumun yerine dünyayı tercih etmezseniz, Rahmetimin çokluğundan size tattırdığım gibi Rahîmliğim ve Halîmliğim sofrasından sizi doyurayım. Ne kadar çok suçunuz olsa da onları bağışlarım yeter ki benim üstüme başka bir nesne tercih etmeyesiniz. Her kim bizim huzurumuzda hasekilik dilerse, dünyadan yüz çevirsin,

²⁵⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 82.

²⁵⁸ Yavuz, Yusuf Şevki, 2003, “Levh-i Mahfûz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27/151, İstanbul.

²⁵⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 85, 86.

²⁶⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 46.

yüzünü Âhiret'e döndürsün. Kendisinden yana kulluğunu artırsın biz de onu haseki edinelim. O'na türlü hil'atler giydirelim, perdeyi kaldırıp cemâlimizi gösterelim. Her baktığında biz onu görelim o bizi görsün.²⁶¹ diye seslenir.

Allah Teâlâ, Halîm ismini zikreder. Halîm Esmâsı; kudreti olduğu halde cezalandırmayan, cezayı büsbütün terk etmeyip gelişmelere göre hareket eden, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen ve sabırlı mânasına gelir.²⁶² Bu ismi belirtmesinin sebebi, mü'minlerin günahkâr olmasıdır. Allah Teâlâ, bağışlayıcıdır.

Elest Meclisinde, Allah Teâlâ'nın “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” sorusunu; Hakk'a layık olanlar işittiler. Kulaksızlar işitmediler, dilsizler cevap vermediler. Bir kısmı ‘*evet Rabbimizsin*’ dediler. Bir kısmı ‘*hayır*’ dediler. Bir kısmı da ses çıkarmadılar. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Yüce Allah iki kez “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” dedi. “Evet” diyenlerin bir kısmı “hayır” dediler. Cevap vermeyenlerin bir kısmı “evet Rabbimizsin” dediler. Bir kısmı yine cevap vermedi. İki kez “evet, Rabbimizsin” diyenler Müslüman olarak doğdular, yaşadılar ve öldüler. İki kez “hayır” diyenler kâfir olarak doğdular, yaşadılar ve öldüler. Önce “hayır” sonra “evet Rabbimizsin” diyenler kâfir olarak doğdular, Müslüman olarak yaşadılar ve Müslüman olarak öldüler. İki kez sesini çıkarmayanlar ise hayvanlardan fenadır, azgınlardır.”²⁶³

Burada cehennem ehli olan şakî ve cennet ehli olan saîd kavramları yer alır. Herkes ne için yaratılmışsa, ona o şey kolay ve iyi gelir. İyinin kötülük yapması zor geldiği gibi, kötünün de iyilik yapması zor gelir. Bir kimse her ne için halk olunduysa ancak onu yapabilir. Yani fenâ kimseden fenâlıktan başka bir şey beklenmez tıpkı iyi kimseden de iyilikten başka bir şey beklenmediği gibi.²⁶⁴ Şakî, saîdlerin meclisinde bulundukça onlara benzer gibi olur. Saîd de şakilerin sohbetinde bulundukça onların kesafetinden üzerine siner gibi olur. Bu hal ârizîdir

²⁶¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 73.

²⁶² Topaloğlu, Bekir, 1997, “Halîm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15/334-335, İstanbul.

²⁶³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 121.

²⁶⁴ Ken'an Rifai, *Sohbetler*, 2018, 30.

ve kendi hallerine kalınca asıllarına avdet ederler.²⁶⁵ “İki deniz bir araya gelir fakat aralarındaki perde onları yekdiğerinden ayırır, birleşmelerine mâni olur.” (Rahman 19/20).

H. Peygamber’in bir hadisinde “Pîş-i menî der Yemenî, Der Yemenî pîş-i menî.” buyurur.²⁶⁶ “Yanımdadır Yemen’dedir, Yemen’dedir yanımdadır.” mân’asına gelir. Resûlullâh’ı yakınındaki Ebû Cehil tasdik edemez ancak Yemende yaşayan ve onu hiç görmeyen Veysel Karanî, onun aşkıyla onu görebilmek için yollara düşer. Onun gibi uzaklardan bir çok kimseler, o Müslümanlık kokusunu alırlar. O’nu hiç görmeden sever ve yolunu takip ederler. Müslüman muhitinde doğup İslâmiyet’ten nasibini alamayanlar olduğu gibi, Hristiyan olarak doğup kendi istekleriyle İslamiyet’i kabul edenlerin olması gibi.²⁶⁷ “Bu dünyada kör olan, ahirette de kör olacaktır. Yol bulma bakımından körden daha şaşkın olacaktır.” (İsrâ 17/72).

Hacı Bektâş-ı Velî *Fevaid* adlı eserinde, Allah Teâlâ’nın bazı ruhları temiz yarattığından bazılarının ise kirli olarak geldiklerinden bahseder. Kirli ruhlar dünyaya geldikleri zaman öğrendikleri din, inanç ve taptıkları onlara geçici giysiler gibi olur çünkü onlar özlerinde kirli olarak gelirler. Ölüm gelince, sonradan gelen renkleri gider ve temiz olmadıkları ortaya çıkar. Temiz olarak gelenlerin ise, üzerlerine sonradan gelen ayıplar ve kusurlar geçicidir. Ölüm gelince onların üzerindeki geçici kirlilik, Tanrı’nın izniyle gider ve temizlikleri ortaya çıkar. Hacı Bektâş- Velî, her ruh Tanrı’ya yaratıldığı biçimiyle dönecektir diyerek açıklar.²⁶⁸ “Küllü şey’in yerciu ilâ aslihî” yani, her nesne aslına döner. Hacı Bektâş-ı Velî açıklamasında öyleyse toprak toprağa, su suya, ateş ateşe ve rüzgar rüzgara gitti der.²⁶⁹

---

²⁶⁵ age., 69.

²⁶⁶ age., 51.

²⁶⁷ age., 51.

²⁶⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 63.

²⁶⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 55.

3.8. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Derviş'in Özellikleri

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre dervişlik öncesiz mutluluk ve sonsuz devlettir.²⁷⁰ Derviş açgözlü olmamalı, iyi bir şey yapmaktan kaçmamalı, mal ve para biriktirmemelidir.²⁷¹ Derviş, dervişlik hırkasını; topluma karşı büyülenme, kabalık ve böbürlenme gibi kötü huylarını yakması için giymelidir.²⁷² Gerçek büyüklük; kişinin görünen durumunun halkın görünür durumu gibi, içinin ise ermiş insanların içi gibi olmasıdır.²⁷³ Dervişlikte vücut adeta yanmış muma dönmelidir. Ta ki bir göz kıskançlık iğnesiyle dikilmedikçe, can içe tapınç hücrelerinde cânanın ortaya çıkan nûru ile aydınlanamaz. Çünkü ekmedikçe biçilmez.²⁷⁴

Dervişte olması gereken güzel huy alçakgönüllülüktür ve alçakgönüllülük midmeyi doldurmamaktır. Midesini doldurmayandan üstünlük kokusu gelir. Dolu olmayan midede, hikmet, ibâdet duygusu ve ermişlik meydana gelir. Dolu midede ise gaflet, şehvet ve mizaçsızlık meydana gelir.²⁷⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, yolculuğa çıkmak için kendisinden izin isteyen bir dervişe neden gittiğini sorar. Akmayan su bozulur diyen dervişine, eğer deniz olursa hem akmayacağı, hem de bozulmayacağı cevabını verir.²⁷⁶

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, Yüce Allah'ı anmak üç çeşittir. İlki dil ile anmak, ikincisi kalp ile anmak ve üçüncüsü sır ile anmak.²⁷⁷ Derviş önce kalbi ile anmalı sonra dili ile söylemelidir. Bunu yaparken de benliğine saldırıp yıkmalı, onu kökünden kazımalıdır. Böylece sır ile anabilir. Derviş, her tüyü dil kesilene kadar sabah akşam tüm organlarını Allah'ın adını anmakla meşgul etmelidir.²⁷⁸ Gönlünü her türlü Tanrı bilgisini görür hale getirmeli, gözlerini ilahî bilgiyi görmek için açmalı ve her zaman görür halde olmalıdır. “*Yaratanın görüntü denizinde*

²⁷⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 59.

²⁷¹ age., 46.

²⁷² age., 34.

²⁷³ age., 45.

²⁷⁴ age., 35.

²⁷⁵ age., 48.

²⁷⁶ age., 44.

²⁷⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 4.

²⁷⁸ age., 8.

*dalgıçlık yapmalıdır.*²⁷⁹ Allah her şeyi ilmiyle kapsar.²⁸⁰ Dervişte tıpkı Hz. Muhammed'in, doğruluğu karargâhı olarak görmesi gibi; sözlerinde, amellerinde ve davranışlarında doğru olmalıdır yani vücudunu gerçek özne ile var etmelidir.²⁸¹ Gerçek özne Allah'tır.

Zikir için belirlenmiş bir vakit yoktur yani her vakitte yapılabilir. Namaz ibâdetler içinde en şerefli olması karşın bazı vakitlerde kılınması câiz değildir. Oysa kul her vakit kalp ile zikir için görevlidir. Kalbini uyanık tutmak mecburiyetindedir. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre mümin, gönül evini uyumak yeri olmaktan çıkarıp dost yeri yapmalıdır. Düzenli zikir ile, kişi bencillik zihniyetinden kurtulabilir. Zikir kalbine iner ve o kişide bencillik bırakmaz. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, dervişin kalbinden dünya sevgisinin sökülmesi, devamlı olarak Allah zikri ile meşgul olursa mümkün olur. Derviş, dünya sevgisini kalbinden uzaklaştırarak Allah sevgisine kavuşur. Böylece şeytandan ve nefsinden kurtulur. Şehvet ve dünya zevklerini terk eder. Zikir ile, mârifet zevkini kazanır.²⁸² Zakir yani zikredici olan, ancak Tanrısal olanın dışındakileri anmayandır. Tanrı'nın buyurduğu gibi; “*Unutma olunca, Rabbini an.*” Yani, Tanrı'dan başkasını unut buyruğuna uyanlardır.²⁸³

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, talibin birinci makamı dünyaya ve dünyada bulunanlara, ikinci makamı dünya ve ahirete, üçüncü makamı da kendi zatına ihtiyaç duymamasıdır.²⁸⁴ Bunlardan birincisi Zühd, ikincisi Takva, üçüncüsü ise Fenâ'dır.

Zühd, dünyayı terk etmektir. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre dünyayı terk etmek bütün ibadetlerin başıdır, dünyayı sevmek ise bütün günahların başıdır. Takva ise, yüce

---

²⁷⁹ age., 4.

²⁸⁰ age., 10.

²⁸¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 6.

²⁸² age., 22.

²⁸³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 76.

²⁸⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 9.

Allah'tan başka her şeyi terk etmektir. Yani her kim Allah'ı gözlemlerse, her şey onun demektir. Sahip O'dur ve her şey O' nundur.²⁸⁵

Fenâ, kendi sıfatlarından kurtulmaktır. İnsandaki kötü sıfatların kalması ise bekâdır. İnsan bu iki durumdan uzak değildir. İnsanda bu sıfatlardan biri bulunduğu vakit diğeri yok olur. Yani kim üzerindeki kötü sıfatlardan kurtulursa onda güzel sıfatlar ortaya çıkar. Kim de kötü sıfatlarını hâkim duruma yükseltirse onda güzel sıfatlar yok olur.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, talibin yemesi ve içmesi üç çeşit olur. Şerîatte yemek odur ki yiyen kişi, rızık vereni çok anar ve Mabuduna itaatini yerine getirir. Tarîkatte yemek odur ki yiyen kişi, yemede içmede israfta bulunmaz. Hakikatte yemek odur ki, yiyen kişi Hakk'ı kendi zatında gözlemlemeli, müşahade etmelidir. Çünkü hiçbir şey Hak olmadan var olmaz. Hakikatte yiyen kişi ve yenilen şey birdir. Şerîat dil ile, tarîkat beden ile ve hakîkat ise kalp ile olur.²⁸⁶

Tanrı eğer kendini bir kulundan saklar, ona hiçbir delil ve haber göndermezse, ona kimse doğru yolu gösteremez ve haberde gönderemez.²⁸⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, Hoca Ahmed Yesevî'ye, O'na eriştiren yolu sorduğu zaman, Hocası esas talib olanın “O” olduğu cevabını verir. Eğer Allah kulunu istemese, kul O'nun yolunu soramaz. Önce Allah kuluna talib olur. Hoca bu yolda ona, yeryüzünde senden başka bir kul ve gökyüzünde de Tanrı'dan başka kimse yoktur bilinciyle güzel işler yapmasını öğütler. Talib olan öğrencinin yapması gereken üç şey; nefsinin alçaltmayı sürdürmek, bağlılığını sürekli yaşatmak ve haram lokmadan kaçınmaktır.²⁸⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Mümin cennetin melikidir.*”²⁸⁹ sözü üzerine Hacı Bektâş-ı Velî, mümini; hayatın, şehvetlerin, zevklerin, dünyanın ve orada yaşayanların kendisine acı geldiği ve cennetin kendisini arzuladığı kimsedir

²⁸⁵ age., 10.

²⁸⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 75.

²⁸⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 47.

²⁸⁸ age., 74.

²⁸⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 29.

sözleri ile tarif eder.²⁹⁰ Müminde olan beş alametten bahseder. Birincisi daimi hastalık, ikincisi daimi hüznün, üçüncüsü mazlum olma, dördüncüsü eli açıklık beşincisi yoksulluğun yani fakrın gerekliliğidir.²⁹¹ Mümin hiçbir zaman hiçbir yaratığı haksız yere eline ve diline dolamaz.²⁹² Müminin uğraşısı da üç çeşittir. İlki ibadet, ikincisi übüdiyet yani kulluk etmek üçüncüsü de ubûdet yani içtenlikle tapmak. İbadet, cennet sarayları, huri ve gılmanlar ve cennet nimetlerinden faydalanmak için yapılır. Kulluk, Allah’a yakınlaşmak ve ührevi dereceler elde etmek için yapılır. İçtenlikle tapmak ise Allah’ın zatı ve sevgisi için yapılır. Mümin her halükarda Allah’ın zatını ve sevgisini istemelidir.²⁹³

Hacı Bektâş-ı Velî’nin görüşleri doğrultusunda mümin kişi; gönlünü teklik suyu ile besleyen, ruhunu Hakk’ın görüntü nurlarıyla ışıktıran,²⁹⁴ İncinse de incitmeyen, dava gütmeyen, kendisine yapılanda Allah’ı memnun etmek için susan ve kırgın kalbiyle O’ndan yardım bekleyen, başına gelen kazâya ve belâyâ karşı sessizliğini koruyan, kanaat eden, darlığa düşünce şikâyet etmeyen, mal biriktirmeyen ve eline geçeni paylaşan, hatta çoğu zaman kendinde olmamasını tercih edip bir başkasının ihtiyacını gören, bütün bu sıkıntıları yaşayıp bünyesinde onları Allah’ın yardımıyla yakan, nefsanî şehrini ruhani şehre dönüştüren,²⁹⁵ nefsi ile her daim savaş içinde olan, her nefeste varlığını, Yaradan’ını isteme hâline koyan,²⁹⁶ her şeyi ile Allah’a teslim olan, edebi ile Allah’ın ona layık gördüğü kaderi yaşayan, kendini Hakk’ın baktığı yer olarak bilen,²⁹⁷ Yüce Allah’tan başkasını kendine haram edendir.²⁹⁸ Bilinmelidir ki her şeyin bir başlangıcı ve sonu vardır. Aslında kulun başlangıcı ve sonu Yüce Allah’ın zâtındadır. Âşık kendi benliğinden yok olmadıkça yüce Allah’ın zatına ulaşamaz. Çünkü Yüce Allah: “*Büyük düşman olan nefsinı terk et de ondan sonra beri gel.*” buyurur.²⁹⁹

---

²⁹⁰ age., 29.

²⁹¹ age., 16.

²⁹² age., 17.

²⁹³ age., 18.

²⁹⁴ age., 3.

²⁹⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 5.

²⁹⁶ age., 12.

²⁹⁷ age., 19.

²⁹⁸ age., 18.

²⁹⁹ age., 19.

Hacı Bektâş-ı Velî, “Özgür odur ki, Kimsenin incitmesinden incinmez. Yiğit odur ki hak edeni de incitmez.” der.³⁰⁰ Burada her türlü davanın terkinden bahsedilir. Bütün bağlılığın artık Tanrı’ya ait olduğu bilinir. Tam bir teslimiyettir ve rıza aşamasından da üstündür.³⁰¹ Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî’ye sürekli cennette olmak isterse herkesle dost olmasını ve kimseye karşı kin tutmamasını öğütler.³⁰² Mutluluğun delilini ise beş şey ile verir. Doğru sözlülük, güzel ibadet ve işler, olgunlaşma için gösterilen çaba, helalinden rızık arama ve halden anlayan dervişlerle sohbet.³⁰³ Bu sohbette, her kim dervişlerle oturur, fakat onlara karşı olursa, Tanrı onun kalbinden iman nurunu kaldırır.³⁰⁴

3.9. Hacı Bektâş-ı Velî’nin Velîlik Anlayışı

Hacı Bektâş-ı Velî, Allah’ın evliyalarını dört kısma ayırır ve meczûb-u sâlik, sâlik-i meczup, salik olmayan meczup ve meczup olmayan salik diye adlandırır. Meczub-u sâlik, cezbe halini bulandır.³⁰⁵ Sâlik-i meczup, süluk edip cezbe bulduğunda kemale erendir. Salik olmayan meczup, aracısız cezbe bulup temizlik denizinde gerçek sevgili hazretlerinde boğulandır. Meczup olmayan salik ise tam bir riyâzat ve gayret ile mürşid-i kâmilin huzurunda kendini onun ellerine teslim eder ve niyetlerini gerçek kulluk örnekleri ile gerçekleştirir.³⁰⁶ Meczup olmayan salik, makbul olandır. Kelabâzî’nin *Ta’arruf* adlı eserinde verilen bilgiye göre; Zunnûn, arif için, “*Halk ile beraber olan fakat onlardan ayrı olandır.*” der.³⁰⁷ O kendini unutmuş, hatta benliği kalmamış, Tanrı’da yok olmuştur. Bunun yanında halk ile beraber olmaya da devam eder. Hacı Bektâş-ı velî’ye göre, evliyanın makamı odur ki yetmiş iki milleti kabul eder ve herkese dua ve himmetle yardım eder.³⁰⁸

³⁰⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 35.

³⁰¹ age., 38.

³⁰² age., 27.

³⁰³ age., 50.

³⁰⁴ age., 47.

³⁰⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 61.

³⁰⁶ age., 62.

³⁰⁷ Kelabâzî, *Ta’arruf*, 2016, 220.

³⁰⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 50.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, hamlıktan olgunluğa geçtiği için evliyaya abdal denir. Onlar Tanrı'nın huylarıyla huylanınız buyruğuyla hareket ederek O'nun ahlâkı ile ahlâklanıp bezenmiş kişilerdir.³⁰⁹ Her kim kendi isteğiyle keramet gösterirse o haksız istekte bulunan, benlik güdendir. Her kim ki istemeyerek kendisinden keramet doğarsa, o velîdir.³¹⁰ Her nebi ve her velî, kerâmet gösterme gücüne ulaşmıştır. Kendi yaşadıkları dönemin özelliklerine kendi ortamlarına göre kerametlerini gösterirler. Kerâmetlerinin sınırlı ve belirli olma sebebi, o kadarını yapabildikleri için değildir. Yerine göre yapılması gereken neyse onu yaparlar. Peygamberler ve velîler, tanrının başına erişirler ve Tanrı'nın araçları olurlar. Aracın her yaptığı şeyi, gerçekte yapan Yaratıcıdır.³¹¹

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, en büyük mucize, peygamberlerin ve evliyaların sözüdür. Mucize ve kerâmetler mânâ olarak başka olsalar bile görünüş olarak büyüye benzerler. Büyücülerin yaptıkları da görünüşte mucizeye çok benzer. Fakat evliyaların bilgi ve kerametleri bir büyüde bulunamaz.³¹² Ariften her ne ortaya çıkarsa, Tanrı'dan geliyor görmek gerekir. Bilge olan yani arif, bedensel ölümden önce ölmüştür ve Tanrı onda özgürce davranır. Onu hizmet ettirir. Tanrı'nın kudret elleri için onun elleri öyle bir araçtır ki, bir yazmanın elindeki kalem gibi.³¹³ Hacı Bektâş-ı Velî kerâmet farklarını, doktorun her hastalığa ayrı ilaç yazması gibi diyerek bir benzetmede bulunur. Sudan ve çamurdan yaratılmış bu tenin doktorları olduğu gibi, canın ve gönlün de doktorları vardır. Bu doktorlar da Peygamberler ve velîlerdir. Tıpkı doktorların kişiye fayda sağlayacak olanları yemesini isteyip zararlı olanlardan uzak durmasını söylediği gibi Peygamber ve evliyalar da kişiye yapması ve yapmaması gerekenleri söyler. Böylece can gönül şenliği bulur.³¹⁴

Hacı Bektâş-ı Velî, bir velinin duasının Allah katında ne derece kıymetli olduğundan bahseder. Velî kulu Allah'a her ne zaman “*ey Rabbim!*” diye

³⁰⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 67.

³¹⁰ *age.*, 28.

³¹¹ *age.*, 43.

³¹² Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 32.

³¹³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 65.

³¹⁴ *age.*, 66.

seslense, Allah (c.c.), Velî kuluna “*Lebbeyk*” diye karşılık verir.³¹⁵ Lebbeyk, hac esnasında, Allah’a hitaben söylenen, emret sözüdür. Bir velî, bütün zor aşamaları aşmış, nefsin yol açtığı çetrefilli yollardan onu yenerek geçmiş ve şeytanını sıkı sıkı bağlamış, Allah’a ulaşarak makbul bir kişi olmuştur. Bu sebeple isteği nefsânî bir istek olamaz. Kendi çıkarları için de istemez. O yüzden Allah böyle temiz bir isteği geri çevirmeyeceği için sevdiği kulunun duasına emret diye karşılık verir. Velinin yakarışı ve Allah Teâlâ’nın cevabı arşta birleşir ve ikisinin arasından bir nûr çıkar. O nûrun aydınlığından yedinci kat gök altında yüz bin ve binlerce yüz bin renk renk çiçekler biter. Altıncı kat gök o çiçeklerin hoş kokusuyla, beşinci kat gök anber kokusuyla, dördüncü kat gök misk kokusuyla, üçüncü kat gök ödağacı kokusuyla, ikinci kat gök gül kokusuyla dolar. Bu sebepten dünya aydınlık olur.³¹⁶ Yani dünyayı bir velînin, Allah’a (c.c.) ettiği dua aydınlatır. Bir evliyanın gönlüne girmek ve onun duasını kazanmak, dünyayı aydınlatan ışık gibi dervişin yolunu da aydınlatacaktır. Çünkü bir derviş Allah dostlarının kabul edip sevmesi, onun saadet ehli olduğunun en güzel şahididir. Kimi de kalpleri kabul etmez de reddederlerse, yani ona Allah için kızarlarsa, o kişi bunun cezasını bir zaman gelir ve muhakkak görür.³¹⁷

Bunların yanında, evliya görünümüne bürünmüş birçok kişi de vardır. Bunlar evliya sözleri öğrenmişlerdir. Onları taklit ederler. Gerçekte yol kesici haydutturlar. İmam Gazalî *Mükâşşefetü’l-Kulûb* adlı eserinde onlardan dünyalık alimler diye bahseder. Dünyadan yararlanmak, insanların gözünde makam ve mevki kazanmak gayesiyle öğrenen kişilerdir.³¹⁸ Yakîn mertebesine ulaşan kişi onlara baş eğmez ve dostunu düşmandan ayırır.³¹⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, insanları beş kısma ayırır. Kerim (cömert) olanlar yani yemeyip verenler, sahi (gerçek) olanlar hem yiyip hem verenler, bahi (pinti) olanlar yiyip vermeyenler, şaki (haydut, yol kesici) olanlar hem yemeyip hem vermeyenler, leimler (cimri) de

³¹⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 56.

³¹⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 56.

³¹⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2017, 738.

³¹⁸ İmam Gazalî, *Mükâşşefetü’l-Kulûb*, 2013, 595.

³¹⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 69.

yemeyip vermeyip bir de verene engel olanlar.³²⁰ “Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olmaz.”³²¹

3.10. Hacı Bektâş-ı Velî’ye Göre Miraç Hadisesi ve Namaz

Hacı Bektâş-ı Velî *Fatiha Tefsiri* adlı eserinde Miraç hadisesini anlatır. Miraç’ta Hz. Peygamber, heybetinden bütün meleklerin yüzükoyun secdeye vardığı gür bir ses işitir ve Cebrail (a.s.)’e ne olduğunu sorar.³²² Yüce Allah, cehennemde Gayya kuyusunu yaratır. Allah bu kuyuyu önce bin yıl kızdırır ve kuyu kapkara olur. Bin yıl daha kızdırır, kıpkızıl olur ve bin yıl daha kızdırınca bembeyaz olur. Daha sonra bu kuyunun içinde bir yılan yaratır. Yılanın dehşetinden, ağzındaki bir damla zehrin dünya denizine damlamasıyla bütün denizleri kaplayacağını söyleyerek bahseder. Bu çıkan ses te, kuyu kızdırılırken kopan bir parça taşın düşmesiyle oluşan sestir. Cebrail bu taşın daha Âdem Peygamber (a.s.) yaratılmadan önce düştüğünü söyler.³²³ Yani Hz. Peygamber Miraçta iken, Hz. Âdem (a.s.) henüz yaratılmamıştır. Hacı Bektâş-ı Velî burada, ilk nûr’a işaret eder. “Allah’ın ilk yarattığı şey benim nurumdur.”³²⁴ Vücut mertebeleri içerisinde Taayyün-i Evvel’dir. İbnü’l Arabî tarafından Hakikat-ı Muhammediyye olarak adlandırılır. İmâm-ı Rabbanî Ahmed Sirhindî ise ömrünün sonlarına doğru keşf yolu ile Taayyün-i Hubbî isminde yeni bir mertebe daha tespit eder. Taayyün-i Evvel, Taayyün-i Hubbî’dir ve aynı zamanda Hakikat-ı Muhammedî’dir. Taayyün-i Hubbî, mahlûkâtın zuhûrunun başlangıç yeridir.³²⁵ Taayyün-i Hubbî dairesinin merkezi Hakikat-ı Muhammedî, çevresi de Hakikat-ı İbrâhimî’dir. Hakikat-ı İbrâhimî’nin diğer ismi Taayyün-i Hullet’tir ve dostluk makamı manasına gelir. İmâm-ı Rabbanî’ye göre, dairenin çevresi, merkezin gölgesi gibidir ve Taayyün-i Evvel hubb ve hulletten oluşan tek bir taayyün ve dairedir.³²⁶

³²⁰ age., 76.

³²¹ Tirmizi, Sıfatü’l kıyâme, 59.

³²² Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar’ın Fatiha Tefsiri*; 2012, 78.

³²³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar’ın Fatiha Tefsiri*; 2012, 79.

³²⁴ Aclunî, *Keşfu’l-Hafa*, 1/265-266.

³²⁵ İmâm-ı Rabbanî Ahmed Sirhindî, *İmâm-ı Rabbanî’nin Tasavvufî Görüşleri*, haz.Necdet Tosun, 2009, 84.

³²⁶ age., 85.

Hiz. Peygamber, Cebrâil'in dehşetli Gayya kuyusu tasvirinden sonra gönlünün korktuğunu ve oraya atılacak olanların kimlerden olacağını sorar. Cebrâil, Allah tarafından bu özelliklerin Kur'an-ı Kerim'de buyurulduğunu belirtir. Onlar Hak Teâlâ'nın nimetlerini yiyip dünyaya dalan ve beş vakit namazını kılmayanlardan olacaktır.³²⁷ Hiz. Peygamber, dinin direği ve şükürü olan namazı kasten terk edenlerin kâfir olacağını, bunun yanında Hak Teâlâ'nın nimetlerini yedikten sonra namaz kılanların ise nimetlerinin artacağını bildirir. Devamında, *“Kim nimete şükretmezse o nimet ondan alınır, Ve her kim namazı kılmazsa, dini yoktur.”*³²⁸ ifadelerini de kullanır. Burada Namaz ve Cehennem kavramları karşı karşıya gelir. Kasten namazı bırakmak kişiyi kâfir yapar ve kâfirlerinde akıbeti bellidir. Hak Teâlâ bu akıbeti *“Artık yakında gayy ile karşılaşacaklar.”* (Meryem 19/59) âyeti ile bildirir. Gayy, Cebrail'in dehşetle tasvir ettiği Cehennemin en dibindeki kuyudur.

Kur'an- Kerim'de Cehennem ve oraya atılacak olanların tasvirleri detaylı bir şekilde yer alır. Bazı ayetler; *“Bunların üzerlerinin cehennem ateşinde kızdırılacağı gün, onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak (ve:) ‘İşte bu, kendiniz için yığıp-sakladıklarınızdır; yığıp sakladıklarınızdır tadın’ denilecek”* (Tevbe 9/35) , *“Böylesinin önünde Cehennem vardır ve orada irinli sudan içirilecektir. Yutkunmaya çabalayacak ve boğazından geçirmeyi başaramayacak, ona her yandan ölüm gelecek oysa ölemeyecek de. Ardından daha katı bir azap olacak.”* (İbrahim 14/16-17) şeklindedir. Bir mü'min için en büyük korku cehenneme girmektir. Mutasavvıfların bakış açısı için ise, Rabiâ el-Adeviyye' nin örneğini vermek uygun olur. Râbia, Basra sokaklarında bir elinde çakmak, diğer elinde bir kova su taşıyarak dolaşır. Elindeki çakmakla cenneti yakmak kova ile de cehennemi söndürmek ister. Buradaki maksadı; *“kimse bir menfaat ve cennete girmek için ibadet etmesin, günahı da cehenneme düşmek korkusuyla yapmasın. Bütün bu eylemleri sırf Allah rızası için yapsın.”*³²⁹

³²⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 79.

³²⁸ age., 79.

³²⁹ Yılmaz, Ömer, *Basralı Rabia ve Avıralı Teresa'nın Mistik Görüşlerinin Karşılaştırılması*, 2013, 12.

Miraç'ta Rabb'ine kavuşan, ve O'ndan ayrılmak istemeyen Resûl'üne, Allah'ın lütfu, hediyesidir namaz. Hz. Peygamber onu gözünün nûru olarak ifade eder ve Allah tarafından kendisine sevdireldiğini söyler. *“Bana sizin dünyanızdan üç şey sevdireldi: Kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz.”*³³⁰ Nasib eden de sevdiren de Allah'tır. Buradan gördük ki, kendisinden ayrılmak istemeyen Resûlüne namazı sevdirmesi; onu belâ memleketi dediği dünyaya dönebilmesi ve şeriatı ikâme ve tatbik edebilmesi için yardım etmesidir. O'nun yükünü bu manevî haz ile hafifletir. Tıpkı kullarına Euzu besmele ile şeytana karşı güç vermesi gibi, Resûlüne de namaz ile güç verir. Namaz bütün müminlere farz kılınır. Cenab-ı Hak (c.c.); *“Elbette ki namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.”* buyurur. (Nisa 4/103) *“Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”* (Hûd 11/114).

Hacı Bektâş-ı Velî, Hak Teâlâ'nın münâcatını; Hz. Musa'ya Tur Dağı'nda, Hz. İbrahim'e mescitlerde yani ateşin içinde, Hz. Yunus'a balığın karnında, Hz. Yusuf'a kuyu içinde verdiğini söyleyerek devam eder. Muhammed Mustafa'ya (a.s.m) ise göklerde verir. Muhammed ümmetine de namazda verir. Her kim namaz kılsa yüce Allah ile konuşmuş gibidir, kendisinden Tanrı'ya övgüler de sunar.³³¹ Bütün bu ele alınan zamanlar, Allah ile baş başa kalınan en yakın anlardır. Bu sebeple Allah, Resûlü (a.s)'nün ümmeti için namazı miraç kılmıştır. Namazın mümin kullar üzerinde olması gereken etkisi aslında bir zevk hâlidir. *“ ..Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahyini iletti. Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı.”* (Necm 53/ 8-10)

Miraç, diğer münâcatlardan farklı olarak bir buluşmadır. *“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehdir; O gerçekten işitendir, görendir.”* (İsra 17/1) Allah her gün günde beş vakit mümin kullarını huzuruna çağırır. Namazdan muhabbet

³³⁰ Nesâî, İşretü'n-Nisâ 1, (7, 61).

³³¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkâr'ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 80.

doğar. Cüneyd; “*Muhabbet, kalbin meylidir.*” demiştir. Yani muhabbet, kulun kalbinin tabîi bir şekilde Allah’a ve O’na ait olan şeye meyletmesi ve yönelmesidir.³³² Kul ancak namaz ile Allah’a yaklaşabilir. İbn Abdüsselâm bu derin muhabbeti şöyle anlatır; “*Mahabbet, seni hem kör hem de sağır eden şeydir. Kör olursun, sevgiliden başkasını göremezsin. O’ndan başka bir maksat müşâhede edemezsin.*”³³³ Bu şekilde bir muhabbet hâli ve namazın bu aşk ve şevk ile kılınması, Yüce Allah’ın kullarından talebidir. Nasip ise yine O’ndan gelir. Allah bu muhabbeti istediğine lütfeder.

Serrac, *el-Lüma* adlı eserinde; sûfilerin namazdan önce murâkabe, yani kalbi Allah dışındaki herhangi bir şeyin zikrinden koruma halinde olduğu bilgisini verir. Namaza kalktıklarında, bir namazdan başka bir namaza kalkıyormuş gibi kalkarlar. Namaza başladıklarında; başladıkları zamanki niyet ve akidlerini, namaz boyunca da bozmazlar. Namazdan çıkınca, tekrar murâkabe haline geri dönerler. Namazın dışında da adeta namazdaymış gibidirler.³³⁴ Allah Rasûlü “*Kişi namaz vaktini gözleyip bekledikçe namazda gibidir.*” buyurur.³³⁵

Fatiha suresini okumak günde beş vakit zorunlu kılınan namazın da şartıdır. Surenin yedinci ayeti, “*İhdine’s-sırâta’l-mustakîm*” dir, yani kul Allah’tan kendisini doğru yola ulaştırmasını ister. “*Sırâteallezîne en’amte aleyhim*” diye devam eder. Nimetlerini arttırdığın doğru yola ilettiğin kişilerin yoluna iletilmek istediğini söyler. Allah namaz kılıp şükür edenlerin nimetlerinin arttırılacağını bildirmiştir. Doğru yol namaz kılanların ve Allah’ın verdiği nimetlere şükredenlerin yoludur. Kul, “*Gayri’l- mağdûbi aleyhim, vela’d-dâllin, amin*” diyerek öfkelendiklerinden ve azgınlardan olmaktan Allah’a sığınır.³³⁶

Fatiha Suresinde geçen doğru yol ifadesi, Sırât-ı Mustakîm’dır. Sözlükte anayol; doğru ve apaçık yol mânalarına gelen sırât ile dengeli ve dosdoğru anlamındaki müstakîm kelimelerinden oluşan sırât-ı müstakîm apaçık, dosdoğru ve hak yol

³³² Kelabâzî, *Ta’arruf*, 2016, 176.

³³³ Kelabâzî, *Ta’arruf*, 2016, 178.

³³⁴ age., 175.

³³⁵ Buhârî, *Ezân*, 30, 36.

³³⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Hünkar’ın Fatiha Tefsiri*, 2012, 80-81.

demektir. Burada yol kelimesinin dosdoğru diye nitelendirilmesi onun hedefe ulaştıran en kısa yol anlamına geldiğini gösterir.³³⁷ Sadreddin Konevî, *Fatiha Sûresi Tefsiri* adlı kendi eserinde, sırat kelimesinden hareketle şu ifadeleri zikreder;

Bütün eşyalar belli ve sabit bir yol üzerine yürür. Nihâyetinde her şey Allah'a varır. Allah, insanlara doğru yolu göstermesi için peygamberler göndermiş, ve peygamberlerine, insanları doğru yola iletmesi için emir buyurmuştur. İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erıştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.³³⁸

3.11. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Yönetici Anlayışı

Hacı Bektâş-ı Velî, devlet büyükleri ile halkın arasında saygı bağı kurar. Bir yöneticide olması gereken özelliklerden bahseder. Bir hükümdarı koruyan dört şey; din saflığı, güvenilir vezirlik, kesin kararı işe esas kılmak ve çabayı elde bulundurmaktır.³³⁹ Üzerinde padişah kürkü olan bir hükümdar, Hoca Ahmed Yesevî'ye, kürküyle namaz kılıp kılamayacağını sorduğunda, Hoca, esas endişe etmesi gerektiği şeyin kıyafeti olmadığını söyler. Çünkü karnı haram ile doludur ve ezilen halkının vebali de onun boynunadır. Hükümdara bu sözler tesir eder, ağlayarak Hoca'nın ayaklarına kapanır ve durumunu düzeltir.³⁴⁰ Bu aynı zamanda şaki ve said konusuna bir örnektir. Hükümdarın o kötü hâli ârızîdir.

3.12. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Âdem'in Yaratılışı

Allah Teâlâ yeryüzünde halifemdir dediği insanı: “*Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.*” (Tîn 95/4) âyeti ile tanıtır. Meleklerini Âdem'e secde ettirir. “*Hani Rabbin meleklere, Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?* dediler. Allah “*Şüphesiz yok*

³³⁷ Alper, Hülya, 2009, “Sırât-ı Müstakîm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37/119-120, İstanbul.

³³⁸ Konevî, Fatiha Sûresi Tefsiri, 352; Çardak, Fatih, *Fatiha Suresi Bağlamında Sadreddin Konevî ve Molla Fenârî'nin Tefsirlerine Kavramsal Bakış*, 2019, 152'den iktibas edilmiştir.

³³⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 49.

³⁴⁰ age., 29.

ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” buyurdu. (Bakara 2/30) Kur’an-ı Kerîm’de insanın yaratılış evrelerine dikkat çekilir. Çeşitli sûrelerde zikredilen Âdem, insanı temsil eder. Yüce Allah, ruhlardan sonra ateşi, rüzgârı, suyu ve toprağı yarattı. Onlarla da âlemi düzene koydu.³⁴¹ Hacı Bektâş-ı Velî, yaratılış ile alakalı, insanın özü olan topraktan bahseder. Allah(c.c.); Âdem’in yüzünü Medine toprağından, başını Beytül-mukaddesten, gözünü Beytül-haremden, ağzını Medine’nin batı yakasından, dişlerini Harezm’den, kollarını Yemen ve Taif’ten, tırnaklarını Hatay’dan, göğsünü Irak’tan, arkasını Hânedan’dan, zekerini Hindistan’dan, ayaklarını Türkistan’dan, hayâsını İstanbul’dan yarattı. Âdem’in altmış renk topraktan yaratılmasının sebebi, insanların tek surette olmayıp, birbirlerini tanıyabilmeleri içindir.³⁴² Topraktan yaratılmış olan yalnız Âdem değil bütün insanlardır. Allah her şeyi değişmez bir düzen çerçevesi içerisinde, belirli bir ölçüye göre yaratır ve ölçünün hududunu aşmaz. “*Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.*” (Kamer 54/49).

Hacı Bektâş-ı Velî, devamında Allah’ın çeşitli bölgelerden bir araya getirdiği bu topraklara, kudret nûru ile can verdiğini söyler. Gözlerini ibret nûruyla, dişlerini Muhammed’in nûruyla, dudağını kendini tesbih etmenin nûruyla, örtüsünü emânet nûruyla, uyluklarını emir ve nehiy nûruyla, dizlerini rükû nûruyla, sırtını hoşnutluk nûruyla ve gönlünü de tevhid nûruyla süsler ve sıvazlar. Saygı nûruyla düzelterek vuslat nûruyla getirir. Allah, Âdem’in toprağını Azrail’in eline verir ve bu toprak rahmet suyu ile yoğrularak marifet suyu ile sulanır. İnsanın bu dönüşümü, safha safha bir gelişme evresidir. Kuru toprak olması halinden balçık olmasına, pişirilmesine yoğurulmasına, sıvazlanmasına kadar birçok evreden geçer. Ve Allah Teâlâ’nın son şeklini verdiği en mükemmel hâlini alır. Meleklerine; “*Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.*” buyurur. (Sâd 38/72) Ruh, nefes, akıl üfleyerek mertebesini yükseltir. Âdem için, “*Kendi ellerimle yarattığım*” (Sâd 38/75) ifadelerini kullanır. İnsan bir anda yaratılmış sıradan bir mahlûk değildir. Allah Teâlâ onu her hali ile yüceltmış ve bütün âleme de bunu bildirmiştir. “*Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti*”. (Bakara 2/31).

³⁴¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 35.

³⁴² Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 113.

“Allah hareket eden her canlıyı bir sudan yarattı.” (Nûr 24/45) Ancak insanı topraktan ve sudan meydana gelen bir karışımdan yarattı. “Sizi önemsenmeyen bir sudan yaratmadık mı?” (Mürselât 77/20) Toprak olmak, insanın Allah yolunda seyir ederken Hakikat kapısına geldiğinde birinci makamıdır. Yaratılışı topraktan olan insan, bu alemde, şerîat ve tarîkat kapılarından geçerek kendi özüne ancak dönebilir. Toprak tevazudur. “Toprak olun toprak ki tüme gidesiniz, çünkü topraktan başka tümün görüntü yeri yoktur.”³⁴³ Allah kullarından, kendi yaratılışlarına uygun tabiatla olmasını emreder. Bu sayede bütünü algılama ve nereden geldiğini görme şansına erişebilirler. Şeytan ise ateşten yaratılmıştır. “Cin türüne gelince daha önce onu da kavurucu ateşten yaratmıştık.” (Hicr 15/27), “O cinlerdendi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı.” (Kehf 18/50) Ateş ise asidir ve isyankârdır, ateşe uyanların da gideceği yer Cehennem’dir.

Yaratılış sahnesi, Hz. Âdem’in ayağa kalkmasından sonra, tanıştırıldığı üç güzel üç de kötü kimse ile devam eder. Üç güzel kimse baş ile beyin arasına yerleşecek olan akıl, yüze yerleşecek olan edep ve hayâ, göğüs içine yerleşecek olan ise ilimdir. Kötülerden baş ile beyin arasına yerleşecek olan öfke, yüze yerleşecek olan açgözlülük ve göğüs içine de kıskançlık gelir. Hz. Âdem kötü görünümlü bu nefsanî özellikleri istemez ancak kural şudur ki; her ne zaman akıl giderse, yerine öfke; edep ve hayâ giderse yerine açgözlülük, ilim giderse de yerine kıskançlık gelecektir.³⁴⁴ İnsanın savaşı bir bedende, iyilik ve kötülük arasında süregelir. İnsan baktığı her yerde ilahî kudreti ve sonu olan değersiz dünya perdesini görmeyi başarırsa ahiret yurdunda ebedî saadete erişebilir. Bu saadet kimi için cennet nimetleri iken, marifet ehli için ise Yüce Allah’ın kendisidir. Hacı Bektâş-ı Velî esas olanın marifette olduğunu beyan eder.

Makâlât’ta anlatıldığı üzere; Yüce Allah’ın emri ile iki melek, yaratılacak olan insanın kabrinden bir avuç toprak getirirler ve erkek ile kadından gelen iki suya karıştırılarak yoğururlar. Kırk gün sağ elleri ile kırk gün de sol elleri ile hareket ettirirler. Bu ilk harekette alaka yani yumurta ikinci harekette de mudga yani et parçası olur. Sonra tekrar kırk gün boyunca sağ elleri ile hareket ettirirler ve

³⁴³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 38.

³⁴⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 118.

öylece bırakırlar. Allah Teâlâ bütün vücudu yaratmadan önce yan kemiklerini yaratır çünkü öldükten sonra en son toprağa karışan odur. Bütün bu sıralama tek tek Allah Teâlâ'nın takdir ettiği düzende kusursuz bir şekilde ilerler. Kemiklerinin, damarlarının, kıllarının dâhi sayısı ve yaratılma süreci bellidir. İnsan adeta ilahî bir kimya laboratuvarında işlenir.³⁴⁵

Bedenin oluşumundan sonra Allah Teâlâ, dört tane melek görevlendirir ve bunlardan birisi açlığını, birisi kötü talihini, birisi rızkını ve birisi de başına gelecek olayları yazar. Bütün bunlardan sonra ise onuncu gün can girer.³⁴⁶ Yani bir kulun canından önce rızkı ve talihi bellidir ve insanın yaratılırken yoğurulan toprağında, öldüğü gün karışacağı toprak bulunur. *“Şüphesiz bunda düşünüp görebilen kimseler için ibretler vardır.”* (Hicr 15/75) Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre her kim rızık için rızık vereni çağırırsa ya da O'nu yadsırsa; hiçbir zaman ne çağırarak, ne de yadsımakla gönül rahatlığı bulabilir. Çünkü kişinin rızkı, O'nun sorumluluğu altındadır. Kul doğru bakmaya devam ettikçe ve doğru görür oldukça daha üstünü bulabilir.³⁴⁷ Nefsinin kölesi olan insan, her zaman daha fazlası için çalışıp durur. Oysa dönüp dolaşarak elde edeceği rızık, Allah'ın ona daha canını bile vermeden takdir ettiği kadar olacaktır. Ne kadar çok dünyaya bağlı olsa ve yaşamayı sevse, bolluk içinde bir hayat ta sürse eninde sonunda karışacağı toprak, henüz yaşarken bile bedeninin bir parçası olarak ona eşlik eder. İnsan, ait olduğu yere eninde sonunda dönecektir. *“Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.”* (Âl-i İmrân 3/185).

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre Cenâb-ı Allah, insana akıl ve can vererek yaratılmasının fermânını çıkarmış olur. Bu yaratmada üç mana olduğunu söyler. Aklın tamam olması için bu üç mananın da bulunması gerekir ve kimde bu

³⁴⁵ Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri*, 87.

³⁴⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 126.

³⁴⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 47.

manalar varsa o kişi büyük kimsedir. İlki kendini bilmek, ikincisi toprak olmak üçüncüsü kabri mesken edinmek.³⁴⁸

Burada gördük ki Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, kendini bilmenin ve Ademin manasının üç olması gibi aklın tamam olmasının manası da üçtür.

3.13. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Dünya ve İnsan Anlayışı

Allah (c.c.) dünyayı sevmez ve onu sevenleri Kur'an-ı Kerîm'in birçok âyetinde uyarır. O'nu değersiz olarak yarattığını bildirir. Sevilmemesini, bağlanılmamasını emreder. Dünya'yı sevmek, Allah Teâlâ'ya karşı gelmektir. Dünyayı sevenlere Allah, dertlerini de musallat eder. Ancak bu dertleri dert olarak görmezler ve azmaya devam ederler. Allah onların gözlerini de perdeler. *“Biz, yeryüzünde bulunan her şeyi, insanlardan hangilerinin daha güzel iş işlediklerini denemek için yeryüzüne süs kıldık. Bununla beraber yine biz, yerin üzerindeki (vakti gelince) elbette çorak bir toprak haline getireceğiz.”* (Kehf 7/ 8).

Resûlullah (s.a.v.) bir gün koyun leşine rastlar ve ölmüş koyunun sahibi gözündeki değerini sorar. Değeri olmadığı için atıldığını söyleyenlere;

Nefsimi kudretinde tutan Allah'a yemin ederim ki, şu koyun leşinin sahibi yanında nasıl değeri yok ise, dünya Allah (c.c.) katında daha değersizdir. Eğer Allah katında, dünyanın, sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, ondan hiçbir kâfire bir içimlik su bile vermezdi.³⁴⁹

Hz. Muhammed (s.a.v.), bu örnek ile dünyayı bir leşten bile daha aşağıya indirgemiş Allah katında çok daha değersiz olduğunu vurgulamıştır. Bu gibi benzetmeler, tasvirler ve örneklemeleri Hacı Bektâş-ı Velî de dâhil olmak üzere birçok mutasavvıfın anlatımlarında görürüz. Bunun sebebi, beşerin idrakine ancak birtakım sembollerin yardımı ile sunulabilir olmasıdır. Saf metafiziğin dili ancak sembolik olabilir. Bir misal hakikatin bir yönünü anlatmaya yardımcı olurken, diğer yönünü anlamak için başka bir misal daha verilebilir. Neticede nihai olanın

³⁴⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 129.

³⁴⁹ İmam Gazâlî, *Mükâşşefetü'l-Kulûb*, 2013, 214.

hep bir veçhesini anlatmış olacağından, yinede onun hakkında bilmediğimiz birçok veçhe kalacaktır.³⁵⁰

Hacı Bektâş-ı Velî, üzüntülü gördüğü dervişine, gönül darlığının sebebinin, kötülüğe gönül vermesi olduğunu söyler. “*Ne zaman ki dünyadan uzaklaşırsın ve gönlünü kötülüğe yöneltmezsin, dar yürekli de olmazsın.*” diyerek uyarır.³⁵¹ Hacı Bektâş-ı Velî ye göre, dünya bir çöplüktür ve dünyaya tapanlar da hiçbir durumda ondan ayrılamazlar.³⁵² Dünyaya taptıkları için, ondaki kötülükleri ve kalplerine zarar verdiğini göremezler. Bunlar dünyayı güçlkle elde ederler, kıskançlıkla korurlar ve kıskançlıkla ellerinden çıkarırlar.³⁵³ Burada Huşû ve Dünya kavramları yer alır ki ikisi bir arada barınmaz. Huşû, kalbin Hak Teâla’yı müşahede etmesinden dolayı iç âlemin edeple boyun eğmesidir.³⁵⁴ Peygamber Efendimiz namazda sakalı ile oynayan bir adamı gördüğünde, “*Eğer bu adamın kalbi huşû içinde olsaydı, âzaları da huşûlu yani sakin ve huzur içinde olurdu.*”³⁵⁵ buyurdu. Kur’an-ı Kerîm’de dünya hayatının geçiciliği, ona aldanılmaması gerektiği ve değersiz olduğu ile alakalı çok sayıda âyet bulunur. Bu âyetler, insanların dünyaya dalmalarına engel olmak ve onları ahiret hayatları için hazırlık yapmaya teşvik etmek yönündedir.

Dünyada dört ateş vardır. İlki taş ateşi, ikincisi ağaç ateşi, üçüncüsü yıldırım ateşi ve dördüncüsü cehennem ateşidir. İnsanda da dört ateş vardır. İlki mide ateşi, ikincisi şehvet ateşi, üçüncüsü soğukluk ateşi ve dördüncüsü muhabbet ateşi.³⁵⁶

Ateş, insan yaşamının vazgeçilmez unsurlarındandır ve kontrol altına alınması, medeniyetin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. İnsanoğlu bu sayede hem ısınır, hem yiyecek ve içeceklerin hazırlanmasında kullanır hem de farklı araç gereçlerin üretiminde de faydalanır. Taş ve ağaç ateşi usulünce kullanıldığı takdirde maddî bir değer sağlarken, yanlış ya da kötü niyetli bir kullanımda zarar da verebilir.

³⁵⁰ Kılıç, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber*, 2018, 263.

³⁵¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Fevaid*, 2011, 35.

³⁵² age., 30.

³⁵³ age., 72.

³⁵⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2019, 321.

³⁵⁵ İmam Gazâlî, *Mükâşşefetü'l- Kulûb*, 2013, 137.

³⁵⁶ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2017, 98.

Allah Teâlâ: “Yakıtı, insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” (Bakara 2/24) buyurur.

Allah Teâlâ, taşın cehennem yakıtı olduğunu bildirir. Ancak, Hz. Mûsâ’nın üç gün üzerinde taşıdığı bir taşı, sırf ona tanıklık etmesi sebebi ile de cehenneme koymaz. Hacı Bektâş-ı Velî’nin Besmele Tefsiri’nde geçen bu latifede, kâfirler, Hz. Mûsâ için kötü hastalıklıdır der. Hz. Mûsâ, gusûl etmesi gerektiği bir gün, elbiselerini çıkarıp bir taşın üzerine koyar ve suya girer. O taş ta, Yüce Allah’ın emri ile, elbiseleri alıp kaçar. Hz. Mûsâ taşa yetişip yakalayamadığı için, kavmi onu görür ve hepsinin gözleri kamaşır. Hz. Mûsâ, utancı ile taşa vurmak istediği zaman da Allah (c.c.) buna müsaade etmez. “Ey Mûsâ, o taş senin temizliğine şahit oldu. O taşı birkaç gün üzerinde taşı ki ben taşları illa bunlara belâ, cehenneme odun yaparım. Ama o taş senin temizliğine tanık olduğu için onu ateşte yakmayayım.” buyurur.³⁵⁷ Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî; O taşlar ki, müminler Hac günlerinde tekbir getirip atarlar. O taşlar ki, mescitler yaparlar. O taş ki, Mûsâ kavmine su verdi. O taşlar ki, Mustafa’nın elinde teşbih oldular. O taş ki Resûl üstüne çıkarak kalkanı aldı.³⁵⁸ diyerek taşın, hangi niyetle ve kimin olması ile cehennemin yakıtı iken bile kurtulabileceğini gözler önüne serer. Taş bile, sadece taşken Hakk yoluna değerse, Allah’ın Rahmeti ile kurtulur.

Ağacı iki türlü ele alabiliriz. Kötülerin cezalandırılacağı cehennem hayatında, zakkum ağacı onların gıdasını verirken, iyiler için de cennette Tûbâ ağacı bulunur. Yani Allah ağacı isterse bir cennet nimeti isterse de bir cehennem azâbı olarak verir. Yıldırım ateşi ise, oldukça şiddetli ve güçlüdür. Düştüğü yeri tahrib eder. Beklenmedik bir zamanda gelir. Bu da her daim tetikte olma hissi uyandırır. Allah Teâlâ ise kullarına, esas korkulacak olanın Kendisi, ve yine esas sığınılacak olanın da Kendisi olduğunu, ateşin O’nun emri ile yandığını, yıldırımların O’nun emri ile düştüğünü ve her şeye Kâdir olanın bir tek Kendisi olduğunu buyurur:

³⁵⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, 2014, 78.

³⁵⁸ age., 81.

Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlatığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir halde bırakır. Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler. Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Hâlbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır. Şimşek gözlerini kör edencesine çakar, onların çevresini aydınlatınca orada yürürler, karartınca da kalakalırlar. Allah dileyseydi onların işitme ve görmelerini büsbütün giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir. (Bakara17/20).

Cehennem ateşi için Hacı Bektâş-ı Velî, Kur'an-ı Kerîm'in "Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi" ayetini vurgular. (Vâkıa 56/71.) Cehennemde kendisi için ateş yakan, yine kişinin kendisidir. "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir. En sonunda yalnız rabbine varılacaktır." (Necm 38/42).

Mideyi doldurmamak hatta aç kalmaya alıştırmak Hak yolunda önemli bir adımdır. Mide ateşi ise, aşırı doygunlukta oluşan yanma hissidir. Kişi ihtiyacı olmasa da yer. Bu da hayvanlara özgü bir harekettir. O yüzen de mide ateşi insana zarar verir. Şehvet ise aşırı istek manasına gelir. Marifet kapısının üçüncü makamı, aşırı istekleri sınırlamaktır. Yani şehvet insana zarar verir, çünkü nefsanîdir. Şehvetin ateşi de kişiyi cehennem ateşine götürür. Soğukluk ateşini ise, muhabbet ateşinin tersi niteliğindedir. Bir bedende ya muhabbet ateşi ya da soğukluk ateşi bulunur. Zira soğukluk, Allah sevgisinin barınmadığı bedende olur. Soğukluk ateşi ile yanan kişide merhamet duygusu ve sevgi olmaz. Bu duygulardan yoksun kişi de zâlim olur. Hacı Bektâş-ı Velî burada soğukluğu ateş olarak niteler çünkü böyle bir katı ve soğuk bir kalpte, cehennem ateşi yer alır. Muhabbet ateşi ise aşktır, sevgidir, merhamettir, dostluktur ve toprak olaktır. Bu toprakta güzellikler yeşerir.

Hacı Bektâş-ı Velî, insanların ibret alabilmeleri için dünya ve insan üzerine benzerliklere dikkat çeker. Dünyadaki dağları insan vücudundaki kemik başlarına benzetir. Dünyada boğucu yedi denizden bahseder. İnsan bedeninde; gözler kişiyi

görmek sebebi ile boğar.³⁵⁹ Burada görülür ki iyi ve güzel olan şeyleri görmenin dışında, çirkin ve zararlı şeyleri de görüp şahit oluruz. Allah Teâlâ “*Nitekim Gözleri görmeyenler için bir sakınca yoktur.*” (Nûr 24/61) âyeti ile, görmeyenlerin göz sebebi ile girilen günahlardan muaf olacağını bildirir. Gören gözler için de çare; bakmamak ya da ortak olmamak, kalpte yer etmemesi için Allah’a sığınmaktır.

İkincisi dildir ve kişiyi söylemek sebebi ile boğar.³⁶⁰ Hz. Muhammed (s.a.v.), Muaz’a (r.a.); namaz, oruç ve benzerlerini vasiyet ederken şöyle buyurmuştur:

Sana bütün bunlardan çok kendine hakim olabileceğin başka bir şey söyleyeyim mi?” sonra eliyle diline işaret etti. O zaman Muaz şöyle dedi: “Ey Allah Resûlü, dillerimizin söylediklerinden dolayı da hesaba çekilecek miyiz?”, Allah Resûlü (s.a.v.) buyurur: “Anan seni yitirsin ey Muaz, cehennemde insanları burunları üstünde sürütecek olan, dillerinin hasat ettiklerinden başka nedir ki? Sustukça selamette olursun, Konuştuğunda ise, her söylediğin lehinde ya da aleyhinde olur.”³⁶¹

Üçüncüsü kulaktır işitmeden dolayı boğar.³⁶² Hz. Muhammed (s.a.v.): *Kişinin her duyduğunu söylemesi, ona günah (yalan) olarak yeter*³⁶³ buyurur. Kişinin konuştuklarından her daim sorumludur. Lehine yada aleyhine karşısına çıkar. Kulakta göz gibi güzel şeyleri dinleyip duyduğu gibi, kötü sözlerle ve dedikodulara da ortak olur. Kul her daim olduğu gibi maruz kaldığı günahlardan Allah’a sığınmalı ve kendisi böyle bir günaha ortam oluşturmamalıdır.

Dördüncüsü kursaktır, eritmekten dolayı boğar. Kursağı haram lokma yemek manası ile alabiliriz. Beşincisi karındır, içine alıp boğar.³⁶⁴ Mideyi gereksiz doldurmak ve açgözlü davranmakta kişinin manevî yolculuğunu zedeler. Altıncısı meşakkattir, ölüm ile boğar. Yedincisi deliliktir, bu hâliyle boğar.

³⁵⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 98.

³⁶⁰ age., 98.

³⁶¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtül-Kulûb 1*, 2018, 329.

³⁶² Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 98.

³⁶³ Hadis-i Müslim Mukaddime 5.

³⁶⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 98.

Hacı Bektâş-ı Velî, buradan sonra dünya ile insanı bir ele alır. İnsana bakıp dünyayı, dünyaya bakıp insanı görmeye devam eder. Her iki yaratılmışın da ahengini, aslında tamamen aynı sistem üzerine kurulduklarını, birinin bozulmasının diğerini de bozacağını, ayrı ele alınamayacağını gösterir. Dünyadaki müminleri insan bedeninde bulunan ilhama, kâfirleri ise vesveseye benzetir.³⁶⁵ İrmakları gözyaşına, köyleri âdemlere benzetir. Dünyada bulunan dört çeşit su da, insan bedenindeki suları çağrıştırır. Ağız suyu tatlıdır, dünyadaki temiz suya benzer. Göz suyu acıdır, dünyadaki acı suya benzer. Kulak suyu pis kokar, dünyadaki koyu suya benzer ve burun suyu koyudur dünyadaki yer suyuna benzer. Dünyada bulunan batı rüzgârı, sabâ, güney ve kuzey rüzgârlarını insan bedenindeki câzib yani yediğini kursağına süren rüzgâra, hâzim yani kursakta bekleten rüzgâra, kassâm yani yediğini parçalayan rüzgâra ve dâfi yani lokmanın kepeğini dışarı bırakan rüzgâra benzetir.

Gönlü bir şehre, teni onun kalesine, içinin kalabalığını bir pazara, yürek, akciğer, öd ve dalağı dükkânlara; doğruluk, kabullenme, isbat, dileme, perhiz, şevk, muhabbet, korku, yakîn bilgisini kumaşa, aklı iki tarafı kesen kılıca benzetir. Kazanç ise bir zarar, bir kâr olmak üzere iki türlüdür. İmanı da sermayeye benzetir, Cenâb-ı Hakk'ın buyurduklarını yapmak kâr, îmansız kalmak ise zarardır.³⁶⁶ Burada görülür ki dört kapı ve kırk makam içinden bir tanesinin bile eksik olması, insanın Allah yolundaki seyrini bozarsa; bozulan insan da dünyayı aynı şekilde bozar. Dünya insana bağlıdır. İnsan dünyayı sevip ona bağlandıkça dünyayı da bozar. Tıpkı nefsin sevip onu besledikçe kendini bozması gibi. Allah Teâlâ: “*Sana isabet eden iyilik Allah'tandır. Sana isabet eden kötülük kendindendir. Biz, seni, insanlara Resûl olarak gönderdik. Tanık olarak Allah yeter.*” (Nisâ 4/79) buyurur. Kul kendi nefsinden kendisi sorumludur ve onu terbiye etmekle yükümlüdür.

Hacı Bektâş-ı Velî, devamında aklı aya, marifeti güneşe, ilmi yıldızlara, biri acı ve diğeri tatlı olmak üzere birbirine karışmayan iki denizi de gözbebeği ve gözyaşına

---

³⁶⁵ age., 101.

³⁶⁶ age.; 101, 102.

benzetir. Gözyaşı acıdır çünkü acı olmasa göz kokar, gözbebeği yaşı ise tatlıdır çünkü böyle olmasa göz görmez olur.³⁶⁷

Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak; (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir. (Mülk 67/ 3-4).

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre gönül kuşa benzer, fakat kuş uçarken şaşırma bile gönül şaşmaz.³⁶⁸ Çünkü gönül ile Allah arasında bir engel yoktur. İnkâr edenler için ise, Allah (c.c.) tarafından onları reddetme söz konusudur. Allah Teâlâ: *“Yine O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız.”* buyurur. (En'am 6/110).

Padişahın tacını Tevhide, kaftanını Müslümanlığa, gerdanlığını ibadetlerine, fermanını, tahtını, ülkesini ve halkını İslâm'a benzetir.³⁶⁹ Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre gerçek saltanat ve gerçek sultanlık budur. O her baktığına, Allah'ı görüyormuşçasına bakar ve kalben hep bu ibadet halindedir. Bu hâle de ihlâs ile ibadet etmek denir. Böyle bir kalbî ibâdet hâli, derûnî görüşte, süje-obje münâsebetini ters çeviren bir inkilâp meydana getirir.³⁷⁰ Bu değişim öncesinde; insan her şeyi nefsi gözünden, benlik bilinci ile görünürken, sonrasında ise ruhun gözü ile görür. Yaratılmış olan hiçbir şey öylesine yaratılmamıştır. Her bir parça bir bütünün zerresi olduğu için vardır. *“Peki onlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?”* (Gâşiye 88/17).

Hacı Bektâş-ı Velî, yaptığı bu çıkarımlar ve benzetmelerden sonra Hz. Ali'ye sorulan bir soruyu da örnek olarak gösterir. Hz. Ali, taptığı Tanrı'yı görüp görmediği sorulduğu zaman *“Görmesem tapar mıydım?”* cevabını verir. Hacı

³⁶⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 102.

³⁶⁸ age., 102.

³⁶⁹ age., 102.

³⁷⁰ Tahralı, Mustafa, *Çağ ve Hakikat René Guénon'dan Seçme Makâleler ve Yorumlar*, 2018, 341.

Bektâş-ı Velî'nin de yaptığı budur. O da her yerde Rabbini görür. “*Nefsini Bilen Rabb’ini bilir.*” Hâdîs-i şerifindeki mânâ budur. Yaptığı benzetmeler doğrultusunda her şeyi birbirinin bir aksı olarak sunduğunu görürüz. Mutlak olan tek varlık sadece Allah’tır. Dünya ancak Mutlak’ın aksidir çünkü her şey gibi o da varlığını Allah’tan alır. Nefis te Mutlak’ın aksidir, hem de perdesidir. Ancak Allah’a mahsus olan Mutlaklık, yâni mutlak var olma vasfını nefis hiçbir delile dayanmaksızın kendinde izâfe eder.³⁷¹ “*Vallahi ben, vefatımdan sonra Allah'a şirk koşmanızdan korkmuyorum, fakat nefislerinize uyanızdan korkuyorum.*”³⁷²

Hacı Bektâş-ı Velî, bu şekilde benzetme yolu ile izahatlarına devam eder ve kulların Tanrı'nın niteliğini bilmekte âciz olduğunu, ancak adlarını bildiklerini belirtir. Kur'an içinde dört bin adı vardır ve vücutta, Allah'ın birliğine beş delil bulunur. İlki Cebrail'in Muhammed'e (a.s.) gelmesi, ikincisi Muhammed'e yol açması, üçüncüsü Muhammed'in fazîleti, dördüncüsü yaratılmış şeylerin tekrar dirilmesi ve beşincisi de Cenâb-ı Hakk'ın varlığıdır. Cenâb-ı Hakk'ın zâhiri bu dünya, bâtını ise öbür dünyadır ve bu dünya en sonunda harab olacaktır.³⁷³ Yani her şey aslına rücû eder. “*Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz.*” (Ankebût 29/57) Eninde sonunda âlemin sonu; başladığı yerde yani Cenâb-ı Hakk'ta son bulacaktır. Bu son buluşu yaşarken idrak etmek ve bencilliğinden sıyrılarak Allah ile bir olmak, nefsin ölmesi demektir. Allah (c.c.) şöyle buyurur:

Ey ibretle bakan kullarım! Yere bakın saltanatımı görün. Dağlara bakın, yığınlarımı görün. Göğe bakın, nasıl döşediğimi görün. Kıyamete bakın heybetimi görün. Cennete bakın, nimetimi görün. Büyüklüğüme bakın, gücümü görün. Kullarıma bakın, kaftanımı görün. Kur'an'a bakın fermanımı görün. İşaretime bakın o yüce şanımı görün. Velilerime bakın, hazinelerimi görün. Sizleri sevdiğim için bunca güzel ikramlar verdim size. Dünyada her neyi yarattımsa sizlere verdim. Gökler örtünüz, yerler döşeyiniz, melekler hizmetçiniz, kirâmen kâtibin melekleri yazıcınız, Kâbe kıbleniz, Kur'an inandığınız, Muhammed (a.s.) şefaatçiniz, Âdem atanız, Havvâ ananız, bayram gününüz, Cuma günü ilacınız (tiryak). Kullarım ben sizin affedici mevlânızım. Bunca sözü sizin için hazırladım. Arşdan Süreyya yıldızına değin ne varsa hepsini size bildirdim. Beni ne zaman

³⁷¹ Tahralı, Mustafa, *Çağ ve Hakikat René Guénon'dan Seçme Makâleler ve Yorumlar*, 2018, 341.

³⁷² Buhârî. Tecdîd-i sarîh: 661.

³⁷³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 109.

isterseniz isteyin bulursunuz. Zira bedeninizde canınızdan yakınım. Elinizin tuttuğundan, gözünüzün gördüğünden ve ayağınızın yürüdüğünden yakınım.³⁷⁴

3.14. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Nefis Mertebeleri Anlayışı

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre nefis zalim bir padişaktır ve her hareketi kötüdür. Ateşe aittir, sıcak ve kurudur. Nefis mertebelerini açıklarken dört kapı kırk makam düzeninde anlatır. İnsanın kalıbı da ateş, rüzgar, toprak ve sudur. Nefsin makamları da Nefs-i Emmâre, Nefs-i Levvâme, Nefs-i Mülhime ve Nefs-i Mutmainne'dir.

Kur'an-ı Kerîm'de "*Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefis kötülüğü emreder.*" (Yûsuf 12/53) buyurulmaktadır. Kul, nefsinin iyi tanınmalıdır. Nefsin en düşük seviyesi, Nefs-i Emmâredir. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre bu seviyenin makamları; cehalet, öfke, cimrilik, düşmanlık, küsmek, kin beslemek, kibir, haset, küfür ve nifaktır.³⁷⁵ Hakikatten tamamen uzaktır ve Allah'ın sevmediği bütün özellikleri barındırır. Bu seviye hayvanlardan daha aşağıdadır. İnsanlık seviyesinde bulunmaz. Bu özellikleri taşıyan kişi şeytani nefsin kölesidir ve ona hizmet eder.

Nefsin bir üst seviyesi ise Nefs-i Levvâmedir.³⁷⁶ Makamları zühd, takva, tevazu, kulluk, zekât, oruç, hac, umre, humus ve cihat hasıl olur. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre nefis-i levvame rüzgâra aittir. Rüzgar soğuk ve kurudur. Nefis, bu seviyede kötülüklerle uğraşmaktan pişman olup kendini ayıplar. Bu seviyedekiler hem iyilik yapar, hem de kötülük. Çünkü nefis-i emarenin bazı özellikleri nefis-i levvâmede de bulunur. Ancak burada, bu kötü özellikler ile huzurdan uzak olduğu bilinir, yani hakkı hak, batılı da batıl görür. Yinede onlardan kurtulması, gücünün dışındadır. Bu nefste, gizli bir riyâ ve kendini beğenme hastalığı vardır, düşünceleri tehlike doludur. Amelleri yönünden övülmeyi ister ve bu yönünü bir yandan da sevmez. Hacı Bektâş-ı Velî, ariflerin onları hem iyilik hem kötülük

³⁷⁴ age., 109.

³⁷⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 36.

³⁷⁶ age., 36.

yaptıkları için suya benzettiğinden bahseder. Arifler, “*Sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti veren.*” (Kur’an-ı Kerim 91/8) ayetine dayandırarak temizlik, kirlilik, günahıtan sakınma, iyi iş yapma ve emre itaat etme sebebiyle soğuk suya benzetirler.³⁷⁷

Nefs-i Mülhime, bir üst seviyedir. Makamları akıl, bilgi, vahiy, ilham, hayır, mal, fazilet, cömertlik, iyilik ve ihsandır.

Nefs-i Mutmainne’nin makamları ise; fakirlik, sabretmek, adil olmak, insaflı olmak, ilim, rıza, tahkik, kesin olarak bilmek, ahit ve vefadır. Nefs-i Mutmainnenin makamları topraktan hasıl olur. Toprak soğuk ve kurudur. Peygamberlerin ve evliyaların nefsidir Hacı Bektâş-ı Velî, Yüce Allah’ın “*Ey huzur içinde olan nefis! O senden, sen de O’ndan hoşnut olarak Rabbine dön. Ey nefis! İyi kullarımın arasına gir, cennetime gir.*” ayetini ele alır ve Allah’ı anarak huzur bulan nefis açıklamasında bulunur. Allah Teâlâ’nın bu seviyeye ulaşmış kulundan memnuniyetinden bahseder. Onlar dünyada Yaratanın vaadine yönelen, yaptıkları işler Tanrı katında beğenilen ve Kıyamet günü geldiği zaman seçkin kulları arasına girecek olanlardır.³⁷⁸

3.15. Hacı Bektâş-ı Velî’ye Göre Allah’ın Rubûbiyet Mertebeleri

Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre Allah’ın rubûbiyet mertebeleri dörttür ve her birini bir melek taşır. Kalp, akıl, ruh ve nefis.

Kalbin kabı Cebrâil’dir ve ilim yeridir.³⁷⁹ Tabiatlardan ateş, Cebrâil’in suretidir. Hacı Bektâş-ı Velî Hz. Peygamber’in “*Ümmetim içinde bütün peygamberlerin bir benzeri vardır. Ey Ali! Benim benzerim de sensin.*” buyurduğu hadisini verir ve Cebrail’in, aklın benzeri olduğunu söyler. Burada gördük ki kalp, aklın benzeridir.

---

³⁷⁷ age., 37.

³⁷⁸ age., 38.

³⁷⁹ age., 32.

Bilinmeyenleri araştırmak, gözlemlemek, düşünmek, geçimi sağlamak ve günlük işleri yürütmek akla, dolayısıyla da Cebrâil'e aittir.³⁸⁰

Aklın kabı Mikâil'dir ve hakikat erzakının aracıdır. Tabiatlardan su Mikâil'in suretidir. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre akıl yeryüzünde Allah'ın terazisidir ve yeryüzünde akıl terazisinden başka bir şey yoktur. İyiyi ve kötüyü seçen akıldır. İnsanın suretinde akıl sultandır ve gönüle rahatlık veren de odur. Allah Teâlâ insana bunca nimeti akıl sahibi olduğu için verir. Ay, gün, sidetü'l muntehâ ve arş nuru olmak üzere dört türlü nurdandır. Gönünde akıl nûru olanı iyi, olmayanı ise kendisine dahi faydası olmayan olarak tanımlar.³⁸¹ Hacı Bektâş-ı Velî hem artıp hem eksildiği için akli aya benzetir. Ancak tamam olduğu zaman artmaz ve de eksilmez.³⁸²

Ruhun kabı İsrâfil'dir ve eşyanın hakikati onun elindedir. Tabiatlardan hava, İsrâfil'in suretidir. Hak sıfatının suretidir ve ruhta yazılıp saklanır. Allah Teâlâ “*Ruhumdan üflediğim*de” (Kur'an-ı Kerim 15/29) buyurur. Kıyamet günü sura üfleyecek olan İsrâfil'in de üflemek sıfatı vardır.

Nefsin kabı Azrâil'dir ve Azrail, Hakk'ın üstünlüğünü simgeler. Tabiatlardan toprak Azrâil'in suretidir. Hz. Peygamber hadisinde “*Andolsun ki Muhammed'in canı O'nun elindedir.*” buyurur. Hacı Bektâş-ı Velî bu hadise ek olarak Allah Teâlâ'nın “*Allah'ın eli onların elinin üstündedir.*” buyurduğu ayeti de verir. Allah'ın eli peygamberlerinden üstündür. Allah'ın eli sıfatı Azrail'indir ve onunla canları alır.³⁸³

3.16. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Göre Şehitlik Mertebesi

Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*'ın sonunda şehitlik mertebesinden bahseder.³⁸⁴ Onların derecesi, peygamberlerin derecesinden beş bakımdan farklıdır. İlki, peygamberler öldükleri zaman elbiseleri çıkartıldı, ancak şehitlerin çıkarılmaz.

³⁸⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 34.

³⁸¹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 129.

³⁸² age., 130.

³⁸³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, 2009, 34.

³⁸⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 2019, 133.

İkincisi, peygamberleri yıkadılar, şehitleri ise yıkamazlar. Üçüncüsü, peygamberleri kefene sardılar, şehitleri ise sarmazlar. Dördüncüsü, peygamberler ölünce önce şefaât eder sonra cennete girerler, şehitler ise hemen öldükleri anda girerler. Beşincisi ise peygamberleri yılda bir defa şehitleri ise her gün ziyaret ederler.³⁸⁵ Cihâd esnasında bir kâfiri öldüren gâzi, ölen ise şehit olur ve Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, şeytan kâfirden daha tehlikeli olan düşmandır.

Her ne sebeple olursa olsun, her şeyde olduğu gibi ölümden de Allah Teâlâ'nın izni şarttır. *"Hiçbir kimse Allah'ın yazılıp bir süreye bağlanmış izni olmadan ölmez."* (Âl-i İmrân 3/145) İnsan ne zaman öleceğini bilmediği gibi ne şekilde öleceğini de bilemez. *"Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."* (Lokman 31/34) Burada yaratılış esnasında kişinin rızkı ve talihinin belli olması ile alakalı; insanın belli olan rızkı için, kendi bilgisi dışında olması sebebi ile hayat boyu gayret içinde olması gerektiği görüşü ortaya çıkar. Kulun rızkı Allah'tandır ve bellidir ancak kulun bilgisi dâhilinde değildir. Bu sebeple dünya âleminde çalışmak ve rızkı kazanmak için çabalamak şartı vardır. Tevekkül ise, verilmesi gereken çabanın sonucunda kötü duygulardan arınarak nasibini kabul etmek durumudur.

Ölüm; her gün dünya üzerinde birçok insanı dünya yurdundan kopararak süregelir. Allah Teâlâ birçok âyet ile âhiret hayatının daha kıymetli olduğunu bildirir. Ölüm, sadece dünya hayatı için olan bir sondur ve materyalist dünya görüşünde son olarak değerlendirilir. Oysa bu bakış açısı, Mekkeli müşriklerin görüşlerinin temsîlidir. Onlar *"Gerçek olan sadece şu yaşadığımız dünya hayatıdır. Ölür ve yaşarız. Bir daha da diriltilecek değiliz."* diyenlerdir. (Mü'minûn 23/37) Ölüm bir yok oluş değil, hayatın bir tür yapı değişikliğine uğramasıdır.³⁸⁶

Öldürmek ve kendi canına kıymak İslâm dinine göre büyük günahlardandır. Ancak Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre; bir kâfiri öldüren gâzi, bu uğurda ölen ise

³⁸⁵ age., 134.

³⁸⁶ Altuntaş, Halil, *Hayat-Ölüm Çizgisinde Şehitlik Mertebesi*, Diyanet Dergi, 2001, 17.

şehittir. Barış dinî olan İslâm, Müslümanlara sadece haksızlığa ve saldırıya uğradıkları zaman kendilerini ve inançlarını savunma, Allah'ın adının yücelmesi ülküsüne hizmet etme amacı ile savaşma ve hatta bu uğurda ölme görevi verir. Bu şekilde bir ölüme gönüllü olanların mükâfatı da şehitlik makamıdır. Bu makama ulaşanlar, Allah katında peygamberlik mertebesinden sonra en büyük beşeri merteye olan şehitlik mertebesini kazanırlar.³⁸⁷ *“Ey iman edenler! Allah’a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”* (Muhammed 47/7) Hacı Bektâş-ı Velî'nin şehitlik makamlarını açıkladıktan sonra, içerideki şeytanın dışarıdaki kâfirden daha büyük düşman olduğunu söylemesi, önemli bir uyarıdır. Tarîkatın dördüncü makamı olan cihâd aşkı ile yanma bölümünden de görüldüğü üzere Hz. Peygamber ahabına; bedenlen savaşma imkânı olmasa da içlerindeki şeytana ve nefislerine karşı cihâd etmelerini öğütler.

---

³⁸⁷ age., 18.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

Çalışmamızı; hem tasavvufî, hem tarihi hem de sosyo kültürel olarak çok önemli bir yeri olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin tasavvufî görüşleri odağında ilerletildi. Bu bağlamda *Velayetnâme* adlı eseri ile başlayarak önce doğduğu ve büyüdüğü çevre, eğitim hayatı ve yetiştirilme tarzı ele alındı. Bütün yaşamı boyunca verdiği nefis mücadelesini, öğütlerinden idrâk etmeye çalışıldı.

Hacı Bektâş-ı Velî, küçük yaşlarından itibaren Allah yolunda ilerleme gayreti içerisinde yaşar. Halvet ve uzleti tercih ederek etrafındakilere de nefislerini terbiye etmelerini öğütler. Kendi verdiği mücadelesini öğütlemektedir. Yaşadığı, yaptığı, tercih ettiği ve bu seçimleri sonucunda da Allah'ın kendisine bahsettikleri sebebiyle bildiklerini, insanlara aktarır. Eserlerini yazmasındaki en önemli amaç, insanların umutlarını dünya için yitirmelerine engel olmak ve onlara ahiret yurdu için yol göstermektir. Eserlerini yazdığı dönem ve yaşadığı coğrafyadaki koşullar sebebiyle, insanlara manevî bir önder ve Allah yolunda bir yol gösterici olur. Bu manevî önderliği, vefâtından asırlar sonra dahi güncel bir şekilde devam eder. Sözlerinin tesiri, üslûbu, kalbe dokunuşu ve yarattığı etki kutsallığını korur. Bu sebeple Hacı Bektâş-ı Velî'nin ve onun gibi kıymetli diğer mutasavvıfların eserleri her dönemin eserleridir. İnsan aynı insan, nefis te aynı nefistir.

Hacı Bektâş-ı Velî, anlatımlarını en akılda kalıcı ve anlaşılır şekilde zihinsel bir görsellik katarak sunar. *Besmele Tefsiri* ve *Fatiha Tefsiri* eserlerinde, sürekli olarak Allah zikri ile meşgul olunması gerektiğini tavsiye eder. Okuyucuyu Allah'ın rahmeti ve kullarına olan sevgisi ile ilgili bilgi sahibi yapar. *Fevaid*, *Makâlât-ı Gaybiyye* ve *Kelimât-ı Ayniyye* ve *Makâlât* eserleri ile de; Allah yoluna, nefis terbiyesine, dervişliğin özüne, ilmin önemine, Evliya sohbetlerinin kıymetine, gösteriş için yapılan ibâdetlerin ziyânına, dünyanın değersizliğine, sünnetin ve farzın önemine, fakrın önemine, yakîn olabilme çabasına, tevekkül etmeye, ârifin sahip olması gereken özelliklere, rıza ve teslim makamlarına

değindir. Görüşlerinin anlaşılır olabilmesi için benzetmeler yapar ve hikayelere yer verir. Çalışmamızda; açıklama yapmadığı ya da detay vermediği kısımlarda, klasik dönem tasavvuf büyüklerinin görüşlerinden yardım alarak anlatmak istediği konuda bilgi sahibi olundu. Eski geleneği takdis ettiği görüldü.

Hacı Bektâş-ı Velî, eserlerinde hem görüşlerini, hem de Allah yolunda izlenmesi gereken kuralları sistemli bir şekilde verir. Bugün onun hakkında çok farklı görüşler ortaya atılsada, eserlerine baktığımızda doğru olan görüşleri ve çizgisi ortaya çıkmaktadır. Dervişe ve şeyhe bakışı, bir mü'minde olması gereken özellikler, değindiği diğer kavramlar klasik dönem tasavvuf büyüklerinin görüşleri ile örtüşür. *Makâlât* adlı eseri ile nefis terbiyesi için verilmesi gereken çabaya bir yol belirler. Bu yolu anlaşılır olması için de dört kapıya ve kırk makama böler. Kapıları geçmek ve ilerlemeye devam etmek için yapılması gerekenler ve bırakılması gereken nefsanî özellikleri tek tek açıklar. Bu kavram klasik dönem tasavvuf büyüklerinin eserlerinde yer almaz. Hacı Bektâş-ı Velî'ye özgü bir kavramdır. Mensubu olduğu Ahmed Yesevî geleneğini devam ettirdiği görülür. Onların çizgisinde, kendisine özgü sistemi ile devam etmektedir.

Bütün eserlerinde geçen tasavvufî kavramları, klasik dönem tasavvuf büyüklerinin yaptığı açıklamalar ile birleştirerek ele alındı. Literatür tarama metodu kullanarak, bu kaynaklarının tespitine çalışıldı. Araştırmamızın sonucunda; Hacı Bektâş-ı Velî'nin ahlâki değerler etrafında şekillenen yaşam tarzını ve görüşlerini inceleyerek edinilen bilgiler doğrultusunda tasavvufî görüşleri sunuldu.

KAYNAKÇA

Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyri Risâlesi*, 13, ter. Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017.

Aday, Erdal, *Horasan Erenleri'nin Menkıbevi Şahsiyetlerindeki Ortak Özellikler*, Eskişehir, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, 2013.

Algül, Hüseyin, 1995, “Emîn” , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11/111, İstanbul.

Alper, Hülya, 2006, “Münafık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31/565-568, İstanbul.

Alper, Hülya, 2009, “Sırât-ı Müstakîm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37/119-120, İstanbul.

Altuntaş, Halil, *Hayat-Ölüm Çizgisinde Şehitlik Mertebesi*, Diyanet Dergi, 2001.

Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi*, İstanbul, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2016.

Cerrahoğlu, İsmail, *Ku'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri*, 85-95.

Ceyhan, Semih, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan,2, Ankara, İsam Yayınları, 2018.

Çardak, Fatih, *Fâtiha Suresi Bağlamında Sadreddin Konevî ve Molla Fenarî'nin Tefsirlerine Kavramsal Bakış*, 2019, İlahiyat, 142-157.

Demirli, Ekrem, *Besmele ve Fatiha'nın Sırları*, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2015.

Demirli, Ekrem, 2012, “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42/431-435, İstanbul.

Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *İslâm Tasavvufu, el-Lümâ'*, haz. Kamil Yılmaz, İstanbul, Erkam Yayınları, 2016.

Ebû Tâlib El-Mekki, *Kalplerin Azığı, Kûtü'l- Kulûb I,III, 3*, haz. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, 2018.

Erdoğan, Kadri, *Hacı Bektâş Velî Armağanı*, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1997.

Fığlalı, Ethem Ruhi ve Aydın, Mehmet, *Milli Bütünlüğümüz ve Hacı Bektâş Velî*, 2, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.

Hacı Bektâş- Velî, *Besmele Tefsiri*, 4, haz. Hamiye Duran, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Hacı Bekâş-1 Velî, *Fevaid*, haz. Baki Öz, İstanbul, Demos Yayınları, 2011.

Hacı Bekâş-1 Velî, *Fevaid*, haz. Vaktidolu, çev. Shahram Bahadori Gharacheh, İstanbul, Can yayınları, 2007.

Hacı Bektâş-1 Velî, *Hünkâr'ın Fatiha Tefsiri*, haz. Hüseyin Özcan, İstanbul, Ufuk Yayınları, 2012.

Hacı Bektâş-1 Velî, *Makâlât*,7, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş ve Ali Öztürk, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

Hacı Bektâş-1 Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, haz. Gıyasettin Aytaş ve Hacı Yılmaz, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-1 Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.

Hacı Bektâş-1 Velî, *Velâyetnâme*, 2, haz. Hamiye Duran, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Hücvirî, *Hakikat Bilgisi, Keşfu'l-Mahcûb*,6, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2018.

Işık, Emin, 1995, "Fâtiha Sûresi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12/252-254, İstanbul

İmam Gazâlî, *Kalplerin Keşfi, Mükâşefetü'l-Kulûb*, 15, ter. Ali Kaya, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2013.

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, İmâm-ı Rabbânî'nin Tasavvufî Görüşleri, 2, haz. Necdet Tosun, İstanbul, İnsan Yayınları, 2009.

İzutsu, Toshihko, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, 4, çev. Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul, Kaktüs Yayınları, 2005.

Kandemir, M. Yaşar, 1995, "Fevâid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12/500-501, İstanbul.

Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta'arruf*, 5, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.

Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, 7, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2018.

Kılıç, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, 7, İstanbul, Sufi Kitap, 2018.

Mevlânâ Abdurrahmân Câmî, *Nefahâtü'l Üns Min Hasarâti'l-Kuds, Evliya Menkıbeleri*, İstanbul, Salih Kitaplar, 2019.

Ocak, Ahmet Yaşar, 1992, "Bektaşîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5/373-379, İstanbul.

Ocak, Ahmet Yaşar, 1996, "Hacı Bektâş-ı Velî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14/455-458, İstanbul.

Özel, Ahmet, 1993, "Cihad", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7/527-531, İstanbul.

Reis, Bedriye, *Tasavvuf Klasiklerinde Rıza Kavramı*, 10, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research.

Soyyer, Yılmaz, *Hacı Bektâş Velî Felsefesinin 18. ve 19. yüzyıllarda İnanç ve Kültürel Yapı Olarak İfadesi*, Hacı Bektâş Velî'nin Hayatı ve Felsefesi Paneli, 2009.

Sümer, Faruk, 2009, "Selçuklular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36/ 388-389, İstanbul.

Tahralı, Mustafa, *Çağ ve Hakikat René Guénon'dan Seçme Makâleler ve Yorumlar*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2018.

Takot, Bülent, *Değerler Eğitimi Açısından İnsan-ı Kâmil Düşüncesi ve Günümüzde Karşılaşılan Zorluklar*, Journal of İslamic Research 2013; 24(1).

Tan, Nail, *Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 69, 1995.

Uludağ, Süleyman, 1997, "Havas", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16/517.

Uludağ, Süleyman, 2001, "İşârî Tefsir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23/424-428, İstanbul.

- Topaloğlu, Bekir, 1997, “Halîm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 15/334-335, İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki, 2003, “Levh-i Mahfûz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27/151, İstanbul.
- Yalçın, Aziz, *Yorum ve Açıklamalarla Makâlât-ı Hacı Bektaş Veli*, İstanbul, Derin Yayınları, 2010.
- Yıldız, İbrahim, *Hacı Bektâş-ı Velî'nin Besmele Tefsiri İsimli Eserinin Kaynak ve Yöntem Açısından Değerlendirilmesi*, 2020, s.153-188.
- Yıldız, M.Ali, *Akşemseddin'in Meşhur Eseri Makâmât'ül-Evliyâ'nın İçeriği*, 2016, Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD), 55.
- Yılmaz, Ömer, *Basralı Rabia ve Avıralı Teresa'nın Mistik Görüşlerinin Karşılaştırılması*, 2013, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5-31.

Yemin Metni;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hacı Bektâş-ı Velî’nin Tasavvufi Görüşleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/09/2021

Ayyüce TURAN

